

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

**СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

МАТЕРІАЛИ

III Міжнародної науково-практичної конференції

***22–23 травня 2020 р.
м. Одеса***

Одеса
Інститут інноваційної освіти
2020

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
С89

*До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті),
надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.*

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

С89 **Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій:**
Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22–23
травня 2020 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр
прикладної інформатики НАН України. – Одеса : ГО «Інститут інноваційної освіти»,
2020. – 152 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам
вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Нємкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2020
© Інститут інноваційної освіти, 2020
© Друк ФОП Москвін А.А., 2020

Підписано до друку 29.05.2020. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Charter. Ум. друк. арк. 8,84.
Зам. № 2905/20-8. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., пол., анг.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Цифрова друкарня «Copy Art».
69095, Запоріжжя, просп. Соборний, 109. Тел.: (061) 708-08-80
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

¹ Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567;
п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої
діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Д.О. Бурковець,

здобувач вищої освіти факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

науковий керівник: **Ю.М. Лимар,**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «АЖУРНА ПИЛКА» НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Для досягнення високих ефективних результатів у процесі засвоєння знань та практичному їх використанні у сучасній школі широко впроваджуються інтерактивні методи та форми роботи з учнями молодшого шкільного віку. Інтерактивні технології в початковій школі розглядаються як такий спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, що забезпечує засвоєння ними змісту навчання й досягнення цілей навчання при розв'язанні певних проблемних завдань.

Отож пропонуємо розглянути одну з таких технологій «Ажурна пилка».

Метод дозволяє учням працювати разом, щоби вивчити значну кількість інформації за короткий час, а також заохочує їх допомагати один одному вчитися, навчаючи.

Спершу кожен учень працюватимете в «домашній» групі. Завданням для кожного учня у домашній групі є аналіз та засвоєння певної порції інформації на такому рівні, щоб він був здатний чітко і зрозуміло викласти її з метою навчання інших учнів [4, с. 81].

Потім в іншій групі, яка називається експертною, такі учні виступатимуть в ролі «експертів» із питання, над яким вони працювали в домашній групі, вчитимуть цій інформації інших та відповідатимуть на їхні питання. В експертній групі учні також повинні отримати інформацію від представників інших груп. Завдання експертної групи – здійснити обмін інформацією.

В останній частині уроку учні знову повертаються до своєї «домашньої» групи, щоби поділитися тією новою інформацією, яку їм надали учасники інших груп. Їхнім завданням тепер буде знов обмінятися інформацією,

узагальнити її та виробити спільні рішення разом з учасниками «домашньої» групи.

Порядок роботи в «домашніх» групах:

1. В кожній групі обирається головуючий, спостерігач (тайм-кіпер) і той, хто ставить запитання, щоб переконатися, що кожний розуміє зміст матеріалу;
2. Кожна група отримує завдання, вивчає його та обговорює свій матеріал.

Порядок роботи в «експертних» групах:

1. Після об'єднання у нові групи, кожен учень стає «експертом» з тієї теми, що вивчалась у його «домашній» групі.
2. По черзі та за визначений час кожний має якісно і в повному обсязі донести інформацію учням з інших груп і сприйняти нову інформацію від кожного з них.

Під час повернення до «домашніх» груп:

1. Учні мають поділитися інформацією з членами своєї «домашньої» групи про нову інформацію, яку вони отримали від представників інших груп, узагальнюють її.
2. Учні виробляють спільні висновки та рішення.

Таким чином, за допомогою методу «Ажурна пилка» за короткий відрізок часу можна надати і опрацювати велику кількість інформації.

Корисні поради.

Самоконтроль, аналіз, узагальнення, виведення правила чи висновку – найскладніші види навчальної діяльності для молодших школярів. Учителю початкових класів необхідно детально продумувати і передбачати, як повинні міркувати учні і яким чином спрямувати їх роздуми в потрібному напрямку, щоб підвести до необхідного висновку, як допомогти самостійно сформулювати свої висновки, рішення, відповіді. У пригоді стануть будь-які навчальні дрібнички: схема чи план міркування або висновку, таблиці, малюнки, питання, аналогічні завдання з поданим зразком розв'язання тощо.

Отже, використання інтерактивної технології «Ажурна пилка» в початковій школі сприяє підвищенню навчальної мотивації; розвитку комунікативних умінь і навичок; розвитку критичного мислення, відповідального ставлення до власних вчинків; навичок самоконтролю та самооцінювання у молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Інтерактивні технології: теорія та методика / Пометун О.І., Побірченко Н.С., Коберник Г.І., Комар О.А., Торчинська Т.А. – Умань-Київ. – 2008. – 95 с.

2. Задоя Є.С. Використання можливостей нетрадиційних технологій у підготовці майбутнього вчителя / Є.С. Задоя // Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку / Є.С. Задоя. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. – С. 92–95.
3. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
4. Алан Кроуфорд, Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ: Вид-во «Плеяди», 2006.
5. Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения педагогике : учеб. пособ. / С.С. Кашлев. – Мн. : Выш. шк., 2004. – 176 с.
6. Лимар Ю.М., Чекан Ю.М. Нові професійні ролі вчителя в умовах Нової української школи. *Інноваційна педагогіка* : зб. наук. праць. Вип. 15. Т. 2. Одеса, 2019. С. 82-85.
7. Лимар Ю. М. Підготовка майбутніх учителів до проведення ранкових зустрічей у початковій школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. Вип.25 (2-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 180-185.

Л.І. Ворона,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Луганського національного педагогічного Університету імені Т. Г. Шевченка
м. Полтава, voronali@ukr.net

ЗАКЛАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСЕРЕДКИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

«Креативність – це означає копати глибше,
дивитися краще, виправляти помилки,
розмовляти з кішкою, пірнати на глибину,
проходити крізь стіни, запалювати сонце, вітати майбутнє»
П. Торренс

Проблема сучасної освіти заключається в тому, що сучасні заклади зберігають ще застарілі підходи до отримання знань та формування умінь учнями. Часто освітній процес зводиться до заучування матеріалу та повторення різних видів діяльності, розв'язування однотипних завдань. Однотипність та застандартизованість дій не сприяє розвитку бажання вчитися. Поступово діти втрачають інтерес до навчання, позбавляються здатності до творчості. Сучасна система освіти побудована на принципі виховання добрих вихованців, а не розвитку творчості та креативності. Учні повинні беззаперечно підкорятися волі вчителя (а надалі волі керівника), не ставити зайвих питань, ретельно виконувати уроки тими способами і методами, які визначені для них заздалегідь.

Сьогодні разом із змінами в країні відбуваються масштабні зміни і в освіті – народжується Нова українська школа, в якій учень зможе повноцінно розвиватися, працювати своє майбутнє, розвивати власні здібності та можливості, маючи бажання та можливості до самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку та самовиховання.

Особливого значення сьогодні набувають уміння людини самостійно мислити, пропонувати нестандартні ідеї, проявляти творчий підхід до вирішення різноманітних ситуацій, що зумовлює спрямування системи сучасної освіти до ефективного розвитку креативних здібностей учнів.

В сучасній психології та педагогіці питання креативності відносять до недостатньо вивчених та досліджених проблем, увага до цієї теми приділялася у психолого-педагогічній літературі протягом усього періоду її розвитку. Питанням креативності присвячені праці вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів П. Блонського, Л. Виготського, В. Давидова, А. Занкова, Г. Костюка, Г. Люблінської, Н. Менчинської, М. Шардакова і ін.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає креативність з різних точок зору: загальні основи креативності, креативне мислення, креативність як різновид інтелектуальної поведінки, мотивація креативності, креативність як основа творчої діяльності. Питання формування творчої особистості через креативність є надзвичайно актуальним у наш час.

«Креативністю називають здатність продукувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення і поведінки, швидко і нестандартно вирішувати проблеми і знаходити вихід. Креативність дає змогу людині постійно шукати і знаходити оптимальний вихід з наявної проблемної ситуації, долати або реконструювати її» [3].

Заклади позашкільної освіти забезпечують реалізацію потреб, запитів та інтересів вихованців у самореалізації, соціалізації, включенню в суспільні відносини, професійному самовизначенні, розвитку творчих здібностей у сфері культури, мистецтва, техніки, туризму та краєзнавства, екології, спорту, наукових знань тощо. Позашкілля має на меті створити освітнє середовище відкрите для кожної дитини [1]. Позашкільна освітня система – це особлива галузь освіти яка спрямована на розвиток креативності й творчих здібностей учнів. На відміну від діяльності закладів загальної середньої освіти, які надзвичайно унормовані існуючими планами, програмами, підручникам, що значно обмежує творчий розвиток учнів, позашкільні навчальні заклади надають дітям додаткові знання з різних напрямів діяльності, формують вміння та навички за інтересами, забезпечують потреби дитини у творчій самореалізації, інтелектуальному, духовному, естетичному, фізичному розвитку [4]. Заклади позашкільної освіти надають дітям можливість вільного вибору напрямку діяльності, що сприяє розвитку творчості та креативності. Позашкільна освіта має більше

можливостей для створення такого освітнього середовища в якому панує атмосфера для розвитку творчості та креативності особистості. У середовищі творчої діяльності дитина розвивається, розкриває свої природні здібності та таланти, задовольняє інтереси і потреби. Позашкільний навчальний заклад є тим місцем, де дитина отримує можливість вільного і самостійного вибору улюбленого виду діяльності, в цьому сенсі позашкільня стає для дитини найпершим і чи не єдиним середовищем, в якому вона відчуває власну значущість, важливість і можливість повністю розкрити себе [2].

Саме позашкільний навчальний заклад дає своїм вихованцям спеціальні знання та навички з тих сфер діяльності, які не охоплені шкільною програмою, та створює умови для розвитку творчого потенціалу особистості.

Видатний психолог Абрахам Маслоу вважав, що креативність від народження властива кожному, але більшість втрачає її під впливом середовища. Тому важливо розвивати креативність у дітей та дати їм зрозуміти, що це – природня здатність людини, яка розширює наші можливості та допомагає нам у повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. спеціальність: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Олена Биковська. К., 2008., 44 с.
2. Горшкова О. Г. Формування креативного мислення дитини в позашкільному закладі / О. Г. Горшкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. Запоріжжя : КПУ, 2009. Випуск 5. С. 37-40.
3. Остафійчук Т. В. Креативність як основа розвитку обдарованої особистості / Т. В. Остафійчук // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Збірник наукових праць. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2010. Випуск 3. С. 179-183.
4. Яременко Л. Проблеми формування креативності засобами позашкільної діяльності / Лілія Яременко // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Випуск 24. С. 147-151.

Г.А. Зміївський,

старший викладач Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

В.І. Горбунов,

викладач Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОНЛАЙН-СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ТАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті висвітлюються результати аналізу і узагальнення досвіду підготовки і проведення онлайн-семінарських занять викладачами Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Пропонуються методи підвищення їх ефективності.

Ключові слова: технології дистанційного навчання, онлайн-заняття, форми навчання; методи навчання.

Загальна суть проблеми. Наразі технології онлайн-занять (вебінарів) на основі платформ відеоконференцій входять у число засобів дистанційного навчання, які користуються найбільшою популярністю. До найбільш складних у плані підготовки і проведення видів онлайн-занять належить семінарське заняття.

У зв'язку з тим, що онлайн-заняття є достатньо новою формою навчальної діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України (ВВНЗ) та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти України (ВНП ЗВО), викладачі Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (далі інституту) в період загальнонаціонального карантину зіткнулися з певними дидактичними проблемами, які впливають на ефективність проведення онлайн-семінарських занять. До цих проблем належать:

- складність установа такого ж емоційного зв'язку між викладачем і аудиторією, який з'являється в результаті живого спілкування на традиційному занятті;
- низька активність багатьох учасників;
- труднощі у сприйнятті інформації на слух або з екрана монітора окремими курсантами (студентами);
- відсутність можливості повноцінного контролю роботи тих, хто навчається.

Проведення онлайн-семінарських занять вимагає від викладачів особливих знань і навичок. Вони повинні бути знайомі з психологічними і методичними особливостями навчання віртуальної аудиторії слухачів, уміти

розробляти відповідні електронні презентаційні матеріали, встановлювати ефективну комунікацію з тими, хто навчається.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми застосування онлайн-технологій дистанційного навчання в освітньому процесі ВВНЗ та ВНП ЗВО вже досліджувалися вітчизняними вченими. Так у працях С. Корольова [1], К. Радченка [2] висвітлюються різні аспекти впровадження онлайн-занять у військову освіту. Описані Л. Калашніковою [3], Ф. Кадол [4], І. Казак [5] методи інтерактивного навчання можуть бути використані для підвищення ефективності онлайн-семінарських занять. Разом з тим, існує брак матеріалів щодо цілісного вивчення теорії та практики використання інформаційних технологій дистанційного навчання в системі національної військової освіти.

Метою статті є проведення аналізу і підбору методів підвищення ефективності онлайн-семінарських занять на основі результатів узагальнення досвіду їх підготовки і проведення викладачами інституту.

Виклад основного матеріалу. При своїй нібито простоті онлайн-семінарські заняття визначають для викладача одночасно декілька ролей, з якими приходиться справлятися одночасно: організаторську, соціальну, педагогічну і технічну [1, с. 515; 2, с. 55].

Організаторська роль. Як відомо, підготовка онлайн-семінарського заняття більш трудомісткий процес, ніж підготовка аналогічного заняття в аудиторії. Цифровий формат вимагає від викладачів ретельніше продумувати його структуру, оцінку знань і механізми взаємодії з учнями. Ця роль включає в себе проектування та адміністрування оптимального поєднання групових та індивідуальних заходів, які проходять під час навчання. Вона також включає в себе регулювання процесів, за допомогою яких викладач погоджує терміни діяльності групи та індивідуальної роботи курсантів (студентів). Основне завдання викладача полягає в тому, щоб дати чітке розуміння цілей навчання і навчальної діяльності.

Соціальна роль. Успіх онлайн-семінарських занять залежить від створення дружнього соціального середовища, яке стимулює навчання. Дана роль передбачає реакцію викладача на порушення етикету, використання гумору, похвалу і підтримку активних учасників, терпиме ставлення до «мовчунів» і пасивних слухачів. Підтримка міжособистісних відносин, згуртованість групи, стимулює спільну діяльність.

Педагогічна роль. Викладач аналізує можливості платформи, вибирає найбільш підходящі інструменти для проведення кожного конкретного заняття, створює такі заходи, які залучать тих, хто навчається, до процесу навчання і вони не залишаються байдужими сторонніми слухачами.

Технічна роль. Викладач, який проводить онлайн-семінарське заняття, змушений надавати первинну технічну допомогу тим, хто навчається. Технологія для нього повинна бути настільки зрозумілою і комфортною, що

він міг би в процесі проведення заняття легко міняти необхідні технічні налаштування і при цьому не втрачати зосередженості на навчальному завданні.

Ефективність онлайн-семінарського заняття забезпечується застосуванням спеціально підібраних у результаті аналізу його форм і методів проведення. Показними ефективності при цьому мають бути результативність щодо [3, с. 155; 4, с. 30]:

- утримання уваги курсантів (студентів);
- забезпечення активної індивідуальної та спільної діяльності;
- виконання плану проведення заняття в частині, що стосується розподілення часу.

Враховуючи вищезазначені показники ефективності, найбільш результативною формою проведення онлайн-семінарського заняття з тактичних дисциплін, за досвідом авторів, є семінар-розгорнута бесіда по заздалегідь відомому плану з елементами дискусії.

За результатами аналізу і узагальнення досвіду підготовки і проведення онлайн-семінарських занять з тактичних дисциплін викладачами інституту можна виділити наступні методи підвищення ефективності онлайн-семінарських занять [4, с. 29; 5, с. 15].

1. *Проблемний метод.* Для забезпечення проблемності навчання питання плану семінару повинні відповідати наступним вимогам:

- не повторювати дослівно формулювань відповідних пунктів плану лекції і програми курсу, а викладати проблему, пов'язану з відповідною галуззю воєнного мистецтва;
- бути проблемними за формою, тобто розкривати якісь важливі для даної теми протиріччя (наприклад, між статутними положеннями і досвідом бойового застосування частин і підрозділів в антитерористичній операції (АТО) та Операції об'єднаних сил (ООС) на сході України);
- охоплювати суть проблеми – і в той же час бути не дуже широкими, але чітко окресленими в своїх межах;
- повністю охоплювати той аспект, який виражений в формулюванні обговорюваної проблеми, і в той же час спонукати курсантів (студентів) до роботи з першоджерелами.

У ході обговорення (дискусії) проблему можна посилити додатковими питаннями в нетрадиційній формі, які б спонукали дати відповідь і на питання: чому?

2. *Метод міні-кейсів.* Сутність цього методу полягає в тому що в ході обговорення питання (дискусії) викладач описує конкретну проблемну ситуацію з актуальної теми, а курсанти (студенти) проводять її аналіз, визначають ключові проблемні питання і надають свої ідеї щодо їх розв'язання. При цьому для наближення навчання до реального життя і підвищення інтересу курсантів (студентів) до заняття ситуації мають бути

запозичені з досвіду бойового застосування підрозділів в АТО (ООС), бойової підготовки військ, практичної роботи командирів підрозділів.

Зазвичай ситуація доводиться усно з демонстрацією презентації графічного зображення конкретного тактичного епізоду. Це забезпечує як стислість викладу ситуації, так і достатність інформації для оцінки проблеми і обговорення.

З метою уникнення доповіді готових відповідей, ситуації (тактичні епізоди) не повинні повідомлятися курсантам (студентам) заздалегідь.

Застосування проблемного методу і методу міні-кейсів орієнтоване в першу чергу на те, щоб виключити можливість читання відповідей курсантами (студентами) з першоджерел, а також на активізацію їх творчої та пізнавальної діяльності.

3. Метод роботи в малих групах. Технічні можливості більшості платформ відеоконференцій дозволяють організувати заняття з групою, а для окремих питань створення міні-груп або пар всередині конференції [1, с. 517].

Для стимулювання мислення та вироблення ідей, підвищення рівня організації заняття та оцінювання курсантів (студентів) доцільне застосування методу роботи в малих групах. При цьому питання (проблема) спочатку обговорюється в малій групі, відповідь (варіант вирішення проблеми) надає старший групи, а потім організовується обговорення цих відповідей у складі навчальної групи. Оптимальний розмір групи для обговорення становить 4 – 6 осіб. У такому випадку оцінюється робота не окремого курсанта (студента), а малої групи.

4. Мультимедійне навчання. Для ефективності онлайн-семінарського заняття велике значення має візуалізація інформації, яка обговорюється. Завдання викладача використовувати такі форми наочності, які не тільки доповнюють словесну інформацію, але і самі є носіями інформації. Так, для тактичних дисциплін неможливо довести ситуацію без демонстрації схеми тактичного епізоду на слайді презентації викладача. Використання короткого відео дозволить показати ситуацію в динаміці, підвищити емоційну залученість курсантів (студентів) у процес навчання, зробити заняття більш інтересним.

Висновки. Отже, підготовка та проведення онлайн-семінарського заняття з тактичних дисциплін потребує комплексного підходу. Вибір методів підвищення його ефективності залежить від теми та мети заняття, рівня загальної підготовки тих, хто навчається, та їх підготовленості до конкретного заняття, можливості використання мультимедіа тощо.

Список використаних джерел

1. Корольов С.С., Зміський Г.А. Досвід підготовки та проведення онлайн-групових вправ в умовах карантину // V Міжнародна науково-практична конференція «Наука, суспільство, освіта: актуальні питання та перспективи розвитку» (10-12 травня 2020 р.). – Х: НВЦ «Sci-conf.com.ua», 2020, С. 514–519. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/category/archive/>
2. Радченко К. А. Персональні навчальні системи: використання в дистанційному навчанні у військовій освіті / К.А. Радченко, Г.А. Зміський // Новий колегіум : науковий інформаційний журнал. – Х. : ХНУРЕ, 2018. – № 1 (91), – С. 53–61.
3. Калашнікова Л.М. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навчальний посібник / Л.М. Калашнікова, О.А. Жерновникова. – Х: ХНПУ, 2016. – 260 с.
4. Кадол Ф.В. Содержание и формы обучения в современной высшей школе : практическое пособие / Ф.В. Кадол ; Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2018. – 46 с.
5. Казак І.О. Теорія і методика викладання в вищій школі. Практикум з навчальної дисципліни : навч. посіб. для підготовки докторів філософії очної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 133 – «Галузеве машинобудування» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: І.О. Казак. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 38 с.

А.О. Клочко,

кандидат педагогічних наук, доцент, науковий співробітник науково-дослідного відділу перспектив розвитку електронних засобів навчання наукового центру дистанційного навчання Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Є.О. Судніков,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу перспектив розвитку електронних засобів навчання наукового центру дистанційного навчання Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

А.А. Прокопенко,

молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу перспектив розвитку електронних засобів навчання наукового центру дистанційного навчання Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ВІДКРИТА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

Актуальність дослідження. Особливої актуальності в системі глобальної освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства, з застосуванням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційних форм навчання, опанування відповідних умінь, навичок і компетентностей набуває відкрита освіта. Якісну модернізацію освітньої галузі, передусім упровадження нових видів освіти, у тому числі й відкритої освіти, передбачає перехід до інформаційного суспільства.

Мета дослідження – проаналізувати сутність відкритої освіти з позицій актуальності для розвитку дистанційної системи навчання.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Відкрита освіта – явище, що набуло значного розвитку протягом останнього десятиліття. Її значний потенціал щодо якісного оновлення освітньої сфери й еволюції суспільства пояснює активізацію наукового інтересу до предмета дослідження. Проблемі відкритої освіти присвячено праці В. Бикова, Т. Вдовичин, О. Висоцької, О. Захарової, С. Здіорук, А. Іщенко, Л. Ляховської та ін.

Важливими чинниками розвитку відкритої освіти виступають процеси інтеграції, демократизації та інформатизації суспільства. Відкрита освіта виступає змістовою складовою глобальної освіти й пов'язана, передусім, з побудовою мережових форм освітнього простору, застосуванням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційних форм навчання, опануванням відповідних умінь, навичок і компетентностей.

Концепція відкритої освіти передбачає інтеграцію всіх способів засвоєння людиною світу; розвиток і включення в процеси синергетичних понять про відкритість світу, цілісності та взаємозв'язку людини, природи й суспільства; вільне користування різноманітними інформаційними системами, які відіграють таку саму роль в освітньому процесі, як і безпосередній освітній процес; особистісна спрямованість процесу навчання; розвиток інформаційної культури; зміну ролі викладача. Таким чином, сутнісними характеристиками відкритої освіти є: доступність (можливість доступу до освіти різних соціальних груп); гнучкість (здатність слухачів навчатись у зручний час та у зручному місті); модульність (можливість сформувати індивідуальну навчальну програму, яка складається з набору незалежних курсів-модулів); паралельність (здійснення навчання одночасно з професійною діяльністю, без відриву від виробництва або іншого виду діяльності); економічність (економія витрат матеріальних, фінансових і людських ресурсів засобами використання технологій відкритої освіти); соціальна рівність (реалізація ідей соціальної рівності в освіті через отримання рівного доступу до її здобуття); інтернаціональність (можливість одержати освіту в навчальних закладах іноземних держав, не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, які проживають за кордоном); координованість (упровадження посади наставника-консультанта й уведення функції координатора освітнього процесу). Відкрита освіта являє собою глобальну освіту, яку розуміють як цілісну міжнародну систему освіти (переважно вищої), що включає традиційні загальні компоненти на новій технологічній основі.

Дистанційна навчання значно розширює навчальні можливості через уведення інноваційних форм, засобів навчання, розширення контингенту споживачів освітніх послуг. Зокрема, відкрита освіта надає можливість отримувати знання таким категоріям, як особи з обмеженими фізичними можливостями, люди, які не мають часу для перебування у закладі освіти,

але бажають набути додаткових знань тощо. Відкрита освіта забезпечує гнучкий доступ до освітніх послуг з урахуванням географічних, соціальних і часових обмежень конкретних суб'єктів навчання, коли кожний може вчитися у зручний для нього час та у зручному місці. Особливо важливою є відкрита освіта як реалізація принципу навчання протягом усього життя.

Висновки. Отже, в процесі дослідження було визначено, що відкрита освіта набула значного розвитку в результаті суттєвих змін у суспільстві, а саме процесів інтеграції, демократизації та інформатизації суспільства. Відкрита освіта надає можливість кожній людині отримувати освіту незалежно від місця проживання, віку, національності, фізичного стану за допомогою застосування новітніх технологій навчання. Використання елементів відкритої освіти забезпечує не тільки доступ до цифрового контенту, а й сприяє вдосконаленню системи управління освітою та контролю її якості.

Н.В. Мельниченко,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Н.П. Чепурна,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ВЧИТЕЛІВ-БІОЛОГІВ

XXI століття – століття високих комп'ютерних технологій. Інформаційні технології, які являють собою «сукупність методів і засобів збирання, збереження, обробки, представлення інформації, що розширює знання людей та їх можливості по керуванню технічними і соціальними процесами: вже стали невід'ємною складовою частиною усіх сфер людської діяльності, зокрема освіти вищої школи [1, с. 105; 2, с. 202]. Запровадження інформаційних технологій стає сьогодні одним із пріоритетних напрямів у плануванні розвитку вищої освіти в усьому світі.

Сучасний студент живе в світі електронної культури, в якому педагог повинен стати координатором інформаційного потоку. Сучасна освіта – це безперервний процес, в якому вчитель повинен оволодівати новими сучасними методиками та технологіями, щоб спілкуватися зі студентами однією мовою.

Сьогодні інформація є стратегічним ресурсом розвитку суспільства, яка потребує постійного оновлення.

Однією із задач, яка стоїть перед викладачем біології вищої школи є постійне поглиблення знань студентів про природу і її рослинний і тваринний світ, його біорізноманіття, глибинну любов до рідного краю і оточуючого світу.

Бурхливий розвиток нових інформаційних технологій і впровадження їх в навчальний процес з біології сприяє значно більшому пізнанню оточуючого нас середовища і вирішенню його завдань, задач і цілей.

Сучасні студенти постійно оволодівають комп'ютерними технологіями, здатністю аналізувати отриману інформацію для подальшої самоосвіти. Викладачу належить провідна роль в цьому питанні, оскільки він повинен розвивати у студентів вміння орієнтуватися в інформаційних потоках; оволодіти практичними способами роботи з отриманою інформацією, розвивати вміння обмінюватися цією інформацією. Лекції, лабораторні та семінарські заняття з біологічних дисциплін із застосуванням ІТ значно цікавіші, емоційно насичені, оскільки під час їх проведення застосовується якомога більше якісного, наочного, ілюстрованого матеріалу, залучаючи в процес його сприйняття не лише зір, а і слух, емоції, уяву. Мультимедійний супровід стимулює активність, ініціативу і самостійність студентів. Заняття з використанням ІТ дозволяють зняти високу емоційну напругу, а й оживити навчальний процес.

Використання ІТ надає можливість оперативно вносити зміни, доповнення, полегшує зберігання і доступ до даної інформації, яка стає відкритою і доступною для усіх студентів.

Для поліпшення якості освіти та результативності навчання можна проводити моніторинг контролю, застосовуючи жести та інші форми контролю. Це дає змогу викладачу орієнтуватися в об'єктивності засвоєння досліджуваного матеріалу, проводити аналіз якості навчання.

Заохочення студентів до дослідницької діяльності з використанням ІТ сприяє закріпленню ключових понять курсу, виховує культуру мислення, забезпечує умови для прояву творчості.

Самоосвіта і саморозвиток – складові професійної діяльності кожного сучасного педагога, кому не байдужий рівень своєї професійної компетентності.

В процесі викладання біологічних дисциплін майбутнім біологам варто застосовувати мультимедіа, до яких відносимо телебачення, звукозапис, радіо, за допомогою яких учасники навчально-виховного процесу отримують нові можливості для вдосконалення та відточування професійних вмінь і навичок.

Використання мережі Інтернет, в якій будь-який користувач у зручний для нього час може знайти потрібну інформацію.

Застосування дистанційної освіти та її запровадження сприяє оволодінню професією біолога на відстані, де знаходять своє застосування

різноманітні технічні засоби, такі як телеконференції, радіо, електронна пошта, Інтернет. В той же час слід використовувати форуми та чати. В них відбувається живий обмін інформацією, точками зору, ці процеси стимулюють учбову активність.

Застосування різноманітних технічних засобів сприяє покращенню результативності навчання, а також допомагає вчителю в процесі підвищення власної професійної компетентності.

Перспективність систем електронного навчання не викликає ніяких сумнівів, оскільки є кінцевим етапом еволюції систем дистанційного навчання [3, с. 792].

Список використаних джерел

1. Духнич Ю. Система дистанционного обучения в СНГ. Тренды развития 2010–2013 // <http://www.smart-edu.com/sistema-distantionnogo-obucheniya.html>.
2. Освітні технології / Під ред. О.М.Пехоти. – К.: Аск, 2001. – 202 с.
3. Преподавание в сети Интернет: Учеб. пособие / Отв. редактор В.И.Солдаткин. – М: Высшая школа, 2003. – 792 с.

О.І. Муц,

кандидат історичних наук,

Олімпійський коледж імені Івана Піддубного

І.М. Вінічук,

вчитель Олімпійського коледжу імені Івана Піддубного

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Однією з загальних тенденцій розвитку світового суспільства є його трансформація до інформаційного суспільства та суспільства знань на основі широкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особистості суспільства та держави. Питання налаштування інформаційно-технологічної інфраструктури навчального закладу на потреби учнів, організація засобів і сервісів цього середовища таким чином, щоб можна було максимальною мірою використати педагогічний потенціал сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, досягнути підвищення рівня результатів навчання, а також поліпшення організації процесів науково-педагогічної діяльності, передбачають обґрунтування шляхів організації доступу до програмного забезпечення та електронних освітніх ресурсів. Проблема якості освіти в Україні стала особливо актуальною останніми роками. Яскравим вираженням цієї тенденції є введення відповідних положень до нормативних документів, а також розвиток інституційних механізмів, що забезпечують якість освіти

навчальних закладів. Важливим та відповідальним інструментом щодо проектування змісту підготовки є стандарти освіти. Тільки створивши стандарти нового покоління, можна приступати до формування інноваційних програм, навчальних планів і діаграм підготовки. Для забезпечення адекватної якості необхідні інвестиції в інформаційні ресурси, створення єдиних інформаційних середовищ, бібліотек, матеріалів на електронних носіях, використання інтерактивних методів навчання. Реалізація принципів відкритої освіти, використання сучасних методів і засобів мережних технологій дають змогу суттєво розширити потенційний простір навчально-педагогічного середовища, забезпечити формування та використання відкритого мережного освітнього простору, доступність якого не обмежується наявністю його компонентів. Це, насамперед, стосується доступу до якісної і кількісної множини ресурсів, зокрема: банкам даних, знань, обчислювальних ресурсів тощо [1].

Українськими вченими дослідження інформатизації освіти ведуться у різних напрямках, що відображено в роботах: В.Ю. Бикова, М.І. Жалдака, Л.М. Забродської, В.А.Кравець, Н.В. Кухаренко, Н.В. Новожилової, В.В.Олійника, О.І. Пометун, О.М.Самойленка, Ю.В. Триуса, А.Г. Шабанова, Т.І. Шорохової та інші. Розвиток інтернет-технологій спонукав до перегляду позицій щодо архітектури інформаційних систем. Поява браузерів, що дозволяють організувати простий і зручний стандартний інтерфейс користувачів до будь-яких електронних інформаційних ресурсів, викликала необхідність використання багаторівневих архітектур. Одне з головних місць серед допоміжних процесів займає управління конфігурацією, який підтримує основні процеси життєвого циклу інформаційної системи, насамперед процеси розробки і супроводження. При розробці проектів великих складних інформаційних систем, що мають багато компонентів, можуть мати декілька варіантів реалізації або декілька варіантів версій однієї реалізації, виникає проблема обліку їх зв'язків та функцій, створення єдиної структури та забезпечення цілеспрямованого розвитку всієї системи. Управління конфігурацією дозволяє організувати, систематично відслідковувати і контролювати внесення змін у різні компоненти інформаційної системи на всіх стадіях її життєвого циклу. Основним напрямком покращання обробки інформації є створення автоматизованої інформаційної системи, що спирається на використанні економіко-математичних методів, прийомів обчислювальної техніки і розвиненої мережі передавання даних. Запровадження єдиної технологічної платформи для розгортання хмаро орієнтованого освітнього середовища педагогічного навчального закладу сприяє вирішенню численних проблем щодо уніфікації архітектури середовища, об'єднання технологічної інфраструктури навчання в єдину мережу, організації ширшого доступу до кращих зразків електронних ресурсів і сервісів. Характерною рисою системи освіти є те, що вона є

споживачем інформаційно-комунікаційних технологій і водночас розробником цих технологій. Саме це, пояснює недостатній рівень формалізації термінологічних понять цієї сфери, зосереджує увагу дослідників на характерних їхніх ознаках, спричиняє вплив на розробку методів реалізації, визначає етапи розвитку тощо. Так, змістове наповнення поняття «інформаційна технологія» визначено дослідниками як науковий напрям, конкретний спосіб роботи з інформацією, сукупність знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами з метою одержання нових знань[3].

Нині поняттєво-термінологічний апарат описування, моделювання й аналізу використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти та окремих її складових ще до кінця не сформувався. Структура термінів, що пропонується, побудована за аналогією до структури термінів, які ідентифікують об'єкти і процеси, притаманні суспільству і вже значною мірою використовуються фахівцями в спеціальних вітчизняних і зарубіжних виданнях. Мережна освіта – спосіб організації, забезпечення, надбання та здобуття освіти, що принципово базується на використанні мережних технологій. Мережна педагогічна технологія – педагогічна технологія, що базується на системному педагогічному доцільному та виваженому застосуванні мережних технологій. Мережний засіб навчання – різновид засобу навчання, функціонування якого базується, а застосування орієнтоване на використання мережних методів і засобів. Сьогодні під мережною освітньою технологією прийнято розуміти сукупність форм, методів, інформаційних, телекомунікаційних засобів адміністрування і навчання, що забезпечує організацію проведення означених процесів на відстані з урахуванням існуючих вимог і особливостей функціонування конкретного закладу, спрямованих на здобуття заданих характеристик певного освітнього феномену[2].

Базові сервіси Google мають безмежні можливості для організації навчання процесу. Завдяки сервісам Google стає можливим використання веб-технологій, що дозволяє не тільки отримати доступ до освітніх матеріалів різного вигляду (текстових, графічних, мультимедійних), але і виконувати спільну роботу з вчителем або групою. Нині впровадження інформаційно-комунікаційних технологій виступають не тільки засобом ефективного функціонування системи освіти, а й імперативом установа новий порядок одержання знання і функціонування інституціональних структур у віртуальному середовищі. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність закладів сприяє розвитку систем і технологій електронного навчання, систем управління навчанням, формуванню персональної траєкторії навчання, формуванню сучасного середовища діяльності закладів. Нині мережа Інтернет стала платформою для розвитку освітніх систем дистанційного мережного навчання. Тому перспективним

напрямом застосування у освітній процес є гіпертекстова технологія. Суть її полягає в упорядкуванні вивчення інформації за ієрархічно організованим принципом, коли можливо миттєво робити переходи посиланнями на місця й поняття, що цікавлять. Вчитель планує такі технологічні операції навчального процесу: підготовку текстових і графічних матеріалів; демонстрацію інноваційних підходів у навчанні; список гіперпосилань на нові ресурси фахового плану, що з'явилися в мережі; контроль із миттєвою системою перевірки; вирішення завдань і вправ із можливістю отримання підказки. [11].

Суттєвою особливістю хмарних обчислень є можливість динамічного постачання обчислювальних ресурсів та програмно-апаратного забезпечення, його гнучке налаштування на потреби учня. За цього підходу організується доступ до різних типів програмного забезпечення навчального призначення, що може бути як спеціально встановлено на хмарному сервері, так і надаватися як загальнодоступний сервіс. Перехід навчального процесу за дистанційною формою вимагає системності і регулярності вивчення матеріалу. При цьому рівень вивчення кожного уроку має контролюватися і одержана оцінка є складовою накопиченої підсумкової оцінки. У цьому випадку важливим стає забезпечення об'єктивності як проміжної, так і підсумкової оцінок

Основні типи сервісних моделей відображають можливі напрями використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання доступу до програмного забезпечення і обчислювальних ресурсів. Зокрема, SaaS (Software-as a Service) – «програмне забезпечення як сервіс» призначено для того, щоб застосовувати програмні додатки провайдера через мережу; PaaS (Platform as a Service) – «платформа як сервіс» – для того, щоб розробляти і використовувати програмні додатки, розроблені учнем, через мережу; IaaS (Infrastructure as a Service) – «інфраструктура як сервіс» – для орендування обчислювальних потужностей, нарощування пропускної спроможності мережі та постачання інших базових обчислювальних ресурсів. В той же час, облаштування інформаційно-комунікаційних технологій, інфраструктури навчального закладу в цілому потребує вибору і аналізу відповідної хмарної платформи, що може бути організована за моделлю PaaS або IaaS. Для цього необхідно вирішення певної низки організаційних питань, як то: формування спеціального інформаційно-комунікаційного підрозділу із фахівців, що мають відповідну кваліфікацію для налаштування і розгортання цієї інфраструктури, облаштування апаратно-програмного забезпечення, визначення плану і етапів проектування, апробації і тестування інформаційно-освітнього середовища, наповнення його необхідними ресурсами, їх впровадження та моніторингу їх якості, навчання педагогічного персоналу [4].

Це принципово нове соціокультурне середовище життєдіяльності людини, яке називають віртуальним світом. Сучасні телекомунікаційні та мережеві технології, забезпечуючи зв'язок глобальних і локальних мереж, сприяють тому, що окремі «острівки віртуальності» об'єднуються в єдине ціле. Віртуалізація освіти стає реальністю. Для формування електронного інформаційного ресурсу використовують настільні системи управління базами даних такі, як Clarion, FoxPro, Paradox, MS Access, або сервери баз даних такі, як InterBase, Sybase, Informix, MS SQL Server. До корпоративних інформаційних систем відносяться системи управління корпораціями, підприємствами тощо. Такі інформаційні системи використовують для формування свого інформаційного ресурсу на електронних носіях у вигляді баз даних або сховищ MS SQL Server, Oracle, DB2, Cache тощо, які функціонують в режимі Інтернет технологій. Системи обробки транзакцій по оперативності поділяються, в свою чергу, на оперативні і пакетні інформаційні системи. В оперативних інформаційних системах організаційного управління для оперативного відображення актуального стану предметної області більш розвинутий режим оперативної обробки транзакцій – OLTP (OnLine Transaction Processing), а пакетна обробка займає дуже незначну частину. Для систем OLTP характерний інтенсивний потік регулярних простих транзакцій, що мають характер замовлень, платежів, запитів на пошук тощо. Особливо важливими вимогами для таких систем є: висока продуктивність обробки транзакцій та гарантована доставка транзакцій при віддаленому доступі до баз даних по телекомунікаційним каналам зв'язку. Системи підтримки прийняття рішень – DSS (Decision Support System) – це зовсім інший тип інформаційних систем, які за допомогою досить складних запитів виконують відбір та аналіз наявних даних із співставленням їх у різних розрізах: географічних, часових, тематичних тощо. Такі системи працюють за особливою поетапною технологією із сховищами даних. Проектування таких систем поки що унікальний одиничний процес, що потребує високої вартості і значних трудових зусиль з великою долею ризику. Інформаційно-довідкові системи являють собою дуже великий і розповсюджений клас інформаційних систем, що використовуються в різних галузях і технологіях. На даний момент найбільш поширено використання гіпертекстових документів і мультимедійних технологій з представленням їх в Інтернеті. Інформатизація суспільства покликана до життя нову індустрію знання, в якій розробляються програмні продукти та забезпечується функціонування інформаційного простору, у тому числі й освітнього.

Список використаних джерел

1. Биков В.Ю. Хмарні технології, ІКТ-аутсорсинг і нові функції ІКТ підрозділів освітніх і наукових установ / В.Ю. Биков // Інформаційні технології в освіті. – №10. – 2011. – рр. 8–23.
2. Бабійчук О. Електронний словник PolyDic / Олександр Бабійчук, Андрій Василевський // Проблеми української термінології : Зб. наук. праць. – 2004. – С. 41–44.
3. Вінчук І.М. Інтернет-технології та ресурси навчально-методичний посібник / Вінчук І.М. – К., Редакційно-видавничий відділ НАКККіМ, 2014. – 172 с.
4. Шишкіна М.П. Тенденції розвитку і стандартизації вимог до засобів ІКТ навчального призначення на базі хмарних обчислень / М.П. Шишкіна // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Вип. 2(13). – 2014. – С. 223–231.

А.М. Никифоров,

кандидат педагогічних наук, скульптор,
незалежна професійна діяльність

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАННЯ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Потужним поштовхом до необхідності у підготовці ремісників-майстрів були реформи середини ХІХ століття в Російській імперії у всіх галузях. Економічне зростання і науково-технічний прогрес, інтенсивний розвиток промисловості на теренах України другої половини ХІХ – початку ХХ століття викликали потребу у підготовці висококваліфікованих майстрів з художньо-ремісничою освітою для художньої промисловості.

У ході дослідження встановлено, що активізація заняття ремеслами, в тому числі і художніми, частиною селянського населення України була спровокована недостатністю прибутків від заняття землеробством, тобто малоземеллям. Тому частина селян змушена була шукати додаткового заробітку, що, певним чином, теж сприяло розвитку навчанню художнім промислам у досліджуваний період, адже селяни мали можливість у зимовий час займатися ремеслами. Принагідно зазначимо, що частина населення займалася виключно дрібним кустарним виробництвом, переважно чоловіки, проте жінки та діти також брали в них участь [4].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття вироби декоративного мистецтва України завдяки високій мистецько-художній досконалості стали конкурентно спроможними не лише на місцевому рівні. Як наслідок, зріс статусний діапазон виставок та ярмарок з реалізації мистецької продукції ремісників. Тобто, відбулася активізація експонування виробів ремісників на Всеросійському та Міжнародному рівнях. Не можливо не вказати у цьому

зв'язку на введення до користування мережі залізниць, що, у свою чергу, значно прискорило налагодження торговельних шляхів, заключення договорів, зв'язок із замовниками, організацію участі мистецьких творів майстрів та їх учнів у ярмарках та виставках різних рівнів.

Таким чином, реформи другої половини XIX століття, активізація торгівлі, налагодження шляхів сполучення, розширення ринку збуту творів майстрів, розвиток промисловості посилили інтерес до художніх традиційних виробів. Відтак, вироби декоративного мистецтва України в досліджуваний період вже повинні були задовольняти не тільки утилітарні, а й естетичні запити населення. Можемо констатувати, що через декоративні вироби виховувалась естетична культура населення, що вплинуло на підвищення вимог до навчання ремісників галузі декоративно-прикладного мистецтва у досліджуваний період.

Значну роль у розвитку осередків художніх промислів та навчанні ремісників-кустарів в Україні відіграли органи місцевого самоврядування, тобто Земства. Від другої половини XIX століття в підросійській Україні губернські й повітові земства проводили обстеження, в тому числі й статистичного характеру, вивчали становище й потреби ремісників і кустарів, відкривали освітні заклади різних рівнів, показові майстерні для підготовки інструкторів і спеціалістів, лабораторії, брали участь в організації музеїв кустарних промислів, влаштовували виставки [1, с. 15]. Економічну відсталість губерній земські установи планували скоротити за рахунок розширення мережі селянських художньо-промислових дрібних підприємств, передбачалось і навчання фахівців для них. Активну роботу у напрямі підтримки художньо-ремісничої освіти розгорнули Харківське, Чернігівське і, особливо плідно, Полтавське земство [2].

Завдяки піклуванню земств налагоджувалось постачання сировини, допомога у збуті виробів, організовувалась інструкторська допомога, надавались кредити майстрам, налагоджувався зв'язок із замовниками ремісничих і кустарних виробів, впроваджувались нові технології, започатковувались передові методи навчання, видавались мистецькі альбоми зі зразками декоративно-прикладних виробів тощо. Крім того, земства надавали позики, займалися посередництвом, організовували склади для збуту товарів. Сприяючи піднесенню промислів головне управління землевпорядкування і хліборобства асигнувало певні кошти. Перед першою світовою війною державні асигнування збільшилися до 380 000 крб у 1910 р. Серед губерній України відповідно одержала Чернігівська – близько 5000 крб, Харківська – до 2000, крб [3]. Крім того, роль земств у становленні навчання декоративно-прикладного мистецтва в Україні, також, виявилася у залученні до викладацької роботи провідних фахівців із Європи та високоосвічених вітчизняних майстрів-викладачів.

Варто врахувати той факт, що зміни в пореформений період в суспільному устрої та в економічному господарстві, сприяли зростанню культурних потягів населення підросійської України, що в свою чергу вимагало нових умов для розвитку освіти взагалі та впровадження навчання декоративно-прикладного мистецтва у навальні заклади різних рівнів зокрема.

Список використаних джерел

1. Гулей, О. В. (2017). Нотатки до з'ясування передумов навчання декоративно-прикладного мистецтва в Північно-Східній Україні (друга половина XIX – початок XX століття). *Проблеми реформування педагогічної науки та освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 1-2 грудня 2017 року (сс. 14-16). Херсон : Гельветика.
2. Гуркина, Н. К. (2001). *История образования в России (X-XX века)*. Санкт-Петербург : ГУАП.
3. Ханко, В. М. (1990). Кустарні художні промисли та полтавське земство. *Народна творчість та етнографія*, 1, 61-66.
4. Шеліхова, В. В. (2011). Особливості розвитку селянських господарств Чернігівської губернії у другій половині XIX століття. *Сіверщина в історії України*, 4, 282-285.

Д.В. Радткіна,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Криворізького національного університету

науковий керівник: **О.В. Тарасова,**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки
та мовної підготовки Криворізького національного університету

ВПЛИВ НАВИЧОК «SOFT SKILLS» НА МОДЕРНІЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

На сьогоднішній день темпи науково-технічного прогресу такі, що світ змінюється та перетворюється буквально на очах. Так само прискорюється й соціально-економічний розвиток, адже щоб встигати за всіма змінами, необхідно постійно розвивати власні компетенції, успішно досягати поставлених цілей, грамотно використовувати навички, знання та здібності в професійній діяльності, бути конкурентоспроможним.

Більшість людей вважає, що успіх у професійній діяльності залежить від рівня професіоналізму людини, наділеного низкою ключових якостей, таких як: розуміння себе в професії, знання посадових обов'язків тощо. Проте, сучасні тенденції вказують на те, що це вже застарілий міф. У сучасному суспільстві хороший фахівець – фахівець, що вміє мобільно та інтегративно вибирати продуктивний спосіб взаємодії із навколишнім середовищем, що

складається з безлічі елементів, динамічність зміни та перетворення яких залежать від ситуації занурення в неї.

Окрім того, вміння працювати в команді, витривалість, здібність переконувати або йти на компроміс – без переліку так званих «м'яких» навичок на сьогоднішній день не обходиться практично жодні вимоги до потенційного фахівця та працівника. Фактично при підборі персоналу перевіряється відповідність претендента вимогам, які поділяються на дві категорії [2, 6]:

- «жорсткі» навички («hard skills»), їх легко виміряти, вони є досить об'єктивними. До цієї групи відносять професійні знання, вміння та навички, які необхідні як і при виконанні будь-яких завдань, так і у повсякденному житті;

- «м'які» навички («soft skills»), їх складно виміряти, а тому їх оцінка носить суб'єктивний характер (чесність, ініціативність, працелюбність, здатність до навчання, творчі здібності тощо).

Вважається, що перші – це вузькоспеціалізовані професійні навички, тоді як «soft skills» – це навички універсальні, які допомагають професійно розвиватися та будувати як і міжособистісні відносини, так і кар'єру в будь-якій галузі. Через те, що чим вище людина піднімається кар'єрним сходином, тим менша вага «hard skills» й більша «soft skills».

Задля того, щоб фахівець мав змогу ефективно виконувати свою роботу, він повинен володіти, окрім знань із професії, професійно важливими особистісними якостями. Зокрема: комунікативними здібностями, креативністю, умінням керувати своїм часом, здатністю до роботи в команді, критичним мисленням тощо. Усі професійно важливі якості особистості об'єднані в поняття «soft skills».

Теоретико-методологічні розробки в дослідженні «soft skills» представлено в роботах як вітчизняних, так й зарубіжних науковців. Дана дослідницька проблематика є, безумовно, міждисциплінарною, оскільки поняття «soft skills» охоплює ті компетентнісні та особистісні якості фахівця, які потрібні в будь-якій професійній галузі та, зокрема, педагогам професійного навчання.

У вітчизняній літературі представлено різноманітні трактування поняття «soft skills». На думку Д. Татаурцікової, «soft skills» – уніфіковані навички та особистісні якості, що підвищують ефективність роботи та взаємодії з іншими людьми. Наприклад, управління особистісними резервами, вміння переконувати, уміння керувати часом [3].

Так, О. Чуланова детермінує «soft skills» як соціально-трудова характеристику сукупності знань, умінь, навичок та мотиваційних характеристик працівника в сфері взаємодії між людьми [5]. С. Мамаєва визначає, що «soft skills» – компетенції спрямовані на розвиток навичок, які поділяються на чотири напрямки: прийняття рішень; лідерство; ведення

перемовин; управління [8]. У своїх наукових розробках В. Шипілов визначив «soft skills» як психологічне явище, що виявляється в більшості життєвих ситуацій, пов'язане з тим, яким чином люди взаємодіють між собою [3].

Натомість, О. Абашкина під поняттям «soft skills» розуміє – людські якості, без яких навіть найкращий професіонал не зможе добитися достатнього результату [4]. Навички «soft skills» розглядаються у наукових роботах В. Давидової як набуті навички, які отримала людина, через додаткову освіту й свій особистий життєвий досвід, та які вона використовує для свого подальшого розвитку в професійній діяльності. Ось чому ці навички так цінуються у роботодавців, а також при прийомі на роботу [7].

Отже, «soft skills» – уніфіковані навички й особистісні якості, які підвищують ефективність роботи та взаємодії з іншими людьми [1].

Сучасний світ висуває нові вимоги до якості підготовки фахівців. Найбільш затребуваними є те фахівці, які готові адаптуватися до змін, здатні до освоєння новітніх знань, вміють швидко переключатися з одного виду діяльності на інший та поєднувати різні трудові функції. Такий комплекс багато в чому визначається як отриманими знаннями, так й необхідними особистісними та соціальними якостями. Поняття «soft skills» пов'язане з тим, яким чином люди взаємодіють між собою, тобто «м'які» навички рівною мірою необхідні як для повсякденного життя, так і для роботи. Основна частина цих навичок використовується для досягнення поставлених цілей. І чим вище людина піднімається по кар'єрних сходах, тим соціальні навички в житті відіграють найбільшу роль. Серед усіх навичок «soft skills» найбільш необхідними є комунікативні здібності (налагодження взаємодії), лідерські якості та здатність працювати в команді.

Список використаних джерел

1. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців / Н. А. Длугунович // Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. – 2014. – № 6. – С. 239–242. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2014_6_47.
2. Ситник Н. І. Управління персоналом: навч. посіб. / Н. І. Ситник. – Київ: Інкос, 2009. – 472 с.
3. Татаурщикова Д. Soft skills. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://4brain.ru/blog/soft-skills/>
4. Абашкина О. Soft skills: ключ к карьере / О. Абашкина // Справочник по управлению персоналом: научный журнал. – 2008. – № 9 (сентябрь). – С. 124–126.
5. Чуланова О. Л., Ивонина А. И. Формирование soft-skills (мягких компетенций): подходы к интеграции российского и зарубежного опыта, классификация, операционализация. Управление персоналом и интеллектуальными ресурсами в России. 2017. № 1 (28)
6. Європейський словник навичок та компетенцій [Електронний ресурс] / DISCO European Dictionary of Skills and Competences. – Режим доступу: http://disco-tools.eu/disco2_portal/.
7. Давидова В. Слушать, говорить и договариваться: что такое soft skills и как их развивать. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills>.
8. Мамаева С. Предпринимательство как особый вид деятельности. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/3063776/>.

С.О. Ушаткіна,
здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Криворізького національного університету
науковий керівник: **О.В. Тарасова,**
кандидат психологічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки
та мовної підготовки Криворізького національного університету

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Підготовка майбутніх педагогів професійного навчання є одним із важливих державних пріоритетів, оскільки модернізація системи освіти в країні ставить перед вищою школою завдання значного покращення професійної підготовки та виховання майбутніх фахівців.

Головна вимога до педагога професійного навчання – це наявність та розвиток індивідуальних якостей діяльності, що впливають на ефективність роботи.

Незважаючи на те, що проблема формування професійно важливих якостей вивчається досить давно, ще й досі залишається невирішеним питання щодо визначення психологічних чинників формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця.

Питанням формування цінностей та професійних якостей майбутнього педагога присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, а саме: вивченню суті та структури педагогічної діяльності (А.М. Богуш, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, Д.Ф. Ніколенко, О.М. Пехота, В.О. Сластьонін); психології особистості майбутнього педагога і теорії професійно-педагогічної діяльності викладача (Г.О. Балл, І.Д. Бех, А.О. Вербицький, Е.Е. Карпова, Н.В. Кічук, З.Н. Курлянд, М.В. Кухарев, А.Ф. Линенко). Проте, питання щодо вивчення професійно важливих якостей майбутнього педагога професійного навчання має бути уточнено й узагальнено.

До професійно важливих якостей педагога І.А. Зязюн відносить [2]: професійну компетентність, гуманістичну спрямованість, педагогічні здібності, здатність бачити проблеми та виявляти суперечності, творче мислення, альтернативність та критичність мислення, високий рівень загальної культури. Педагог повинен володіти здатністю «володіти собою» та проявляти емоційну стійкість.

Е.Ф. Зеєр [1] виділив професійні якості, що необхідні кожному компетентному фахівцеві: спостережливість, уважність, пам'ять (образна, рухова, емоційна та ін.), мислення (критичне, технічне), просторову уяву, емоційну стійкість, рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість, самоконтроль та ін.

К.М. Левітан [4] пропонує наступну шкалу основних професійно значущих особистісних якостей: високий рівень володіння предметом, уміння передавати знання й навички, вимогливість, уміння зацікавити учня вивченням свого предмета, загальна ерудиція, доброзичливість, педагогічний такт, уміння організувати цікавий урок, любов до професії, терпіння і наполегливість, почуття гумору, принциповість, хороша дикція.

Професійні якості є одним із найважливіших чинників професійної придатності, вони не тільки побіжно характеризують певні здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі навчання й практичної діяльності.

У науковій літературі найчастіше виділяють такі професійно важливі якості педагога як: діяльнісні та поведінкові, індивідуально-психологічні якості, соціально-психологічні та морально-психологічні характеристики (емпатійність, гнучкість, упевненість, позитивне ставлення до себе, високий рівень інтелекту, критичність мислення, комунікабельність). Професійні якості є одним із найважливіших чинників професійної придатності, вони не тільки побіжно характеризують певні здібності, але й органічно входять до їх структури, розвиваючись у процесі навчання й практичної діяльності [3].

На основі вивчення теоретичного матеріалу, ми виділили три професійно значущі якості педагога професійного навчання.

Одна з найважливіших якостей педагога – креативність, що передбачає здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання психолого-педагогічних задач і характеризується за цілим рядом параметрів. До них належать: здатність до виявлення й формулювання проблем; здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість думки; оригінальність; здатність вдосконалювати об'єкт сприймання; здатність розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій. Оригінальність мислення педагога проявляється у виборі змісту, форм і методів навчання, що формує креативне ставлення учнів через відкриття та самовдосконалення.

Наступною важливою якістю педагога є здатність критично мислити, що впливає на управління розумовою діяльністю учнів. Оволодіння основними принципами та операціями логічного мислення дозволяє педагогам виробити новий критичний стиль, який допомагає аналізувати проблеми в будь-якій сфері життя. Сформовані навички критичного мислення у педагогів забезпечують прийняття найбільш оптимальних рішень у педагогічній діяльності, відкритість новим ідеям і знанням. Систематичне застосування системи методів та прийомів розвитку критичного мислення дозволяє педагогові створити додаткову мотивацію до навчання; вплинути на розвиток здібностей учнів; навчити приймати самостійні рішення або працювати в складі команди; підвищити загальну активність; створити

якісне освітнє середовище з системним характером навчання та самонавчання; зменшити кількість конфліктів.

Важливою професійною якістю педагога є вміння керувати своїм часом. Оволодіваючи основами тайм-менеджменту, педагоги вивчають не скільки певну технологію організації часу, як методи розроблення індивідуальної стратегії, що найбільше підходить їхньому характеру та роду занять.

Коли педагог освоїть технології самоорганізації, навчиться усвідомлено використовувати піки своєї інтелектуальної, творчої, фізичної активності, ефективне досягнення запланованих результатів підвищить і його власну самооцінку, і оцінку його професіоналізму серед колег, батьків та учнів.

У навчально-виховному процесі є певні завдання, які за своїм характером є обов'язковими, що вимагають чіткої організації, планування, і головне – своєчасного виконання. Уміння керувати часом допомагає визначити пріоритети, здійснити попереднє планування й чітку організацію, контролювати власний час.

Знання професійно важливих якостей педагога, їх роль у професійній діяльності сприяють прагненню кожного педагога до вдосконалення цих якостей, що в кінцевому підсумку приводить до якісних змін науково-педагогічної роботи викладача.

Список використаних джерел

1. Зеер Є.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект; Фонд»Мир», 2005.
2. Зязюн І. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – К., Віпол, 2000. – 340 с.
3. Кокнова Т.А. Професійні якості як найважливіший чинник професійної придатності фахівця [текст] : / Т.А. Кокнова // Електронний ресурс. – Режим доступу: www.rusnauka.com/10.../21608.doc.htm
4. Рудницька О.П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посібник / О.П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

В.О. Храпко,
здобувач вищої освіти ступеня магістра
Криворізького національного університету
науковий керівник: **О.В. Тарасова,**
кандидат психологічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки
та мовної підготовки Криворізького національного університету

РОЗВИНЕНІ ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ ЯК ОЗНАКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГА

У період модернізації освітньої системи в Україні актуальним є формування компетентних, висококваліфікованих фахівців усіх провідних галузей професійної діяльності. Відтак, пріоритетної актуальності набуває психолого-педагогічна проблема підвищення професіоналізму педагогів, зокрема розвитку педагогічних здібностей майбутніх педагогів професійного навчання.

Особливу актуальність дана проблема набуває у зв'язку з тим, що зміни у системі вищої освіти, пов'язані із соціально-економічними умовами сучасного українського суспільства та поступовою інтеграцією України до європейського та світового співтовариства, висувають якісно нові вимоги до особистості викладача. Сьогодні ми потребуємо педагога, який здатний самостійно, творчо та відповідально працювати, креативно мислити, професійно діяти в проблемних ситуаціях. Ефективність педагогічної діяльності викладача вирішально-визначальним чином залежить від рівня розвитку його професійних здібностей [5].

Педагогічні здібності дуже тісно пов'язані із професійними, як основа професійної придатності, майстерності були предметом спеціального розгляду в працях К. Ушинського, М. Левітова, Ф. Гоноболіна, А. Щербакова, Н. Кузьміної та ін. Так, К. Ушинський вказував, що хорошому педагогу притаманні такі якості: здатність активізувати учнів, передавати їм заряд власної енергії, враховувати індивідуальні особливості, розуміти психологію учнів, критичність, психологічний такт, загальний рівень розвитку як показник кмітливості й розумових здібностей, ініціативність, вимогливість до себе та учнів, схильність до організаторської діяльності, практичність, самостійність, спостережливість, самовладання, комунікабельність, наполегливість, активність, працездатність, організованість тощо [7].

Педагогічні здібності – це сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, що сприяють успішності педагогічної діяльності. Це комунікативні, перцептивні здібності, динамізм особистості, емоційна стійкість, оптимістичне прогнозування тощо [2].

Водночас М. Левітов під педагогічними здібностями розумів низку якостей, що стосуються різних проявів особистості викладача та є умовами

успішного виконання педагогічної діяльності, а саме: здатність передати учням знання у цікавій формі; здатність розуміти учнів, що ґрунтуються на спостережливості; самостійний і творчий склад мислення; винахідливість; організаторські здібності, потрібні й для забезпечення системи роботи самого педагога [4].

Проблема педагогічних здібностей у широкому сенсі, на думку Ф. Гоноболіна, – це проблема особистості педагога. До структури власне педагогічних здібностей він відносив: здатність робити навчальний матеріал доступним для учнів; творчість у роботі; педагогічно-вольовий вплив на учнів; здатність організувати колектив; змістовність і яскравість мови; образність і переконливість мови; педагогічний такт; здатність пов'язувати навчальний матеріал із життям; спостережливість; педагогічна вимогливість (психологічний аналіз педагогічних здібностей) [1].

Системними та ґрунтовними дослідженнями педагогічних здібностей є наукові праці Н. Кузьміної, яка зазначала, що «педагогічні здібності – індивідуальні стійкі властивості особистості, що полягають у специфічній чутливості до об'єкта, засобів, умов педагогічної праці та створення продуктивних моделей формування шуканих якостей в особистості вихованця» [3, с. 5].

Психологічну структуру педагогічних здібностей утворюють компоненти двох якісно своєрідних рівнів організації: професійно-педагогічні та предметно-педагогічні здібності.

Розвиток педагогічних здібностей відбувається як під впливом загальних, однакових для всіх викладачів вимог діяльності, так і під впливом специфічних вимог, пов'язаних із особливостями викладання конкретного предмета. Існує різна логіка розвитку педагогічних здібностей викладачів різних предметів:

- інтенсивний розвиток предметно-педагогічних здібностей і перевага предметної спрямованості до етапу професійного вдосконалювання (5-10 років стажу);

- інтенсивний розвиток професійно-педагогічних здібностей і перевага педагогічної спрямованості до етапу професійної зрілості (15-20 років стажу);

- інтенсивний розвиток професійно-педагогічних здібностей і перевага педагогічної спрямованості до етапу професійного вдосконалювання (5-10 років стажу);

- інтенсивний розвиток предметно-педагогічних здібностей і перевага предметно-педагогічної спрямованості до етапу професійної зрілості (15-20 років стажу) [3].

Педагогічні здібності реалізуються на перцептивно-рефлексивному та проєктивному рівнях. Перцептивно-рефлексивний рівень педагогічних здібностей охоплює такі види чутливості, як чуття об'єкта, пов'язане з

емпатією, чуття міри або такту. Ці вияви чутливості є основою педагогічної інтуїції. Проективний рівень педагогічних здібностей виявляється у створенні нових продуктивних способів розвитку, навчання та виховання, охоплює гностичні, проектуальні, конструктивні, комунікативні й організаторські здібності тощо [6].

Отже, проблема педагогічних здібностей потребує науково-педагогічного дослідження та розробки нових підходів до їх класифікації. На разі немає абсолютної одностайності щодо поняття «педагогічні здібності».

Список використаних джерел

1. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей / Ф.Н. Гоноболин // Способности и интересы / под ред. Н.Д. Левитова, В.А. Крутецкого. – М.: Просвещение, 1973. – 240 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь. 1997. – 376 с.
3. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя / Н.В. Кузьмина. – Л.: Знание, 1985. – С. 5–9.
4. Левитов Н.Д. Способности и интересы / Н.Д. Левитов. – М. : АПН РСФСР, 1962.
5. Панчук В.В. Психолого-педагогічні фактори підвищення професіоналізму викладача вищої школи (на матеріалі викладання іноземної мови в технічному вузі): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В.В. Панчук ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1996. – 200 с.
6. Савчин М.В. Педагогічна психологія: навч. посіб. / М.В. Савчин. – К.: Академвидав, 2007. – 424 с.
7. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Твори. В 6 т. / К.Д. Ушинський. – К.: Рад. шк., 1952. – Т. 4. – С. 21–451.

Н.А. Черниш,

аспірантка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

О.Ю. Ільченко,

доктор педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ПРАВОВА ОСВІТА ОФІЦЕРІВ ТА ЇЇ ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИКІВ

Військова служба як інститут публічної служби є діяльністю, спрямованою на виконання функцій держави, відтак, вона чітко й детально врегульована нормативними актами різної юридичної сили. Саме через це якісна правова освіта має особливе значення для підготовки кадрів, обов'язком яких є захист конституційного ладу, суверенітету й територіальної цілісності України. Серед особового складу будь-якої армії

виняткове місце посідають офіцери, поведінка яких має слугувати їх підлеглим взірцем бездоганного дотримання вимог законів, військових статутів і присяги. Необхідність ґрунтовної правової підготовки військових фахівців знаходить своє відображення у чинному стандарті вищої освіти за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, який вимагає від випускників не лише здатності реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, але й чітко розуміти правові засади своєї професійної діяльності[1].

Такому комплексному й багатоаспектному явищу як правова освіта сьогодні присвячено значну кількість досліджень як із педагогічних, так і юридичних наук. Розкриття її загальнотеоретичних аспектів має місце в дослідженнях А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна, О.Ф. Скакун, В.Я. Тація та ін. Питанням правової підготовки фахівців присвячені праці А. Алексюка, А. Бойко, І. Зязюна, В. Євдокимова та ін. Своєю чергою, проблеми військово-педагогічної теорії та практики розроблялися в наукових працях О. Барабанщикова, В. Вдовюка, В. Давидова, М. Киряшова та багатьох інших учених.

Водночас, у вітчизняному науковому дискурсі немає єдиного бачення щодо визначення, складових, внутрішніх і зовнішніх зв'язків правової освіти. Натомість, у сучасних дослідженнях, присвячених проблематиці формування правосвідомості осіб, які не є фахівцями-юристами, поряд із поняттям правової освіти (або замість нього) вживається цілий ряд термінів як от: *правова просвіта, правова соціалізація, правове інформування, правове та військово-правове виховання, етико-правова підготовка, правова компетентність*.

Так, за визначенням Л. Висоцької, *правова освіта* являє собою структурний комплексний компонент освіти України, що включає в себе: 1) діяльність органів влади, юстиції та освіти, направлену на розробку і запровадження напрямків, програм, рекомендацій, механізмів інформаційного та методологічного характеру з приводу забезпечення правової освіченості населення; 2) комплекс заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття населенням правових знань та навичок; 3) процес засвоєння правових знань, вмінь та навичок з метою формування правової свідомості, правової культури особистості для реалізації правових поведінкових установок існування соціально неоднорідного суспільства [2].

О. Топчій слушно пропонує розмежовувати за ознакою добровільності поняття «правова освіта» та «*правова просвіта*». Останню вона визначає як «складову юридичної андрагогіки, різновид неформальної та інформальної освіти, який функціонує як педагогічна технологія партнерства при активній взаємодії юридичних інституцій, окремих юристів (як діючих, так і майбутніх), ЗМІ та зацікавлених у правовому поінформуванні громадян, що

спрямована на реалізацію принципів верховенства права, розбудову громадянської держави, підвищення рівня правосвідомості особистості, забезпечення правомірної поведінки особи та груп осіб”[3].

Розглядаючи правову культуру офіцерського складу Збройних сил України, вчений-юрист С. Скуріхін визначає *правову соціалізацію* як “цілісне й комплексне засвоєння і відтворення правового, соціально-професійного культурного досвіду, що забезпечує військовослужбовцям адаптацію до умов військової служби, сприяє формуванню їх правової культури”[4]. Дослідник вважає важливим компонентом правової пропаганди *правове інформування*, що має результатом стан правової поінформованості особи, який припускає передачу, сприйняття, перетворення й використання інформації про право і практику його реалізації. Причому, джерела такого інформування можуть бути різноманітними – від офіційних видань нормативних актів до міжособистісного спілкування. Той самий автор також включає правове навчання, правову пропаганду, юридичну практику, безпосередню реалізацію права та самовиховання до форм *правового виховання*[5]. Останнє твердження можна розцінити як ототожнення правової освіти та правового виховання, що попри органічну єдність навчання й виховання не є коректним з погляду педагогічної теорії.

У свою чергу, В. Федоренко відносить *військово-правове виховання* до системи правової соціалізації особистості та розглядає його як “процес цілеспрямованого, систематичного впливу на свідомість, поведінку та діяльність військовослужбовців, що гарантує усвідомлене дотримання вимог законів України, Військової присяги і військових статутів, виконання наказів командирів (начальників)” [6, с. 7]. Аналогічно правове виховання військовослужбовців визначають С. Сірий та О. Кожедуб [7].

Д. Коваленко, досліджуючи педагогічні основи *етико-правової підготовки* офіцерів у вищих військових навчальних закладах, доходить висновку, що її сутність полягає у формуванні в суб’єктів етико-правової свідомості, культури етико-правової поведінки, спілкування й військово-професійної діяльності в військовому середовищі[8, с.16].

В. Георгієв, аналізуючи структуру професійної компетентності військовослужбовців, виділяє *правову компетентність*, яка передбачає визнання й усвідомлення справедливості, розумності, доцільності правових меж, що встановлюються законами та документами військового управління, розуміння їх відповідності інтересам Вітчизни, правам та обов’язкам військовослужбовця [9].

Проаналізувавши згадані роботи, можемо дійти висновку, що у сучасних дослідженнях, так чи інакше пов’язаних із проблемами правової освіти, вживається велика різноманітність термінів, дотичних до її основних категорій – навчання, виховання й розвитку. Зазначене є наслідком того, що формування правосвідомості особи та вплив на неї стали предметом

досліджень різних галузей наукового знання. Отже, систематизація та уніфікація термінології проблем правової освіти з погляду педагогіки є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 25 – Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, спеціальність 253 – Військове управління (за видами збройних сил). Київ: Міністерство освіти і науки України, 2018. 25 с. (Стандарт Міністерства освіти і науки України).
2. Висоцька Л.В. Правова освіта: проблематизація питання поняттєво-категоріального апарату / Л.В. Висоцька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 137. – С. 99–102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_137_26.
3. Топчій О.В. Правова освіта VS правова просвіта / О.В. Топчій // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – 2016. – № 2. – С. 18–25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2016_2_5.
4. Скуріхін С.М. Правова соціалізація військовослужбовців та її особливості / С.М. Скуріхін // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьоміна / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 143–145.
5. Скуріхін С.М. Форми правового виховання офіцерського складу Збройних Сил України / С.М. Скуріхін // Юридична наука. – 2011. – № 4-5. – С. 214–224. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2011_4-5_27.
6. Федоренко В.В. Військово-правове виховання військовослужбовців Збройних Сил України: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В.В. Федоренко. – Житомир, 2016. – 21 с.
7. Сірий С.В. Особливості застосування педагогічних технологій правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України / С.В. Сірий, О.В. Кожедуб // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 2. – С. 131–135. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_2_27.
8. Педагогічні основи етико-правової підготовки майбутнього офіцера в умовах вищого військового навчального закладу [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Коваленко Денис Володимирович ; Українська інженерно-педагогічна академія. – Х., 2006. – 220 арк.: табл. – арк. 185–208
9. Георгієв В.М. Структура професійної компетентності майбутніх офіцерів високомобільних десантних військ / В.М. Георгієв // Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. – 2014. – № 1(1). – С. 60–65. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2014_1\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2014_1(1)_15).

І.А. Шеліга,

студентка Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

науковий керівник: **Л.М. Кравець,**

кандидат педагогічних наук, доцент Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ГРИ

Анотація. У статті розглянуто питання щодо реалізації естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами гри. Висвітлено вплив гри на формування естетичних якостей всебічно гармонійно розвиненої особистості. Обґрунтовано практичне використання сюжетної гри з метою естетичного виховання в умовах ЗДО.

Ключові слова: естетичне виховання, гра, естетична культура, естетичний розвиток, естетичне сприймання, естетичні переживання, художня творчість.

Постановка проблеми. Важливою складовою всебічного гармонійного розвитку особистості є естетичне виховання. Естетичне виховання – це частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. Завдання пробудження в дитині відчуття прекрасного, озброєння її вміннями творити красу у житті можна ефективно здійснювати за допомогою грою.

Гра є однією з основних сфер естетичного виховання дітей. За допомогою гри індивідам передається досвід життєдіяльності старших поколінь, встановлюється відповідність, показується раніше небачене [5].

Гра – вид людської діяльності, в якому в умовних ситуаціях відтворюються, засвоюються та вдосконалюються специфічні для людської культури форми та способи буття. Гра є одним з найпривабливіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку. Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина віддзеркалює враження від її пізнання. Водночас гра є могутнім виховним засобом, в якій, за словами К. Ушинського, реалізується потреба людської природи, зокрема і в естетичній діяльності [12].

Естетичному вихованню дошкільників засобами гри у науковий дослідженнях приділено достатньо уваги. Переконані, що ці надбання не обхідно ефективно використовувати в практичній діяльності ЗДО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На часі проблема естетичного виховання, розвитку особистості, формування її естетичної культури є одним з важливих завдань, що стоять перед системою освіти.

Зазначена проблема розроблена досить повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів (Б. Ананьєв, М. Аріарський, В. Бажанова, В. Баленок, Л. Виготський, Д. Генкін, Г. Єскіна, Г. Загадарчук, Д. Кабалевський, В. Кірсанов, О. Миронюк, С. Русова, Ф. Соломонік, В. Сухомлинський, Є. Тихеева, К. Ушинський, Є. Фльоріна), котрі розглядають процес естетичного виховання як цілеспрямоване формування якостей всебічно розвиненої особистості, що дає можливість їй сприймати природні та соціальні реалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси.

Різноманітні аспекти процесу естетичного виховання відображені в працях філософів, педагогів, психологів, мистецтвознавців. Методологічні питання естетичного виховання розроблені у працях А. Зіся, І. Зязюна, М. Киященко, А. Когана, В. Скатерщикова, Л. Столовича та ін. Ці вчені акцентують увагу на тому, що особистість завжди виховується цілісно, і цей процес виховання обов'язково повинен бути спрямований на вирішення єдиного завдання: гармонійного розвитку підростаючого покоління.

За останні роки опубліковано багато праць, в яких вирішуються питання значення творчості та пізнавальної діяльності в естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку; розкриваються механізми творчості; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформульовані основні принципи формування творчої особистості (Ф. Говорун, Б. Коротяєв, В. Левін, В. Моляко, Ю. Петров, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, В. Романець, В. Цапок).

Суспільно-орієнтовані та особистісно-орієнтовані підходи до оцінки естетичного виховання та ігрової діяльності обґрунтували Л. Виготський, Д. Ельконін, Р. Жуковська, О. Запорожець, Г. Лемко, С. Шацький та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало естетичне виховання. Всебічний гармонійний розвиток особистості не можна уявити без її естетичної вихованості. Естетичне виховання передбачає розвиток в людини почуттів прекрасного, формування вмінь і навичок творити красу у навколишній дійсності, вміти відрізнити прекрасне від потворного, жити за законами духовної краси [3].

Естетичне виховання – послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості [8, с. 352].

Особлива роль в естетичному вихованні відводиться мистецтву. Хвилюючи і радуючи, воно розкриває перед дітьми соціальний сенс життєвих явищ, примушує їх пильніше вдивлятися в оточуючий світ, спонукає до співпереживання, до засудження зла [2].

Естетичне виховання тісно пов'язане з культурою народу. З одного боку, воно відображає надбання культури, а з другого – стимулює подальший розвиток культури конкретного народу, активно впливає на творення нових духовних цінностей, мистецьких витворів. Разом з тим естетичне виховання має бути спрямоване на формування свідомості людей у дусі поваги і приязні, товариськості та дружби [10].

Естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в навколишній світ, зберігати прекрасне [7].

Великого значення естетичному вихованню приділяв В. Сухомлинський. Він вважав, що естетичне виховання – прекрасне могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості. Естетичне виховання має найтісніший зв'язок з усіма сферами духовного життя особистості і колективу [6, с. 153].

Сприйняття і розуміння прекрасного починається у дитинстві. «Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його», – стверджував В. Сухомлинський [9, с. 39].

Відкриваючи навколо себе прекрасне, дивуючись і захоплюючись ним, маленька дитина ніби дивиться в дзеркало і бачить свою власну людську красу. Дитині треба показати, що в світі є не тільки потрібне, корисне, а й красиве. «Краса – могутній засіб виховання чутливості душі», – писав В. Сухомлинський [10].

Естетичний розвиток пов'язаний з формуванням усіх граней особистості. У дошкільному віці формуються основи потреб і смаків, народжується любов до мистецтва, заявляють про себе творчі здібності, якими різною мірою наділена кожна дитина. Для їх реалізації необхідне правильно організоване виховання і навчання, яке враховує особливості віку, індивідуальність.

Науковець В. Шацька розглядає естетичне виховання як сукупність послідовних, взаємозв'язаних впливів на дітей під керівництвом педагога як засобами мистецтва, так і самого життя, спрямованих на всебічний естетичний розвиток особистості дитини, який сприяє формуванню естетичних почуттів, художніх смаків і поглядів відповідно до завдань виховання. За В. Шацькою, до процесу естетичного виховання належать не тільки поступовий розвиток здібностей та естетичного сприйняття, а й оволодіння вмінням активно, творчо проявляти себе у тому чи іншому виді діяльності (в тому числі і ігрової) [13].

Дослідники пропонують використовувати в естетичному вихованні дошкільнят ігрові прийоми, ігрові ситуації, обігрування дитячих робіт на заняттях, що створює позитивну емоційну атмосферу, сприяє ефективному

оволодінню зображувальними навичками та вміннями, підвищує якість роботи та сприяє розвитку інтересу до зображувальної діяльності. Особливо важливо забезпечити поєднання різних видів діяльності у розвитку художніх умінь дошкільників [3].

Оскільки у дошкільному віці дитина налаштована передусім на гру, дослідники (Н. Кириченко, Т. Науменко) радять широко використовувати з метою розвитку її творчості різноманітні ігрові прийоми:

- ігрові ситуації, які допомагають розвинути пізнавально-творчу активність;

- пісні, загадки, вірші, казки, музичні твори;

- демонстрування епізодів лялькових спектаклів, які зосереджують увагу, викликають позитивні емоції, інтерес до зображуваного, уяскравлюють, поглиблюють естетичне задоволення, але не впливають на результати роботи;

- розповіді-малювання з елементами казки; пошукові ситуації; уявні ситуації [5].

Гра – велике світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається потік уявлень, понять про оточуючий світ. «Гра – іскра, яка запалює вогник допитливості», – стверджував В. Сухомлинський [11].

Гра в педагогіці розглядається як найоптимальніший засіб усвідомленого оволодіння дитиною надбаннями культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності. Цінність гри як засобу естетичного виховання витікає із самої природи гри, її виховної цінності.

Гра служить засобом для повідомлення дошкільнятам нових знань, для розширення їх кругозору. Гра – природна, найважливіша його діяльність, яка задовольняє прагнення до руху, дії, до переосмислення вражень навколишнього життя [1].

Одна з особливостей гри – наявність творчої основи. Вона завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, кмітливістю. Прояви ініціативи і творчості різноманітні. В одних іграх творчість пов'язана з побудовою сюжету і вибори змісту, ролі, в других виявляється у виборі способів дії, в їх варіативності (хованка, ігри у доміно, м'яч, тощо). Багато ігор вимагають умінь погоджувати дії партнерів, виходячи з цього, швидко змінювати тактику своєї поведінки чи способи дій (рольові, рухливі ігри) [6].

Важливою рисою гри є емоційна насиченість. Більшість дослідників відзначають силу і природність почуттів, які переживає дитина і які пов'язані з ролями: турбота, ніжність «матері», відповідальність «лікаря», справедливість «вихователя», тощо.

У колективних іграх виявляється дружба, товариськість, взаємна відповідальність. Дитині приносить задоволення досягнення результату, подолання труднощів. Важлива частина розробки проблеми теорії гри – її виховні можливості та педагогічна цінність [7].

У грі створюються умови для прояву творчої активності, спрямування зусиль на досягнення мети. Гра привчає до погоджених дій, до відповідальності перед її учасниками. У грі виховується низка вольових якостей: самостійність, наполегливість, самовладання, витримка, воля до перемоги – усе те, без чого не може бути успіху. Адже наявність усіх цих умов становить основу будь-якої плідної праці. Ігри, які проводяться на повітрі, сприяють зміцненню здоров'я дітей, пізнавальні ігри розширюють кругозір, розвивають дотепність, пробуджують інтерес до різних галузей науки, техніки, мистецтва [2].

Гра виникає не з примусу, не з обов'язку. Вона виходить із безпосередніх спонукань, потреб та інтересів дитини. Своєрідність гри полягає у тому, що виконувані у ній дії самі по собі цікаві для дитини. Їй цікавий не сам результат гри, а процес ігрової діяльності. Діти захоплено грають у будь-які ігри, тому використання ігрової форми завдань часто призводить до того, що діти навіть не помічають впливу дорослих на їх навчання і виховання. Вони захоплені самою грою, їм просто цікаво. Але непомітно для себе, під час такої гри дошкільники чи молодші школярі порівнюють, лічать, запам'ятовують, розв'язують логічні задачі та пізнають багато нового, розвиваються творчо [5].

Керуючи грою, вихователь впливає на всі сторони особистості дитини: на її свідомість, почуття, волю, поведінку, використовує її з метою розумового, морального, фізичного, трудового, та особливо естетичного виховання. В грі легше виховати та навчати дітей, зосередити їхню увагу і зацікавити. У грі діти розвиваються, показують свої здібності, навички, формують свої знання до кожного виду діяльності.

В процесі гри уточнюються і поглиблюються знання і уявлення дітей. Щоб виконати в грі ту чи іншу роль, дитина повинна своє уявлення перевести в ігрові дії. Іноді знання і уявлення про працю людей, про конкретні дії, взаємовідносини виявляються недостатніми, і виникає необхідність в їх поповненні. Потреба в нових знаннях виражається в питаннях дітей. Вихователь відповідає на них, прислухається до розмов під час гри, допомагає встановити взаєморозуміння, домовленість [4].

Організуючи гру, керуючи нею, вихователь впливає на колектив дітей та через колектив на кожну дитину. Стаючи учасником гри, дитина зустрічається з необхідністю узгоджувати свої наміри і дії з іншими, підкорюватися правилам, які встановлюються в грі. Під час гри ми навчаємо дітей любити, цінити і берегти прекрасне. Це впливає на естетичний розвиток дітей.

Втручання дорослого має сприяти підвищенню ігрової активності дитини. Разом з тим за дітьми повинна залишатися свобода та можливість реалізовувати власні ідеї доти, доки гра йде в правильному напрямку та спонукає їх фантазувати, мріяти [4, с. 179].

Батьки, вихователі, піклуючись про становлення дитини як особистість, **повинні** дотримуватися цього правила. Гра для дитини має стати засобом проникнення в діяльність і взаємостосунки дорослих, засобом відображення навколишньої дійсності. У грі дитина має реалізовувати свої можливості, які недоступні їй в реальному житті.

В грі дитина не тільки отримує інформацію про оточуючий світ, про закони суспільства, про красу людських відносин, але й вчиться жити в цьому світі, будувати свої відносини, а це потребує творчої активності особистості (уваги, уяви, логіки, емоційної пам'яті, добре розвинутої мови, міміки), тобто вміння триматися в суспільстві [5].

У грі ми вчимо дітей бачити красу квітів, дерев, озер і всієї природи зокрема. Також ми розвиваємо естетичні почуття чудовими іграшками, картинами, вишивками, і для цього підбираємо потрібні слова, методи і ігри.

Важливе значення в грі відіграє уява – створення образів на основі раніше отриманих вражень. У зміст багатьох ігор включаються знайомі пісні, танці, вірші, загадки. Все це дозволяє вихователю поглиблювати естетичні переживання дітей.

Формування естетичного переживання охоплює розвинені емоції, роботу мислення та уяви, потребу в естетичній діяльності [1].

Гра, як засіб естетичного виховання дітей дошкільного віку в руках досвідченого педагога ефективна і, відповідно, приносить дитині радість, збагачує внутрішній світ, розвиває дитину не тільки всебічно, але і естетично, наповнює його новими творчими силами, естетичними емоціями, здібностями, розвиває уяву.

З метою з'ясування, як вихователі використовують гру для змістовного естетичного виховання дошкільнят, ми проводили дослідження в ЗДО «Калина» смт. Залізці Зборівського району, Тернопільської області. Спостереження вели за 15 дітьми старшої групи. Нас цікавили творчі, особливо сюжетно-рольові ігри: підготовка до них і сам процес дійства. Побачили: «Ветеринарна клініка», «Перукарня», «Аптека», «Ательє мод». Більшість учасників ігор самостійно підбирали атрибути, костюми, оформлювали місця, проявляли художньо-творчі здібності, відчуття краси, смаку, яскраво відтворювали почуття під час виконання ролей. Це свідчить про те, що вихователі І. Рудакевич, та О. Шеліга багато часу прикладали зусилля для розвитку естетичних смаків, почуттів в ході ігрової, особливо творчої діяльності.

Гра як засіб естетичного виховання дітей дошкільного віку в руках досвідченого педагога ефективна і, відповідно, приносить дитині радість, збагачує внутрішній світ, розвиває дитину не тільки всебічно, але і естетично, наповнює його новими силами, емоціями, здібностями, розвиває уяву.

Висновок. Отже, естетичне виховання – це організація життя і діяльності дітей, що сприяє розвитку естетичних почуттів дитини, формуванню уявлень і знань про прекрасне в житті і мистецтві, естетичних оцінок і естетичного ставлення до світу.

Ми переконалися у тому, що естетичне виховання має важливу роль у всебічному розвитку дитини дошкільного віку. Робота з проблемою естетичного виховання тісно пов'язана з усіма сторонами виховного процесу, форми організації її дуже різноманітні, і результати проявляються в різних видах діяльності, а особливо в ігровій діяльності дітей.

Список використаних джерел

1. Бугасова І. А. Гра як засіб підготовки дитини до школи. *Журнал для батьків*. 2001. № 1. С. 17.
2. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 60–63.
3. Завдання естетичного виховання дітей дошкільного віку URL: http://ualib.com.ua/br_1576.html (дата звернення: 04.04.2020).
4. Коваленко В. Г. Дидактические игры на уроках математики. М.: Просвещение, 1990. 96 с.
5. Лемко Г. І. Значення гри для виховання дитини. Materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference «Zpravy vedecke ideje – 2008». Dil 7. Pedagogika. Psychologie a sociologie. Hudba a zivot. Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2008. S. 47.
6. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. К.: Знання, 1990. 353 с.
7. Маршицька В. Екологічне виховання: соціально-моральні задачі. *Дошкільне виховання*. 2003. №11. С. 7–9.
8. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка. Практикум: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 352 с.
9. Психологія: підручник для пед. вузів / за ред. Г. С. Костюка. К.: Рад. школа, 1968. 572 с.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: Рад. школа, 1977. Т.3. С. 95–98, С. 176–185.
11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: в 5-ти томах. К., 1976. Т.2. С. 203–224.
12. Ушинський К. Д. Педагогические сочинения в 6 т. М.: Педагогика, 1988. Т.1. С. 418.
13. Шацкая В. Н. Эстетическое воспитание. М.: Знание, 1987. 564 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

Г.В. Жукова,

кандидат педагогічних наук,
докторант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ФІЛОСОФСЬКЕ БАЧЕННЯ ПОЗААКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ – ПОТРЕБА ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ

Ускладнення структури сучасного світового суспільства, його полікультурність зумовили визначення в якості громадського ідеалу солідарне освітнє суспільство, в основі якого лежать не конфлікт і конкуренція, а взаємодопомога і співпраця всіх його членів. Консолідовані зусилля в цьому напрямі створюють умови для реалізації ідеї позаакадемічної освіти, стратегії сталого розвитку країни, підвищення якості життя.

Позаакадемічна освіта є важливою частиною освіти, яка доповнює загальний процес сучасної освіти в європейських країнах. Необхідність визнання позаакадемічної освіти є якісною відповіддю на різноманітні потреби сучасного суспільства, у чому полягає оновлене значення змін сучасного світу. Питання, дотичні до означеної проблеми, розглядали науковці Х. Бошуйзен, І. Вановська, А. Гончарук, Х. Грубер, Т. Десятов, М. Євтух, О. Кивлюк, С. Кобер, С. Попадюк, Л. Сігаєва, М. Скуратівська.

Багато держав ставлять завдання випереджаючого розвитку своїх систем освіти, але поки не дуже результативно. Фахівці в галузі освіти як головного аспекту вирішення даної проблеми бачать співвідношення академічної та позаакадемічної освіт. Протягом століть суспільство мало можливість переконатися в тому, що позаакадемічна освіта виявлялася сильнішою, тобто система академічної освіти була не в змозі переламати результат позаакадемічної соціалізації людини. В зарубіжних освітніх структурах висвічуються контрасти між формалізованими системами академічної та

позаакадемічної освіти. Академічна в значній мірі пов'язана з системно-орієнтованим характером навчання, коли учні є пасивними реципієнтами знань, умінь і відносин, що транслуються їм системою освіти через викладача і відтворювані на вимогу [1]. Позаакадемічна освіта спрямована на особистісно орієнтоване навчання, в ній створюється унікальне знання на основі власного досвіду.

Проникнення в освітню систему позаакадемічної суті і принципів, як однієї із складових процесу удосконалення освіти, забезпечує більшу доступність освіти для всіх груп населення, підвищення творчого компонента в освіті, забезпечення націленості навчання на нові інформаційні технології. Потреби сучасного суспільства вимагають оновлення змісту і технологій освіти, припускають ключову роль освіти в забезпеченні динамічного розвитку. Сучасний етап розвитку науки знаменний тим, що суспільство входить в період отримання і передачі знань, пов'язаних з розвитком інформаційних і телекомунікаційних технологій. В даний час введено такий вид навчання, який передбачає використання у викладанні традиційних та інноваційних освітніх програм з відповідними прийомами навчання. Дана концепція поєднує в собі гнучкість і ефективність електронного навчання, забезпечуючи повноцінну позаакадемічну освіту. Викладач повинен володіти не тільки науково-навчальними та комунікативними компетенціями, а й інформаційно-технологічними, особливо в умовах навчання під час карантину.

В нашому житті відбуваються радикальні вимірювання змісту освіти, які відбуваються під різними гаслами в різних напрямках, але мають одну спільну мету – перехід в інформаційне суспільство. Позаакадемічна освіта веде за собою зміни в способі життя, суспільному виробництві, культурі. Потрібно змінити методику і форми навчальної роботи, щоб вони формували в учнів вміння ефективно співпрацювати і планувати під час виконання роботи продуктивно працювати з інформацією, володіти засобами раціонального мислення [3]. Якщо люди не будуть мати необхідний рівень інформаційної культури, то їх прагнення у перевагах позаакадемічної освіти недоцільні. Держава створює суспільство певного типу і вимагає від його членів відповідати йому. Людина, яка не знайома із комп'ютером, не може виявитися пристосованою до життя, до підвищення кваліфікації згідно з потребами, відповідати запитам свого роботодавця [2].

Отже, можна заключити, що генерування у віртуальному просторі великої кількості інформації призводить до необхідності реалізації концепції позаакадемічної освіти. Вона робить можливим проведення навчального процесу як усередині, так і поза офіційними освітніми інститутами, а також створює необхідність постійного підвищення кваліфікації дорослими в залежності від потреби в нових знаннях. Необхідність позаакадемічної освіти продиктована постійними змінами в сферах економіки і бізнесу, що

забезпечує максимально ефективну організацію процесу навчання. Позаакадемічна освіта не замінює академічну, а є механізмом, що забезпечує ефективний розвиток людини і суспільства.

Список використаних джерел

1. Ващенко К. (2007). Цінності освіти як предмет наукового аналізу. Філософія освіти. № 1 (6). С. 73–78.
2. Burov O. (2016). Life-Long Learning: Individual Abilities versus Environment and Means. Proceedings of the 12th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Vol-1614. P. 608–619.
3. Γραμματικού Κ. Σ. (2016). Επαγγελματική Ικανοποίηση Εκπαιδευτικών. Θμιας Εκπαίδευσης ως προς τις συνθήκες εργασίας. Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία. 1. P. 152–162.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

А.Я. Жидачин,

студент факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ФЕНОМЕН ГРУПОВОГО ТИСКУ

До одного з феноменів групової динаміки можна віднести такий її прояв як конформізм. В повсякденному житті це слово трактується як пристосування або ж відповідність. В соціально-психологічній літературі частіше говорять не про конформізм, а про конформність або конформну поведінку, охарактеризовуючи ці поняття як психологічну характеристику позиції особистості стосовно принципів групи в якій вона знаходиться, тобто чи відбувається прийняття думки групи та групових стандартів. Що ж таке конформізм? Конформізм – це акт відповідності ставлення, переконань і поведінки до групових норм [2]. Групові норми є неявними та характеризуються специфічними правилами, які поділяють групи осіб та корегують їх взаємодію між собою. Люди частіше вибирають відповідність суспільству, аніж переслідувати особисті бажання, тому що часто простіше слідувати тому, що вже зробили інші, а не створювати нові принципи функціонування. Ця тенденція до відповідності відбувається в малих групах і/або в суспільстві в цілому й може виникати внаслідок тонких несвідомих впливів (напр. схильності особистості до цього впливу) або прямого і відкритого соціального тиску. Відповідність проявляється в присутності інших, або ж навіть коли людина на самоті.

Люди часто погоджуються з ідеологією групи для безпеки в цій групі – типово для груп подібного віку, культури, релігії або освітнього статусу. Це часто називають груповим мисленням – модель мислення, що характеризується самообманом, примусовим виробництвом згоди і відповідності груповим цінностям і етиці, що ігнорує реальну оцінку інших векторів дій. Небажання відповідати принципам групи несе ризик

соціального відторгнення. Часто конформізм часто асоціюється з підлітковою та молодіжною культурою, тим не менш також справляє вплив на людей різного віку.

Хоча тиск з боку оточуючих може проявлятися негативно, конформізм можна вважати як і позитивним так і негативним явищем. Водіння на правильній стороні дороги можна розглядати як корисний конформізм. Завдяки впливу навколишнього середовища в ранньому дитинстві, вивчаються відповідні моделі поведінки, необхідні для взаємодії і коректного розвитку в контексті одного суспільства. Конформізм є каталізатором формування та підтримки соціальних норм, а також допомагає суспільству функціонувати і врегульовувати функціонування через ліквідацію поведень, які суперечать прийнятим правилам. У цьому сенсі конформізм може бути сприйнятим як позитивна сила, яка запобігає діям, які сприймаються як руйнівні чи небезпечні для суспільства.

Оскільки конформізм є груповим явищем, такі фактори, як розмір групи, однотайність, згуртованість, статус, попереднє зобов'язання та громадська думка допомагають визначити рівень конформності на індивідуальному рівні.

Гарвардський психолог Герберт Кельман визначив три основні типи конформізму.

Відповідність є публічною конформністю, хоча й зберігає свої власні переконання для себе. Відповідність мотивується необхідністю схвалення та страхом бути відхиленим.

Ідентифікація є конформністю по відношенню до того кого людина любить і поважає, наприклад, знаменитість тощо. Це можна мотивувати привабливістю джерела, і, очевидно, це більш глибокий тип конформізму, ніж дотримання.

Інтерналізація – це прийняття віри або поведінки при якій конформізм характеризується як публічний та приватний при достовірному джерелі. Це найглибший та найдовготриваліший вплив на людей [1].

Хоча відмінність Кельмана була впливовою, дослідження в соціальній психології зосереджувалися в основному на двох варіантах відповідності. Це інформаційна відповідність, або інформаційний соціальний вплив, і нормативна відповідність, яка також називається нормативним соціальним впливом. У термінології Кельмана вони відповідають інтерналізації та відповідності відповідно. Є, природно, більше двох-трьох змінних у суспільстві, які впливають на психологію людини та її відповідність; поняття «різновидів» відповідності на основі "соціального впливу" є неоднозначним і невизначеним у цьому контексті.

Отже, конформізм за своєю природою є відповідністю індивідуума до загальногрупових правил та принципів. При тому конформність суміжне поняття, яке характеризується як здатність індивідуума до конформізму,

тобто ж реального чи уявного тиску на неї з боку великої чи малої групи. Конформність виявляється у зміні поведінки індивідуума та відповідність до раніше неподільованої позиції.

Список використаних джерел

1. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу : [навч. посіб.] / Валентина Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
2. Пархоменко Н.М. Конформізм // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. – Т. 3 : К – М. – С. 337.

V.D. Slepanska,

student of the Department of Artificial Intelligence at
Kharkiv National University of Radio Electronics

THE CONCEPT OF PSYCHOLOGICAL RIGIDITY AND METHODS OF IMPROVING COGNITIVE FLEXIBILITY AMONG IT WORKERS

The 21st century is an era of innovative technological development, processing a huge amount of information, which entails the inevitable acceleration of the human pace of life. A modern person needs to adapt to the conditions of the external environment, which requires to think broader, faster, more flexible. The IT sphere is one that primarily requires these skills from its employees. The breadth of thinking allows the programmer to cover the ongoing processes, without missing out on particulars. Speed allows person to process the large flow of information that a person encounters every day. But cognitive flexibility is the one ability that makes it possible to effectively switch from one thought to another, to use a creative approach in problem-solving.

The cognitive flexibility allows person to change the usual decision algorithm to a fundamentally different one depending on the external environment and entering data. The profession of a programmer is one of those areas of activity that involves constant self-development and working with dynamically developing technologies. It becomes the main reason why the adaptation of the employee to external conditions should remain as efficient as possible despite any changes. In addition to dynamic changes in technologies, a programmer often must deal with changes associated with the requirements for a developed product, team collaboration, and sometimes with the workplace. That is why it is important that a person who works in this sphere has such personal qualities as flexibility. Factors such as genetics, general mental health, the external environment, upbringing, as well as personal life experience influence on a person's tendency to rigidity - a tendency to persevere, which is the inability to change habits and the inability

to modify concepts and attitudes once developed. However, rigidity does not always have only a negative impact on the workflow. In addition, there are methods that allow not only to become more flexible but also to work effectively and communicate with people with an increased level of rigidity.

So, there is both positive and negative influence of rigidity on workflow. Many scientific studies suggest that the psychological health of an employee and its effectiveness are directly proportional to his ability to adapt to changes. It makes employees stress-resistant and attractive in the eyes of employers. The flexibility of thinking allows person to solve the problem creatively, effectively communicate with different people, quickly make decisions in an extreme situation, which is very important for a programmer. However, excessive flexibility can lead to impulsiveness, lack of persistence in achieving goals, difficulty in focusing attention, which can complicate the workflow. Indeed, the specifics of a programmer's work, in addition to finding creative solutions to problems, often include monotonous work that requires patience, full focus, and routine work, which is successfully achieved by an employee with increased rigidity. Such people are quite persistent and efficient, but also stubborn, which prevents them from reconsidering their views and behavior in case if it is necessary. Workers with increased rigidity need approval and are very sensitive to any criticism. Thus, such an employee will be an effective performer when it comes to completing a task which he is already familiar with and has the necessary set of skills and proven approaches. If we are talking about the implementation of an innovative idea, developing new approach for problem resolving, learning something new in a short time, and communicating with people, then in this case person with a high level of rigidity feels vulnerable and insecure.

There are some methods to improve cognitive flexibility. Brainstorming is one of them. It is a method for generating ideas to solve a design problem. It can be carried out in teams as part of the work process, which will not only allow person to develop the ability to improvise but also help to unite the team. It is also important to strive to learn something new. It will improve soft and hard skills and leads to professional growth. The companies often manage training courses that allow experienced workers to keep up with new technologies. Also, the effective method is asking questions. The work of a programmer is often connected with the change of teams and projects, and a new person needs to quickly gain knowledge about the work process. Then the method of questions comes to his aid. The more questions he asks, the more answers he will receive. And the more answers he receives - the more choices there will be, and the more flexible person become. The employee must not be afraid to enter discussions during the work process, because this will allow him to hear different opinions on the same issue. However, the essence of the method is not to argue with someone, but rather try to hear and accept the existence of other opinions. The consequence of these

actions will be decreasing the negative impact of rigidity, and as a result, an improvement of the programmer's performance.

In the development team there are usually people with different indicators of the level of rigidity. In the IT-sphere communication have an important role, because work efficiency almost completely depends on the interaction within team members. It should be kept in mind that during daily communication with a person with a high level of rigidity it is necessary to clearly formulate the expected result of his work, preferably dividing the task into subtasks and carefully checking the identity of expectations and understanding of the problem. It is necessary to respect the personal needs of the employee, not to demand the impossible and be patient. This person is faced with symmetrical problems in interactions with others.

In conclusion, the methods for increasing cognitive flexibility affect not only the general workflow but also bring significant personal benefits to the employee. Subsequently, this increases the efficiency and productivity of his work and make him more stress-resistance. Increased level of rigidity has both advantages and disadvantages, however, everything needs a balance and the correct creation of working conditions, depending on the abilities of the employee. This is what will reveal its potential and will improve the work of the whole team.

А.Д. Толочко,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра

Національного авіаційного університету

науковий керівник: **О.М. Власова-Чмерук,**

старший викладач кафедри авіаційної психології

Національного авіаційного університету

ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ ПРОФЕСІЙНИХ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК МЕТОДОМ ЩОДЕННИКОВОЇ ТЕРАПІЇ

В умовах підвищеної конкуренції, викликаній сучасним реформуванням вітчизняної системи освіти, перед закладами вищої освіти постає проблема забезпечення належного рівня підготовки та формування практичних навичок і внутрішньої готовності студентів до майбутньої діяльності за фахом. Означене питання особливої гостроти набуває для представників професійного напрямку «людина-людина», зокрема викладачів та студентів-психологів.

Як зазначають дослідження, від майбутнього фахівця-психолога, окрім оволодіння діагностичними методами, очікують навичок, пов'язаних із самостійністю, сформованою позицією та здатністю до самопізнання. Так, Литвиненко І.С. підкреслює: «Глибинне самопізнання під час навчання в

виші в поєднанні з теоретичним та практичним вивченням специфіки кожної соціальної практики дозволять студенту-психологу обрати «свою» та побудувати гармонійні відносини між обраним робочим місцем та своєю індивідуальністю» [3, с. 122].

Однією з найважливіших характеристик особистості фахівця-психолога є емоційна компетентність. Відповідно до концепції Рувена Бар-Он, вона включає управління й розуміння себе, соціальну адаптацію та взаємодію з іншими, розвиток волі, навички роботи зі стресом, а також загальне позитивне сприймання світу [2, с. 126]. Емоційна компетентність пов'язана з готовністю і здатністю до гнучкого управління емоційними реакціями власними та інших відповідно до ситуацій та швидкозмінних умов, є сукупністю знань, умінь і навичок для прийняття адекватних рішень та вчинення дій на основі інтелектуально-психологічного сприйняття й аналізу зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації. І саме щоденникова терапія, або ведення щоденника, як корисний інструментом когнітивно-поведінкової терапії, сприяє формуванню емоційної компетентності. Означена методика спрямована на розуміння себе, усвідомлення та приймання власного досвіду, допомагає виявляти негативні установки та сприяє аналізу взаємин із власним оточенням.

Щоденник, як інструмент психологічної допомоги, сприяє формуванню нового розуміння минулого, трансформації ставлення як до власних, так і чужих рис характеру, а також моніторингу емоційного стану, особливо під час криз [1, с. 190]. Для посилення ефекту та фокусування уваги на необхідному аспекті використовується ряд певних практик.

Прикладом практики щоденникової терапії, яка спрямована на пізнання себе та аналіз взаємостосунків, виступає практика «ескізи образів». В її основі лежить проекція, яка допомагає знайти відповідь на запитання «Чому я продовжую ці стосунки?», «Що спільного було у всіх моїх партнерів?», «Чи провокую я конфлікт із...» та спрямована на побудову свого образу з точки зору іншої людини [4].

Не менш важливою особливістю цієї техніки є можливість знайти не тільки наявні риси характеру, що спричиняють, наприклад, прояви агресії, а й проаналізувати власне ставлення до себе та відповісти на запитання: «Чи бентежить мене відсутність певної риси в моєму характері?», «Яким я бачу свій характер через декілька років?».

Іншою можливою технікою є письмова відповідь на запитання, пов'язані з майбутньою фаховою реалізацією студента-психолога. А перечитування цих відповідей буде підвищувати рівень відповідальності за власні дії, спрямовувати та фокусувати увагу на корисних із професійної точки зору практиках; формувати та підтримувати позитивні установки, забезпечувати певний початковий досвід здобувача освіти як фахівця.

Ураховуючи необмежений доступ до Всесвітньої мережі Інтернет та популярність використання електронних ресурсів, студенти можуть послуговуватися для ведення щоденника мобільними додатками, що вже мають створені шаблони для щоденної фіксації настрою, відповідей на запитання, спрямованих на формулювання власного ставлення до світу та можливості вивчати аналітику вказаного періоду.

Таким чином, використання щоденникової терапії в процесі підготовки майбутніх психологів допоможе здобувачам освіти отримати клієнтський досвід, сприятиме формуванню їхньої емоційної компетентності та необхідних фахових навичок психолога-практика.

Список використаних джерел

1. Ігнат'єва С. Є. Психологічна й естетична функції щоденникового дискурсу. *Психолінгвістика*. 2012. № 10. С. 189–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_26
2. Лазуренко О. До проблеми визначення змісту емоційної компетентності. *Молодь і ринок*. 2014. № 2. С. 124–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_2_25.
3. Литвиненко І.С. Проблема професійної підготовки практикуючих психологів у сучасних соціальних умовах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2016. № 1. С. 118–126
4. Адамс К. Дневник как путь к себе. 22 практики для самопознания и личного развития. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 256 с.

УДК (659.126+659.13):37.018.593:811.111

Н.Є. Манич,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу
Навчально-наукового інституту економіки і управління
Національного університету харчових технологій

К.О. Галенко,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Національного університету харчових технологій

РОЛЬ ФІРМОВОГО СТИЛЮ У ПРОСУВАННІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ (НА ПРИКЛАДІ ПРИВАТНИХ ШКІЛ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ)

Анотація. У статті наведені результати порівняння фірмового стилю приватних мережевих шкіл англійської мови, представлених на ринку освітніх послуг в Києві, узагальнено поняття фірмового стилю та його функцій. Встановлено, що фірмовий стиль є важливим у веденні бізнесу та залучення нових споживачів при наданні послуги. На конкретних прикладах було проаналізовано фірмовий стиль та були надані варіанти покращення фірмового стилю.

Ключові слова: фірмовий стиль, слоган, логотип, рекламна діяльність.

Постановка проблеми. Проблема фірмового стилю на українському ринку є недостатньо вивченою. Невелика кількість освітніх закладів правильно та доцільно формують свій фірмовий стиль, тому український ринок є перенасиченим недоцільними слоганами та логотипами, які зовсім не відповідають товару або послугі. До того ж український ринок фірмового стилю значно відрізняється від європейського ринку, з яким на сучасному етапі вітчизняним підприємствам також доводиться конкурувати у сфері освітніх послуг.

Актуальним залишається бажання кожного підприємства використовувати фірмовий стиль для просування на ринку та залучення нових клієнтів. Для правильної побудови фірмового стилю варто виділяти бюджет та час, але українські підприємства не ставлять це у пріоритет, тому багато підприємств закриваються на початковій стадії своєї діяльності.

Стан дослідження. Фірмовий стиль – актуальна проблема сьогодення, яка потребує вирішення. Проблему фірмового стилю в освітніх послугах в Україні розглядається в наукових працях таких науковців, як: В.Д. Дробот, О.М. Пискун, І.С. Филинюк, М.С. Чвала.

Виклад основного матеріалу. Метою статті є дослідження важливості фірмового стилю та доцільності використання його елементів у діяльності приватних навчальних закладів. У межах поставленої мети окреслено наступні завдання:

- узагальнити визначення фірмового стилю та його важливість для успішності підприємства;
- порівняти фірмовий стиль приватних мережевих шкіл англійської мови які представлені на ринку освітніх послуг у Києві;
- запропонувати пропозиції для покращення фірмового стилю підприємства.

У ХХІ столітті фірмовий стиль є головною ознакою успішного підприємства та компанії, тому що він допомагає підприємству побудувати свої стосунки зі споживачем на ринку та почати будувати власний бренд та імідж.

Розроблення фірмового стилю є важливим та довгим процесом. Багато відомих компаній змінювали декілька фірмових кольорів та логотипів впродовж свого існування для того, щоб знайти ідеальний логотип або кольори, які будуть зрозумілі у світі.

Фірмовий стиль включає в себе:

- назву, що легко запам'ятовується;
- слоган та логотип;
- фірмові кольори та шрифти;
- фірмовий персонаж, якщо він потрібен [4].

Частини фірмового стилю, такі, як логотипи та фірмові кольори, можна побачити на пакетах, у телевізійній та зовнішній рекламі. Вони повинні бути універсальними для того, щоб будь-яке виробниче підприємство могло нанести логотип на різноманітну сувенірну продукцію. Школи іноземних мов використовують гру слів, один чи два фірмові кольори та наносять логотип на блокноти, буклети, листівки чи на наліпки, що допомагає поширювати інформацію серед споживачів.

Фірмовий стиль не тільки формує пізнаваність бренду, а і виконує важливі функції:

1) іміджева функція. Включає в себе формування іміджу компанії та товару на ринку. Згодом, коли товар вийшов на ринок, формується пізнаваність, оригінальність та привабливий образ компанії для споживача. Завдяки іміджевій функції у компанії починають зростати продажі продукту, тому що у людей формується думка, що іміджеві речі набагато кращі, ніж анонімні;

2) ідентифікуюча функція. Споживач повинен швидко ідентифікувати товар на ринку та розуміти, якою компанією він розроблений. Ця функція спрямована на розроблення такого фірмового стилю, який буде легко ідентифікуватися споживачем;

3) диференціююча функція. Ця функція спрямована на виділення товарів компанії серед товарів, що існують на ринку.

Серед тисячі рекламних матеріалів, що бачить споживач протягом доби, він буде шукати знайомий йому логотип або колір. Використання компанією фірмового стилю в рекламі та в інших рекламних носіях дає ймовірність, що споживач зверну увагу на продукт чи послугу підприємства [4].

Фірмовий стиль впливає позитивно не лише на зовнішні якості компанії, де формується її імідж та спілкування зі споживачем, а дає позитивний внесок й усередині компанії. Фірмовий стиль спрощує розробку маркетингових комунікацій, скорочує час і витрати на їх підготовку, позитивно впливає на зовнішній вигляд фірми та товарів в цілому [5].

Приватні школи англійської мови вдало використовують фірмовий стиль. Часто можна побачити вчителів, які мають елементи одягу з логотипом школи, у якій навчають. Така політика всередині компанії допомагає працівникам налагодити взаємозв'язки між собою та популяризувати свою компанію, що однозначно підіймає їх імідж в очах споживачів.

При виході товару або послуги на ринок, потрібно з самого початку будувати імідж продукту та компанії, що його випускає. Потрібно розповісти споживачу, що чим займається підприємство та які має цілі, тому на початковому етапі будуть важливі всі функції фірмового стилю.

Насамперед треба буде розробити фірмовий стиль підприємства, почати рекламну діяльність та ознайомити споживача з продуктом або послугою. Після побудови іміджу потрібно працювати над ідентифікуючою функцією підприємства [1]. Щоб споживач не довго думав, кому може належати такий логотип або фірмовий колір. Це вважається найвищим рівнем серед підприємств, коли велика кількість споживачів може з легкістю ідентифікувати логотип. Третім етапом буде виділення свого продукту серед конкурентів, хоча потрібно з самого початку зрозуміти, у чому полягає незвичність такого продукту або послуги [3].

Підприємства, що надають освітні послуги також будують свій імідж та репутацію серед споживачів. У 21 столітті ринок перенасичений такими послугами, і тут починають діяти слогани, логотипи та рекламна діяльність. Тому що споживач швидше обере найбільш знайомий йому продукт, ніж продукт, який є анонімом на ринку.

Також на ринок послуг впливають акції та знижки, спілкування з клієнтом, у яке входить сувенірна продукція з логотипом приватної школи та можливість контактування з підприємством не тільки під час надання

послуги.

На прикладі декількох приватних шкіл англійської мови нижче у табл.1 проаналізовані елементи фірмового стилю підприємств такого типу. Для порівняння були взяті три приватні школи англійської мови в Києві – Easy school, The language village, Speak well, кожна з них вже посіла місце на ринку та активно працює, веде комунікацію з споживачем.

Таблиця 1

Порівняння фірмового стилю приватних шкіл англійської мови

Назва	Логотип	Слоган	Фірмові кольори	Фірмовий персонаж
1	2	3	4	5
Easy school	«It's Easy», логотип червоно-синього кольору у вигляді мовленнєвих виносков з написом: «Це легко». Зрозумілий та яскравий логотип, який споживач може легко ідентифікувати.	«It's Easy».	Червоний та синій. Використовується в логотипі та на офіційному сайті.	У соціальних мережах школи зустрічаються різні анімаційні персонажі, один з яких фіолетовий чоловічок Easy.
The language village	Синьо-червоний логотип у вигляді мовленнєвих виносков та будинка. У середині виносков написана назва школи.	«Better English, Better life».	Синій. Найчастіше зустрічається на офіційному сайті.	У соціальних мережах використовують різні анімаційні персонажі, але єдиного головного персонажа немає.
Speak well	Логотип складається із двох мовленнєвих виносков, де написана назва школи.	«Заплануй англійську».	Зелений та фіолетовий.	—

За результатами дослідження елементів фірмового стилю приватних шкіл англійської мови можна зробити висновок, що школи дотримуються вже дієвого способу та мають подібні фірмові кольори та логотипи, створені за одним алгоритмом.

Тільки одна школа має свій персонаж та випускає з ним наліпки, блокноти та іншу сувенірну продукцію, що дає можливість споживачу ідентифікувати приватну школу.

Найкращим способом почати виділятися серед інших приватних шкіл вважаємо наступне: змінити логотип на більш пізнаваний, змінити фірмові кольори та подумати над символом школи.

Найбільша проблема фірмового стилю приватних англійських шкіл полягає в тому, що важко відрізнити одну від іншої. У них схожа форма логотипа, подібні фірмові кольори. Тільки одна школа використовує сувенірну продукцію як засіб рекламування.

На ринку послуг важливо, щоб споживач впізнавав продукт або послугу, а не намагався згадати її за довгий час, а це майже неможливо зробити, коли все схоже одна на інше [3]. Тому тут важливо знайти сильні сторони підприємства та почати їх активно рекламувати.

Для підвищення попиту саме в приватних школах англійської мови варто змінити фірмові кольори, щоб вони почали відрізнятися від інших шкіл у Києві. Наприклад, у школі «Easy school» можна змінити форму логотипа та зробити, замість фіолетового кольору, світло-блакитний або навіть ближче до кольору Тіффані. Тут важливий не стільки сам колір, як його зміна, щоб логотип не зливався з сотнею інших.

Також варто модернізувати сайт та вигадати головного героя, який буде супроводжувати рекламні матеріали та з'являтися на інших довідкових сайтах та в соціальних мережах. З таким головним героєм споживачу буде легше ідентифікувати його з школою.

Висновки. Отже, фірмовий стиль важливий для будь-якого підприємства, він формує імідж, майбутній успіх компанії на ринку. Фірмовий стиль повинен відрізнятися на ринку для найкращого просування та пізнаваності підприємства.

Дослідивши фірмовий стиль приватних мережеских шкіл англійської мови, які представлені на ринку освітніх послуг у Києві, можемо зробити висновок, що для підвищення попиту саме в приватних школах англійської мови варто ретельно продумати фірмові кольори, аналізувати фірмову символіку прямих конкурентів, а також розробляти унікальних логотип для покращення запам'ятовуваності підприємства споживачем.

Список використаних джерел

1. Годин А. М., Брендинг. Издательско-торговая корпорация «Дашков и К»: учебное пособие. 2006. 277 с.
2. Записки маркетолога. Бренд-платформа: сайт. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_p/platforma_brenda/ (дата звернення: 25.03.2020).
3. Ляшко К. В. Что такое бренд-платформа и как ее создать? Koloro. URL: <https://koloro.ua/blog/brending-i-marketing/chto-takoe-brend-platforma.html> (дата звернення: 27.03.2020).
4. Подорожная В. В. Фирменный стиль, его основные функции и элементы. Центр дополнительного образования. URL: <http://www.elitarium.ru/firmennyj-stil-tovarnyj-znak-marka-slogan-logotip-ehlement-tovar-upakovka-ideya-nositel-kommunikaciya-nazvanie/> (дата звернення: 26.03.2020).
5. ALLFORJOOMLA. Влияние фирменного стиля компании на мнения потребителя. ALLFORJOOMLA. URL: <https://allforjoomla.ru/info/972-vlijanie-firmennogo-stilja-kompanii-na-mnenie-potrebitelja> (дата звернення: 27.03.2020).

УДК (659.126+659.13+659.126): 659.126

Н.Є. Манич,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу
Навчально-наукового інституту економіки і управління
Національного університету харчових технологій

А.С. Пінаєва,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Національного університету харчових технологій

КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ФІРМОВОГО СТИЛЮ БРЕНДУ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ «АГУША»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ключових елементів фірмового стилю бренду дитячого харчування «Агуша». Систематизовано відомості про функції фірмового стилю та розглянуто класифікації його складових. Визначено, що логотип і якісно розроблена система ілюстрацій у комплексі дозволяють бренду ефективно комунікувати як з покупцем (дорослими), так і з кінцевим споживачем (дітьми), а система іконок та інших графічних комплексів дозволяє доносити інформацію про властивості продукції, про особливості її вживання і про вікові обмеження використання товарів.

Ключові слова: фірмовий стиль, бренд, логотип, іконка, графічний блок, упаковка, система ілюстрацій.

Постановка проблеми. В умовах сьогоденного життя більшості компаній доводиться витратити все більше часу і коштів не на розробку свого продукту, а на донесення інформації про нього. Без належного оформлення та піару навіть найбільш якісний товар може ніколи не зустрітися зі своєю цільовою аудиторією. Зараз вже недостатньо просто зняти рекламний ролик, розмістити вздовж дороги величезний білборд або роздати перехожим візитки з логотипом. Для ідентифікації продукту як важливого і корисного

споживачеві потрібна підказка. Саме таким засобом, що створює міцні асоціативні зв'язки з бажаним способом життя, є фірмовий стиль.

Усі працівники, задіяні у виведенні нового товару на ринок знають, наскільки важливий фірмовий стиль (і установи, і його керівника, і самого продукту), але не всі досить чітко уявляють собі, як він створюється. І оскільки не кожна установа має можливість утримувати у своїй структурі спеціалізований PR-відділ, розгляд даного питання буде вельми актуальним.

Стан дослідження. Серед наукових джерел, які зачіпають проблематику фірмового стилю, були проаналізовані роботи таких авторів, як: Бабленкова І.Б., Бернета Д., Годіна А.М., Головльової Е.Л., Дмитрієва О.О., Крилова Г.Д., Моріарті С., Розумовської А.Л., Соколова М.І., Уїллера А., Уеллса У. та інших.

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є вивчення ключових елементів фірмового стилю як засобу підвищення впізнаваності дитячого харчування «Агуша».

Завданнями дослідження є:

- узагальнити теоретичні відомості про принципи формування фірмового стилю та методи підвищення впізнаваності підприємства;
- проаналізувати фірмовий стиль організації;
- визначити ключові елементи фірмового стилю дитячого харчування «Агуша».

Історію фірмових стилів пов'язують з постіндустріальною епохою, коли інтенсивно розвивалася сфера послуг. Ця сфера набувала дедалі більшої популярності і стала такою ж важливою, як і виробнича сфера. Тому створення власного і неповторного фірмового стилю стало необхідністю. Офіційне відкриття фірмового стилю належить німцеві Петеру Беренсу, який вперше створив унікальний художній образ для цілої компанії [8, с. 4].

Торшин М.П. вважає що фірмовий стиль – це і засіб формування іміджу фірми, а також певний «інформаційний носій», так як компоненти фірмового стилю допомагають споживачеві знаходити ваш товар і ваші пропозиції, формуючи у нього позитивне ставлення до вашої фірми, яка подбала про нього, полегшивши процес відбору інформації або товару [8, с. 6].

Фірмовий стиль – це спосіб виділення організації серед ряду інших з метою закріплення її образу у свідомості людей. Це продумана схема, яка охоплює усі візуальні стимули, які можуть впливати на людину. Виділяють такі основні елементи фірмового стилю: корпоративні кольори, логотип, типографіка та форма [5].

Отже, визначимо, що фірмовий стиль – це основа комунікативної політики компанії, що забезпечує впізнаваність її товарів і послуг серед продукції конкурентів.

Фірмовий стиль в житті організації виконує наступні важливі функції.

1. Іміджева функція. Формування та підтримка швидко впізнаваного,

оригінального і привабливого образу компанії, що сприяє підвищенню її престижу і репутації. Позитивне сприйняття фірми цільовою аудиторією переноситься і на її продукцію. Багато людей вважають, що якість товарів з відомим товарним знаком набагато перевершує якість анонімних виробів і готові заплатити за них більше.

2. Ідентифікаційна функція. Сприяє ідентифікації товарів і реклами, вказує на їх зв'язок з фірмою і їх спільне походження.

3. Диференційна функція. Виділення товарів і реклами фірми із загальної маси аналогічних. Він є певним «інформаційним носієм» і допомагає споживачеві орієнтуватися в потоці товарів і реклами, полегшує процес вибору. Коли цільова аудиторія знає цей стиль компанії, вона з більшою часткою ймовірності зверне увагу на знайомий логотип, кольори, шрифти, виділить конкретне рекламне повідомлення із загального рекламного шуму, який стає з кожним днем все більш інтенсивним.

Використання єдиного фірмового стилю у всіх формах рекламної кампанії зробить рекламу більш цілісною. Крім того, значення стилю полягає в тому, що він дозволяє фірмі з меншими витратами виводити на ринок свої нові товари, підвищує ефективність реклами та покращує її запам'ятовуваність [9].

За Зав'яловим П.С., складовими елементами фірмового стилю є:

- товарний знак;
 - логотип (спеціально розроблене оригінальне зображення повного або скороченого найменування фірми або групи його товарів);
 - фірмовий блок (об'єднані в композицію ТЗ і логотип, а також написи, що пояснюють);
 - фірмовий колір (поєднання кольорів);
 - фірмовий комплект шрифтів;
 - фірмові константи (формат, система верстки тексту та ілюстрацій і ін.)
- [3, с. 107].

Фірмовий стиль саме харчового підприємства Звягінцева О.Б. пропонує формувати на основі таких складових, як корпоративні символи: словесний товарний знак; графічний товарний знак; логотип; слоган; девіз фірми, що підкріплює слоган; фірмовий колір або поєднання кольорів; фірмовий комплекс шрифтів; фірмовий блок; модульна схема верстання й система ілюстрацій; формати видань; рекламний символ фірми; аудіо-образ фірми; фірмова упаковка товару; фірмові елементи товару [4, с. 84].

Ми вважаємо, що на сьогоднішній день всі перелічені вище складові варто враховувати при створенні фірмового стилю компанії, проте все ж таки окремі з них є ключовими. Щодо фірмового стилю дитячого харчування бренду «Агуша», то компанія робить акцент як на покупцях (батьках), так і на кінцевих споживачах (дітях). Тому обов'язковими елементами вважаємо як ті, що дозволяють батькам швидко ідентифікувати товар і отримати

необхідну інформацію про його властивості, так і ті, що роблять товар привабливим для дітей. З огляду на це, визначаємо логотип і систему ілюстрацій як ключові для фірмового стилю підприємства.

Логотип бренду складається зі стилізованого напису «Агуша» та зображення малюка. Система ілюстрацій вміщує зображення, які використовуються на офіційному сайті виробника, у рекламних повідомленнях різних видів і на упаковці продукції. Розглянемо упаковку більш докладно, оскільки в ній використані усі вище перелічені елементи.

Одним з найважливіших каналів у процесі передачі інформації потенційному клієнту є оформлення упаковки. Сучасне сприйняття упаковки тільки як захисного елемента замінюється у бік розширення функціоналу упаковки як засобу просування продукції і збільшення продажів, а отже, збільшення прибутку компанії [2, с. 9]. У випадку продукції бренду «Агуша» традиційними функціями упаковки залишаються захисні властивості, простота транспортування, відкривання, використання, легкість зберігання і утилізації. Додатковими функціями упаковки дитячого харчування є, з одного боку, інформування батьків-покупців про властивості продукції, а з іншого боку, формування цікавого саме для дитини візуального образу продукції, підвищення привабливості за рахунок персонажів, цікавих ілюстрацій і яскравих кольорів.

Фірмовий стиль упаковки компанії несе навантаження з підвищення впізнаваності бренду та уніфікації всієї продуктової лінійки. Перш за все, це здійснюється за рахунок повторення логотипа на упаковці товарів усіх видів. Проте упаковка дитячого харчування бренду «Агуша» системно доносить до споживача і ключові характеристики товару, зокрема: продукти дитячого харчування повинні сприяти правильному травленню, зміцненню імунітету, не викликати алергії, складатися з натуральних компонентів. На упаковці представлена символічна навігація – на кожній нанесений графічні елементи, які пояснюють особливість того чи іншого продукту. Зокрема, присутні іконки з вказівкою на вік, з якого можна споживати продукт. Вони завжди яскраво-червоні, розміщуються на лицьових частинах упаковки, щоб покупцю було легше орієнтуватися при виборі товару в місцях продажу. Також використані іконки та інші графічні елементи, які роз'яснюють, які саме корисні елементи містять продукти «Агуша» (наприклад, іконки із вказівкою, що дитячий сирок містить кальцій, чи графічні комплекси, як повідомляють про корисні бактерії у складі). Додатково використовуються іконки, які зображують сонце та місяць, позначаючи таким чином інформацію про те, у яку частину доби дитині краще вживати конкретний продукт. Допоміжні ілюстрації (в основному це зображення фруктів чи злаків) виконані в яскравих кольорах і в однаковому графічному стилі, що робить усю упаковку цілісною та впізнаваною.

Висновки. Отже, на прикладі бренду дитячого харчування «Агуша» нами були досліджені елементи фірмового стилю, які є ключовими для підприємств цієї галузі. Визначено, що логотип і якісно розроблена система ілюстрацій у комплексі дозволяють ефективно комунікувати як з покупцем (дорослими), так і з кінцевим споживачем (дітьми). Система іконок і інших графічних комплексів дозволяє доносити інформацію про властивості продукції, про особливості її вживання, про вікові обмеження використання тощо. Сталість кольорової гама та верстки окремих елементів у певних частинах упаковки дозволяє підвищити впізнаваність і допомогти покупцям швидко вибрати необхідний продукт у місцях продажу.

Список використаних джерел

1. Барежев В.А., Малькевич А.А. Организация и проведение PR-кампаний. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 210 с.
2. Воронина Л.А., Новикова Ю.И. Брендинг как синтетический инструмент маркетинговой стратегии торговых компаний. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/brending-kak-sinteticheskij-instrument-marketingovoy-strategii-torgovyh-kompaniy-1> (дата звернення: 05.05.2020).
3. Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах: Учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 2002. 496 с.
4. Звягінцева О.Б. Розроблення фірмового стилю харчового підприємства – виробника соняшникової олії. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. №4. Т. II. С. 83–88.
5. Значение фирменного стиля, фирменный стиль на сувенирной продукции: пакеты с логотипом, ручки, чашки. URL: <https://www.proreklamu.com/articles/design/19588-znachenie-firmennogo-stilja.html> (дата звернення: 05.05.2020).
6. Крылов А.Н. Корпоративная идентичность для менеджеров и маркетологов. Москва: Икар, 2014. 222 с.
7. Телетов О.С. Рекламный менеджмент: підручник. Суми: Університетська книга, 2012. 367 с.
8. Торшин М.П. Фирменный стиль компании: Учебно-методическое пособие. Москва: Издательский центр РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина, 2017. 30 с.
9. Цурри О.Г. Фирменный стиль в создании благоприятного имиджа компании. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/firmennyi-stil-v-sozdanii-blagopriyatnogo-imidzha-kompanii> (дата звернення: 05.05.2020).

Н.Є. Манич,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу
Навчально-наукового інституту економіки і управління
Національного університету харчових технологій

А.О. Тріш,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Національного університету харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ЗАКЛАДІВ ШВИДКОГО ХАРЧУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ «ФОРФУД»)

Анотація. Стаття включає в себе дослідження елементів фірмового стилю на прикладі закладу харчування та встановлює їх особливості за обраним підприємством. Об'єктом дослідження слугують зразки фірмового стилю підприємства, зокрема, логотип та дизайн ресторанів. Аналіз базових елементів фірмового стилю дозволив сформулювати пропозиції щодо оновлення для логотипа, який підприємство використовує зараз.

Ключові слова: ресторан швидкого харчування, бренд, імідж, фірмовий стиль, елементи фірмового стилю, логотип, Пузата Хата.

Постановка проблеми. З утворенням високого рівня конкуренції на ринку ресторанів швидкого харчування (РШХ) виникла необхідність у розробці різноманітних елементів фірмового стилю для полегшення розпізнання певного підприємства серед багатьох інших схожих за своєю діяльністю та принципом роботи. З розвитком галузі актуальним постало не лише питання наявності фірмового стилю, а й раціонального використання коштів на окремі його елементи, які більш ефективно задіяні у формуванні іміджу ресторанів.

Стан дослідження. Серед наукових джерел, які висвітлюють проблематику фірмового стилю, під час написання цієї статті були проаналізовані роботи таких авторів, як: Баранюк А.В., Бишева Н.О., Кубко В.П., Щербак Ю.В., тощо.

Виклад основного матеріалу. Метою нашого дослідження є вивчення основних елементів фірмового стилю РШХ «Пузата Хата» та шляхи їх вдосконалення в умовах високої ринкової конкуренції.

Задля досягнення мети були поставлені такі завдання:

- встановити важливість фірмового стилю у формуванні бренду;
- дослідити основні елементи фірмового стилю підприємства «Пузата Хата»;
- розробити рекомендації для вдосконалення логотипа досліджуваного підприємства.

Об'єктом дослідження є бренд «Пузата Хата» та його фірмовий стиль з такими елементами, як логотип, товарний знак, фірмовий шрифт, слоган, внутрішній дизайн ресторанів.

Фірмовий стиль – головний атрибут та складова організації, що націлена на впізнаваність та прибуток компанії. Він формується для створення іміджу підприємства та додаткової реклами. Частіше за все поняття «фірмовий стиль» має декілька синонімів, що автоматично пояснюють самі себе це «брендинг» та «корпоративний стиль». Всі вище зазначені терміни служать для розрізнення фірм серед інших в певній галузі [цит. за 2, с. 294].

Фірмовий стиль допомагає компанії просувати продукцію на ринки, формує образ та імідж організації; включає розробку:

- концепції підприємства відповідно її діяльності;
- основних компонентів товарного знаку;
- фірмового кольору та шрифту;
- зовнішньої реклами;
- сувенірної продукції та інших не менш важливих елементів ідентифікації бренда [цит. за 1, с. 339].

До елементів фірмового стилю відносять: слоган (або корпоративне гасло), товарний знак (основна складова фірмового стилю), логотип (який має іншу назву «шрифтовий надпис»), корпоративний колір, фірмовий комплект шрифтів тощо [цит. за 2, с. 294]. Кожен з цих складових має власну функцію та допомагає підприємству привертати увагу споживача та завойовувати його довіру

Слоган або «корпоративне гасло» – зазвичай це коротка фраза, вигук фірми чи представленого нею товару, а також словесна символіка фірми. Характерною рисою для нього є візуальне та аудіо образне зображення, що дає можливість підкреслити унікальність та діяльність обраної організації [3, с. 243].

Торговий знак – правильно підібрана комбінація букв, що ідеально вписується в концепцію закладу та відповідає її позиціонуванню на ринку. Він має бути чітко сформований та легко вимовлятися для кращого запам'ятовування [3, с. 243].

Логотип або «шрифтовий напис» – найменування фірми (оригінальне накреслення або скорочене найменування) та її продуктів або ж одного окремого продукту. Зазвичай це 4 – 7 букв [цит. за 3, с. 243].

Корпоративний колір чи фірмовий колір – певна гама кольорів, що використовується разом з графічними символами та позначеннями створюючи єдину асоціацію про фірму або бренд [3, с. 243].

Фірмовий комплект шрифтів – це використання спеціального комплексу шрифтів для створення власного фірмового стилю. Такий комплект присутній у логотипі фірми, при зображенні товарного знаку, а також

найменуваннях цього підприємства, задля створення одного образу [3, с. 243].

Мережа ресторанів швидкого харчування «Пузата Хата» – це виробник готової харчової продукції з місцями для її споживання. Основним завданням закладу виступає смачна та традиційна кухня, що спонукає до контролю якості продуктів та виробів, створення загальної атмосфери та відчуття добробуту, увага до деталей для створення повноти картини. Саме завдяки цьому тисячі українців та гостей міста Київ із задоволенням щодня відвідують РПХ «Пузата Хата».

Продукція компанії – кропітка робота технологів для удосконалення смаку та розширення асортименту страв традиційної української кухні. Бренд «Пузата Хата» – створений для заохочення смакових забаганок українців та поціновувачів української кухні. Основне завдання бренда створити певний образ, який він має підтримувати увесь час. Головне, щоб бренд підтримував власну марку та остерігався кардинальних змін у найголовніших його ознаках таких як: колір, назва, направлення. Якщо змінити хоча б одну з цих складових є ризик віддалення клієнта.

«Пузата Хата» – це ресторан з широким асортиментом перших, основних та традиційних страв (млинці, вареники, борщ), салатів та закусок, а також десертів власної рецептури та приготування. Заклад відомий не лише своєю кухнею але й власним фірмовим стилем, який схиляє вибір споживача до цього ресторану.

Ключові слова – набір асоціацій, які виникають у цільовій аудиторії під час контакту з будь-якою атрибутикою бренду (компанією, продуктом). Для «Пузатої хати» смачний сніданок, ніжні млинці, соковита котлета по-київські, ситний традиційний борщ, вареники, солодкі десерти – власна продукція, задля якої щодня споживач відвідує ресторан і готовий через низку цих позицій в меню обрати саме РПХ «Пузата Хата».

Фірмовий стиль «Пузатої Хати» виражається у її оформленні – це логотип бренду, його характерний колір, за яким впізнається бренд, шрифт назви та його графічне обрамлення. Фірмовий стиль – візуальна атрибутика, що включає в себе логотип, набір кольорів, шрифти тощо. Заходячи в ресторан, першочергово людина бачить логотип, потім оформлення ресторану, яке відповідає фірмовим кольорам (червоний та білий), співробітник, що працює в ресторані має футболку з логотипом та обов'язковим атрибутом є її білий колір, який гармонічно підкреслює червоний фартух. Загальновідомим є той факт, що фірмовий колір – це не лише засіб ідентифікації але й основа створення логотипа компанії [2, с. 294].

Найголовніше підібрати фірмову кольорову гаму таким чином, щоб вона не тільки слугувала основою логотипа та товарного знака, але й брала участь у формуванні іміджу організації. Колір фокусує на собі увагу споживача, робить елементи фірмового стилю привабливими та спонукає до

запам'ятовування [2, с. 294]. Заходячи в ресторан першочергово людина бачить логотип, потім оформлення ресторану, яке відповідає фірмовим кольорам (червоний та білий), співробітник, що працює в ресторані має футболку з логотипом, обов'язковим атрибутом є її білий колір, який гармонічно підкреслює червоний фартух. Обрані кольори доречно поєднуються між собою та створюють атмосферу українського добробуту.

Завдяки червоному кольору бренд привертає увагу, а білий стає яскравим тлом для відтінення основного кольору, на який заплановане привернення уваги відвідувачів. Також червоний колір вважають агресивним кольором, який привертає увагу (тому він часто використовується у рекламі), він також вважається стимулятором (для ресторанного бізнесу – стимулятором апетиту), також підвищує активність, рішучість (незамінна річ у сфері ресторанного бізнесу, особливо для РПХ, коли потрібно швидко обрати та замовити страву) [2, с. 295]. Все це є ознаками фірмового стилю, що створюють атмосферу закладу, не дають відвідувачу забути про те що він знаходиться на території ресторану, тим самим посилюючи імідж.

Тандем фірмових кольорів ефективно функціонує вже 17 років, за цей час змінився шрифт, вигляд зображення хатинки в логотипі, але незмінними лишилися основні кольори, мінялися відтінки, проте біле на червоному залишилось і досі, що формує основу візуального образу торгової марки «Пузата Хата».

Мережа ресторанів швидкого харчування «Пузата хата» має широку аудиторію починаючи з 6 років і завершуючи пенсійним віком. Відвідувачі приходять не лише за смачним обідом або вечерею, але й за атмосферою сімейного затишку та української гостинності. У цьому, безперечно, допомагає фірмовий стиль та його елементи, адже кожен з ресторанів має свій дизайн (корпоративна інтерпретація стилю: для більш старих споруд – традиційні українські хатинки, розпис всередині, для нових будівель притаманний сучасний ремонт, який в кожному ресторані різний), при цьому з характерними елементами фірмового стилю.

В утворенні та становленні фірмового стилю велику роль відіграє шрифт, він має підкреслювати ідею, легко читатися та мати єдину концепцію разом із логотипом та його зображенням. На перший погляд може здатися, що у випадку РПХ «Пузата хата» шрифт мав би бути більш округлим та широким, але він має рівні, прямі лінії, які, завдяки контрасту, легко та невимушено комунікують до реципієнта разом із графічною частиною логотипа.

Слід зазначити, що в «Пузатої Хати» сформоване коло постійних клієнтів і всі вони знайомі з її брендом, товаром та послугами. Кожен з них обирає її не тільки за смачну кухню, але й у контексті національної прив'язаності, яка грає неабияку роль у створенні атмосфери. Недарма ж бренд обрав червоний колір у своєму брендовому оформленні, адже саме червоний колір для

українського народу є найголовнішим, він символізує любов, радість, жагу до життя, при цьому його використовували в плетінні рушників, де колір символізував мир та материнську турботу.

Хатинка, яка є графічним знаком на логотипі, відповідає цінностям українського народу, підкреслює традиційність у діяльності РШХ, а назва ще більше це підкреслює. Чітка традиційність прослідковується у кожному етапі становлення бренду починаючи з фірмового стилю та закінчуючи іміджем ресторану. Але при цьому ми вважаємо, що перспективним було б надати традиційній українській хатинці в логотипі більш європейського стилю і трохи змінити шрифт, щоб отримати стилізований логотип на основі української фольклорної традиції.

Висновки. Отже, вважаємо, що фірмовий стиль РШХ «Пузата хата» був одним із чинників, який зробив ресторан популярним, адже правильно обраний колір та зображення в логотипі і влучно дібрана назва зробили свою справу. За ім'ям бренду стоять українські традиції та дизайнерське рішення, яке поєднало в собі стародавність та сучасність, що приваблює не лише українського споживача, а ще й гостей з інших країн.

Таким чином, завдяки чіткому плану та кропіткій роботі відділу маркетингу «Пузата Хата» стала лідером РШХ з українським меню, аналогів цієї мережі немає. Запроваджений фірмовий стиль перетворився на бренд, а про мережу ресторанів дізнавалися не лише мешканці столиці.

Список використаних джерел

1. Бишева Н.О. Фірмовий стиль закладу громадського харчування: естетичний аспект / Н.О. Бишева // Молодий вчений. – 2019. – С. 338–340.
2. Кубко В.П., Щербак Ю.В. Особливості використання кольорів у фірмовому стилі / В.П. Кубко, Ю.В. Щербак // Філософські науки. – 2016. – №107. – С. 294–296.
3. Кубко В.П., Баранюк А.В. Фірмові константи як засоби ідентифікації корпоративного стилю організації / В. П. Кубко, А. В. Баранюк // Філософські науки. – 2016. – №106. – С. 242–244.

М.О. Коралевич,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Львівського національного університету імені Івана Франка
науковий керівник: **О.М. Білоус,**
кандидат наук з соціальних комунікацій,
доцент кафедри радіомовлення та телебачення
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЛЬВІВСЬКЕ СУСПІЛЬНЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Львівський суспільний мовник представляє регіональне мовлення (Львівська область). Львівське суспільне телебачення здійснює регіональне мовлення на 20 районів: 43 міста, 35 селищ міського типу, 1852 сільські населені пункти. Населення регіону розподіляється таким чином: 60,7% – міське, 39,3% – сільське [4].

Діяльність РМ відбувається відповідно до місії: «об'єднувати різноманітну країну, збільшуючи зацікавленість та обізнаність всіх про своєрідність та неповторність кожної з її частин. Немає центру та периферії – є єдина велика Україна» [1, с. 11].

Найкращі програми, вироблені регіональним мовником, виходитимуть в ефірі національного СМ, що значно розширить загальне аудиторне ядро – близько шести мільйонів домогосподарств із телевізійними приймачами, розташованими поза містами-мільйонниками.

Проблеми організації роботи філії збігаються з проблемами НСТУ: 1) фінансова; 2) підвищення рівня якості контенту; 3) рейтинг повинен бути показником ефективності; 4) викликати довіру та відчувати зв'язок з аудиторією.

Фінансова проблема. Оплата обов'язкових платежів: комунальні, податки, рахунки за трансляцію, зарплата працівникам, не беручи до уваги кількість грошей, виділених державою та виробленого контенту. Необхідно оновлювати основні фонди та обладнання, дбати про осучаснення технічного оснащення телестудії. Потрібні грошові кошти на кіновиробництво. Так, 2016 року Львівським телебаченням разом із театром імені Марії Заньковецької було створено два фільми – «Наталка Полтавка» і «Неаполь – місто попелюшок». Вочевидь, на цьому не можна зупинятись. Важливо надалі виробляти якісний телепродукт для всеукраїнського каналу «Культура».

Спосіб розв'язання: диверсифікувати своє фінансування, залучаючи гранти, краудфандинг (збір коштів в підтримку та розвиток проекту, ідеї. В середньому кожен проект підтримують щонайменше 100-300 небайдужих до суспільного мовника людей [2]), адже всі, хто прагне покращення

Суспільного телерадіоінформаційного простору, мають поєднувати зусилля, та інші подібні інструменти, наприклад реклама.

Підвищення рівня якості контенту. Телевізійне середовище в областях України суттєво відрізняється одне від одного в локальному вимірі, проте має схожі характеристики в загальному ефірі. Сигнали, що надходять у домогосподарства супутниковими, кабельними мережами пропонують глядачеві широкий вибір каналів з усього світу. За наявності такої конкуренції РМ, щоб охопити максимальну аудиторію, залишається тільки виробляти якісний контент. Розпочати формування якісного контенту Суспільному мовнику вдалося завдяки адміністративній реформі: штат у 7300 працівників скоротили до 4510 осіб.

Команда UA: Львів оновлена й намагається виробляти якісні програми «Новини», «Тема дня», «Тема дня: Культура», «#Звіти_наживо».

Спосіб розв'язання. Щоб РМ могло задовольняти інформаційні потреби українського суспільства на належному рівні, потрібно виробляти якісний контент. Відповідально ставитись до створення новин, головною має стати повнота висвітлення важливих подій регіону.

Рейтинг повинен бути показником ефективності. На сторінці Телецентру UA: Львів наведений п'ятибальний рейтинг закладу: «Дуже добре» – 0, «Добре» – 1, «Непогано» – 0, «Погано» – 0, «Жахливо» – 0 [5]. Як бачимо, активність глядачів низька й зовсім не через їхню байдужість: старше покоління ще не користується сайтом (потрібне навчання на IT-курсах, чи в Університеті третього віку), а молодше – обирає інші засоби зв'язку (Instagram, Twitter, Telegram), середнє за віком покоління надає перевагу Фейсбуку.

На Фейсбуці UA: Львів спостерігаємо різну активність глядачів. Новину «Через загрозу поширення коронавірусу, у Львові дезінфікують парки» вподобало 4 глядача, звернулось із запитанням 1 глядачка. Брифінг біля Львівської обласної державної адміністрації щодо актуальної інформації за темою коронавірусу переглянуло 598 осіб.

Сторінка «Інстаграм» [suspilne.lviv](https://www.instagram.com/suspilne.lviv) нараховує 720 публікацій, має 1076 підписників. Новину «Татусі-патрульні показали чим можна займатися на карантині з дітьми» переглянули 220 осіб.

Програма «Тема дня: Львів» *Закон про ринок землі* (ведучий Віталій Гамадин), на наш погляд, вироблена професійно, за світовими стандартами медіа. Спікерами прямого ефіру виступили Микола Стецьків – засновник фермерського господарства та Ірина Юзик – голова ГО «Народна дія Львів» (Джерело: #UALviv #ТемаДняЛьвів 31 березня 2020). Скористалися телефоном прямого ефіру та поставили запитання 2 глядача, переглянуло новину 441 глядач, уподобало 2, позначили новину як важливу 3, не схвалює 1, поділився новиною 1. Підсумовуючи висловлені думки, ведучий зазначив: *Ми говоримо, а висновки робите Ви.* Точніше, на нашу думку, сказати: *Ми*

обговорюємо... Спікери, ведучий і глядачі саме обговорюють головний інформаційний привід доби.

Спосіб розв'язання. Суспільне вже не обслуговує владу, але ще не має міцних зв'язків зі своєю аудиторією, тому насамперед потрібно заохочувати глядачів, запрошуючи їх відвідати сайт і сторінки в соціальних мережах, залишити коментар, оцінити вироблений продукт. Глядачі телефонують під час прямого ефіру, бо телефон виведений на екран телеприймача. Знаючи рейтинг, працівники РМ можуть зрозуміти, чи ефективно працює команда медійників. Перевага Суспільного мовлення полягає в наданні великого обсягу збалансованої, цікавої та оперативної інформації. Без рейтингів така інформація перетворюється на домашнє відео. Корисним, на наш погляд, є вивчення досвіду Литовського суспільного мовлення, яке щороку, в лютому, оголошує конкурс на програми, що будуть йти з початку телевізійного року.

Навіть програма, яка багато років вже в ефірі має пройти цей конкурс і підтвердити свою спроможність бути в ефірі та якість [3].

Викликати довіру та відчувати зв'язок з аудиторією. Суспільне мовлення має задовольняти потреби глядачів різних вікових груп: старшого покоління, яке біля телевізора чекає на новини, бере участь в обговоренні теми дня, та молодшого, яке надає перевагу своєму гаджету й новинам з Інтернету. Щоб не втратити найбільш активних та свідомих глядачів, РМ має навчити їх дивитися телебачення (прищеплювати та розвивати медіанавички), оскільки Суспільне мовлення: 1) надає корисну інформацію; 2) враховує особливості кожного мешканця регіону; 3) задовольняє культурні запити.

На систему освіти Львівської області покладено завдання з розвитку медіаграмотності населення в умовах протистояння неякісним і корумпованим комерційним телеканалам, соціальним мережам, в яких часто радять не дивитися телебачення.

Спосіб розв'язання. Необхідно відійти від твердження: «Суспільне мовлення для всіх», щоб відповісти на запитання: «Для кого працює РМ? Хто є цільовою аудиторією?». Важливо проводити соціальні дослідження аудиторії, створити власний підрозділ, який раз на рік досліджуватиме настрої в суспільстві та зможе відстежувати, наскільки робота РМ корелюється з тим, що саме хвилює мешканців Львівщини.

У ситуації, що склалась на сьогодні, Суспільне залишиться якомога більш масовим винятково внаслідок упровадження стрімких та якісних змін, що під силу оновленій команді медійників, яка працює в прямому ефірі й ставить відкриті, іноді й незручні, запитання, на них все ж доводиться керівникам відповідати.

Список використаних джерел

1. Аласанія З. Стратегія розвитку НСТУ. Київ, 2017. 36 с. URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/strategiia_rozvytku_NSTU. (дата звернення: 24.03.2020).
2. Від ідеї до втілення: що таке краудфандинг і як його опанувати. 17 грудня 2018. URL: <https://inspired.com.ua/ideas/tips/vid-ideyi-do-vtilennya-shho-take-kraudfandyng-i-yak-jogo-opanuvaty/> (дата звернення: 24.03.2020).
3. Головченко Г. Яким має бути регіональне телебачення України? 20 лютого, 2019. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/yakym-maye-buty-regionalne-telebachennya-ukrayiny> (дата звернення: 24.03.2020).
4. Львівська область. Паспорт Львівської області // Львівська обласна рада. URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/about-the-council/pasport-lvivskoji-oblasti> (дата звернення: 24.03.2020).
5. Рейтинг закладу Телецентр UA: Львів. URL: <https://lviv.vgorode.ua/ukr/reference/televydenye/291284-teletsentr-UA-lviv> (дата звернення: 02.04.2020).

А.В. Вільховецький,

головний судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів
досліджень Чернівецького НДЕКЦ МВС України

А.О. Стаднік,

судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження
документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Чернівецького НДЕКЦ МВС України

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ГРАФОПОБУДОВНИКАМИ

Незважаючи на бурхливий розвиток інформаційних технологій і широке впровадження біометричних способів ідентифікації особи та цифрового підпису, в юридичній практиці продовжують використовуватися власноручні підписи. Підпис, як засвідчувальний знак конкретної особи, широко застосовується у повсякденному житті. Це необхідно для підтвердження правочинності документів: договорів, заповітів, довіреностей, довідок, посвідчувальних паперів тощо. Тому актуальність питань, пов'язаних з дослідженням підписів, залишається значною.

В почеркознавчій експертизі завжди є актуальними питання, що стосуються підробки підписів. Раніше основна частина підробок підписів робилася наступними способами:

- наслідування справжньому підпису з попереднім рительним тренуванням;
- шляхом копіювання підпису на просвіт;
- нанесення вдавлених штрихів з подальшим їх обведенням;
- за допомогою копіювального паперу [1].

Тепер експерти стикаються з новими типами підробки. Підписи в документах підробляються за допомоги друкувальних пристроїв: струменевих та лазерних принтерів, багатофункціональних друкувальних пристроїв, плотерів (графопобудовників).

Перші підробки такого роду, виконувалися зловмисниками на лазерних та струменевих принтерах. Барвник штрихів принтера для неозброєного ока

мало відрізняється від штрихів кулькової чи гелевої ручки. Встановити спосіб нанесення підпису чи рукописного тексту для експерта, на озброєні якого є мікроскоп або відеоспектральний компаратор, не складно. Діагностичні ознаки такого способу підроблення підпису добре проглядаються при значному збільшенні, а також в деяких випадках в ІЧ ділянках спектра.

Найбільш складно визначити спосіб відтворення зображення підробленого підпису, що був зроблений за допомогою графопобудовника або, інакше, плотера. Плотер (від англ. «*plotter*») – пристрій, призначений для виведення даних з великою точністю в графічній формі на папір (Рис. 1). Плотиери формують зображення з використанням пишучого вузла яким можуть бути кулькові ручки, олівці, маркери, фломастери (Рис. 2). Плотиери мають зв'язок з комп'ютером, через який здійснюється управління діями пристрою [2].

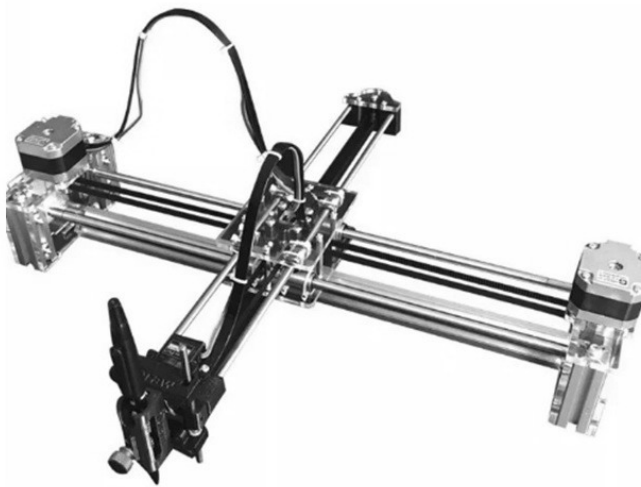

Рис. 1. Плотер для аматорського конструювання на апаратній платформі Arduino Nano.

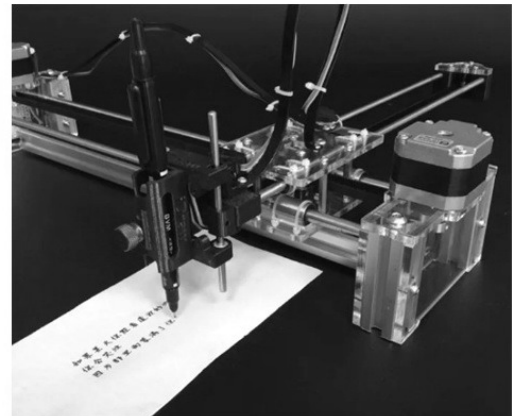

Рис. 2. Пишучий вузол плотера.

Виявлення підробки можливе завдяки аналізу відмінностей, що існують у виконанні письма людиною та автоматичним графопобудовником:

- у плотері пишучий прилад закріплений жорстко вертикально, а у людини – ні;
- натиск на поверхню паперу та швидкість переміщення пишучого приладу у плотера більш рівномірні, ніж та, що здійснюються людиною при виконанні свого підпису.

Ознаки, що відрізняють підроблений підпис і підпис-оригінал, такі:

- тупі початки і закінчення штрихів;
- відсутні рефлекторні штрихи, що не збігаються за напрямком з основним штрихом;
- штрихи по всій протяжності мають сильний натиск і рівномірність виконання.

При значному збільшенні за допомогою мікроскопа можна побачити звивистість штрихів, обумовлену люфтом пишучого приладу в зажимі плотера, а також помилками та неточностями при побудові траєкторії рухів.

Проте, деякі люди виконують свої підписи з сильним і значно диференційованим натиском [3]. Тому вищевказані ознаки не можуть бути використані в якості діагностичного комплексу ознак для встановлення способу нанесення підписів плотером, без порівняння зі зразками підпису особи від імені якої вони значаться. В ході порівняння слід звернути увагу на розташування фарбної речовини у відвідних протяжних штрихах, які відрізняються від рукописного виконання.

На жаль, як це нерідко трапляється, досягнення науково-технічного прогресу використовуються не тільки за їх прямим призначенням, але й в кримінальних цілях. Експерти тут виступають в ролі наздоганяючих, не маючи можливості спрацювати на випередження. Вже існують плотери, що імітують різні ступені натиску пишучого приладу при виконанні підписів або тексту.

Отже, враховуючи низький рівень висвітлення технічних характеристик цих пристроїв в науковій літературі, потрібно враховувати можливості такого способу підробки при проведенні почеркознавчих досліджень. Тому, з метою ефективного криміналістичного забезпечення боротьби зі злочинністю, актуальним є розробка експертних методик з виявлення факту використання плотера при технічній підробці різних рукописних реквізитів документів для оптимізації експертних досліджень.

Список використаних джерел

1. Техніко-криміналістичне дослідження документів: Навчально-методичний посібник / [Уклад. Воробей О.В., Мельников І.М., Волошин О.Г.]. – К.: Центр учбової літератури України, 2008. – 304 с.;
2. Иванов Н. А., Компьютерные технологии подделки рукописных почерка и подписей // Эксперт-криминалист. – 2011. – № 2.;
3. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: Навч.-метод. посіб. / З.С. Меленевська, Є.Ю. Свобода, А.І. Шаботенко; За заг. ред. І.П. Красюка. – Укр. Центр духовн. культури, 2007. – 280 с.

О.В. Линник,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

Д.Ю. Тимошенко,
здобувач вищої освіти ступеня магістра
Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Боротьба з підлітковою злочинністю, пріоритет охорони прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному процесі – все це на сьогоднішній день є досить важливими проблемами для нашого суспільства. Аналізуючи стан злочинності в Україні, можна сказати, що саме серед неповнолітніх вона викликає особливе занепокоєння. Виникає необхідність пошуку нових методів попередження їх злочинності, а також вжиття додаткових заходів, які б привели до поступового скорочення вчинення злочинів неповнолітніми.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх має свої особливості, дотримання яких є запорукою забезпечення їх прав під час досудового розслідування, оскільки детальне та повне дослідження всіх обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо цієї особливої категорії осіб, на стадії розслідування сприятиме прийняттю та постановленню законного рішення у кримінальному провадженні в майбутньому.

Відповідно до кримінального законодавства нашої країни, особа, яка вчинила правопорушення, несе кримінальну відповідальність. Проте, законодавець залежно від віку поділяє осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, на кілька категорій і встановлює для них певні процесуальні гарантії з метою захисту їх конституційних прав. Серед таких категорій є неповнолітні, які підлягають підвищеному захисту з боку державних органів і посадових осіб. Саме тому кримінальні провадження, в яких беруть участь неповнолітні, виділяють в окреме провадження, в якому встановлено додаткові процесуальні гарантії захисту їх особистих прав.

А тому слід зазначити, що досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх має свої виключні особливості. Так, згідно зі ст. 494 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування [1].

Крім того, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство містить спеціальну норму, що визначає предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України). Положення цієї статті деталізують деякі загальні положення ст. 91 КПК України, в якій визначено обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, але жодною мірою не встановлюють і не замінюють їх, як і не створюють якийсь «особливий» предмет доказування [1].

Такими обставинами у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх є повні і всебічні відомості про: 1) особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціальні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Отже, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це передбачена кримінальним процесуальним законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожному кримінальному провадженні щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження.

У юридичній літературі виділяють чотири напрями вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого): кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний (головним чином тактичний) і кримінологічний. Кримінально-правове вивчення даних, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, проводиться для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; для правильної кваліфікації дій особи; для правильного застосування заходів кримінальної покарання. Кримінально-процесуальний напрям вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих дій, обрання заходів процесуального примусу тощо). Криміналістичний напрям вивчення даних, що характеризують особистість підлітка, організується з метою правильного висунення слідчих версій, встановлення всіх епізодів у кримінальній справі і всіх співучасників обвинуваченого, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів при провадженні окремих слідчих дій. Таке вивчення особистості підозрюваного, обвинуваченого неповнолітнього спрямоване на встановлення характерних властивостей, особливостей конкретного

злочинця; його криміногенних інтересів і мотивації, які породили відповідну злочинну поведінку. Це важливо для створення якнайкращих основ і методик індивідуальної профілактики [2, с. 89].

За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється за допомогою судово-медичної експертизи. Так, п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України визначено, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості [1].

Слід зазначити, що проведення дослідження з метою встановлення віку особи пов'язане із втручанням у сферу особистих інтересів такої особи, наслідком чого є обмеження її недоторканності, свободи, а також з потребою отримання відомостей особистого характеру. Тому в процесі призначення експертизи слід упевнитись у тому, що документи про вік неповнолітнього відсутні та їх неможливо одержати взагалі.

Крім віку та інших біографічних даних неповнолітнього необхідно всебічно і повно з'ясувати інші дані про його особу, зокрема його вікові та психологічні особливості (темперамент, рівень загального розвитку, інтереси, ціннісні орієнтири та ін.); стан здоров'я; соціальну (суспільну) характеристику (взаємовідносини в сім'ї та колективі, ставлення до праці, навчання, участь у суспільному житті тощо) [3, с. 380].

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза [1].

Враховуючи, що слідчий, прокурор і слідчий суддя не є спеціалістами в галузі психології і не мають права самі визначати рівень психічного розвитку неповнолітнього, наявність чи відсутність психічного розладу, здатність неповнолітніх повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій чи бездіяльності або керувати ними, вважаємо призначення судово-психологічної або комплексної судової психолого-психіатричної експертизи обов'язковим для встановлення вказаних обставин.

Слід також зазначити, що в ході допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого необхідно з'ясувати, чи усвідомлює він, що порушив закон. Прокурору слід пам'ятати, що визнання вини – це право підозрюваного, а не обов'язок. Якщо неповнолітній заперечує свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, отримати відомості про його ставлення до вчиненого ним діяння можливо шляхом допиту його родичів, друзів, знайомих, потерпілого щодо поведінки неповнолітнього після того, як він вчинив кримінальне правопорушення.

Таким чином, можна зробити висновок, що доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має суттєве значення для забезпечення повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні даної категорії, враховуючи, що такі обставини мають особливості, визначені кримінальним процесуальним законом. Саме надання прокурором під час підтримання державного обвинувачення в суді достатніх доказів, які підтверджують зазначені обставини, сприяє ухваленню судом законного і справедливого рішення, що, в свою чергу, допоможе ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 06.05.2020 р.).
2. Козьяков І.М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 9. С. 88–92.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевський, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація. Х.: Право, 2012. Т. 2. 664 с.

К.Г. Малишевська,

здобувач вищої освіти юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
науковий керівник: **Т.В. Шевченко,**
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ СХІЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

На сьогоднішній день постає проблема поширення наркоманії, яка викликає занепокоєння не тільки в Україні, а й по всьому світі. Наркоманія – соціальна хвороба, яка забирає та руйнує життя людей, створює загрозу безпеці держави та знищення нації. Особливе занепокоєння викликає схиляння до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин неповнолітніх та малолітніх осіб.

Суспільна небезпека передусім полягає в тому, що немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин або їх аналогів активізується завдяки безперервному втягненню нових осіб до таких дій. Це стимулює стійкий попит на зазначені речовини. До того ж, такий масовий негативний

вплив на здоров'я населення нерідко супроводжується небезпечними наслідками (вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, самогубства, зараження ВІЛ-інфекцією, розвиток психічних захворювань, статеві розбещення тощо). Науковці наголошують, що втягнення осіб як споживачів у незаконний наркообіг забезпечує кримінальний світ стійким попитом на заборонені засоби, тобто гарантує ринок їх збуту [1, с. 141].

Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури України за 2015 рік обліковано злочинів за ст. 315 КК України – 158, з них неповнолітніх – 8, притягнуто до кримінальної відповідальності – 149 осіб; питома вага від загальної кількості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів (25908) склала – 0,6 %. За 2016 рік обліковано за ст. 315 КК – всього 19 злочинів, з них неповнолітніх – 2, всього притягнуто осіб до кримінальної відповідальності – 15 осіб; питома вага від загальної кількості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин (23029) склала – 0,08%. За 2017 рік обліковано за ст. 315 КК – всього 44 злочинів, з них неповнолітніх – 5, всього притягнуто осіб до кримінальної відповідальності – 39 осіб; питома вага від загальної кількості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин (29010) склала – 0,15%. За 2018 рік обліковано за ст. 315 КК – всього 34 злочинів, з них неповнолітніх – 2, всього притягнуто осіб до кримінальної відповідальності – 29 осіб; питома вага від загальної кількості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин (27007) склала – 0,13%. За 2019 рік обліковано за ст. 315 КК – всього 45 злочинів, з них неповнолітніх – 5, всього притягнуто осіб до кримінальної відповідальності – 41 осіб; питома вага від загальної кількості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин (28774) склала – 0,16 % [6]. Таким чином ми можемо побачити за останні чотири роки знизився рівень облікованих злочинів за ст. 316 КК України, а за частиною 2 взагалі невеликі показники від 2 до 9 випадків. Однак, це може говорити лише про високий рівень латентності таких видів злочинів, що ускладнює ситуацію із заходами протидії та дійсній кількості вчинених злочинів.

Активізація втягування у сферу вживання психоактивних речовин дітей підліткового та юнацького віку – це реалії сьогодення України. Із цією безпрецедентною за масштабами й наслідками проблемою українське суспільство стикнулось із середини 1980-х років [2].

За даними проведених соціологічних опитувань, на сьогодні серед підлітків 14-17 років 18% підлітків, які мали досвід вживання будь-яких наркотиків. На 2019 рік в Україні зросла кількість дівчат-підлітків, які вживають наркотики. Так, згідно з даними дослідження, у 2019 році 18,3% дівчат-підлітків мали досвід вживання наркотичних речовин протягом життя, і 16,6% – хлопців. Для порівняння, у 2015 році, коли проводилася шоста хвиля дослідження ЮНІСЕФ, цей відсоток становив 11,9 у дівчат, і

17,8% – у хлопців, у 2011 році – 8,4% у дівчат і 21,2% – у хлопців [3]. Тож, можемо зазначити, що офіційні статистичні данні щодо кількості облікованих злочинів за ст. 315 КК України явно мають високий латентний характер.

Одним із засобів утягнення нових осіб (здебільшого молоді) до немедичного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин є схиляння. Така протиправна діяльність спричиняє стрімке поширення наркотичної залежності серед підлітків та осіб юнацького віку. Термін схиляння означає направляти або викликати потяг до чогось, у даному випадку до вживання наркотиків чи психотропів. Такі дії можуть означати описування «позитивного» результату від вживання наркотиків, опис стану ейфорії, підняття настрою, розвага, демонстрація власним прикладом або третіми особами, демонстрація відеороликів, пропозиція безкоштовної спроби наркотиків чи психотропів та інші дії.

Основними причинами збільшення немедичного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин неповнолітніми є неконтрольована інформація щодо можливості придбати наркотики через мережу Інтернет, соціальні мережі та інші безконтактні шляхи. В мережі Інтернет чимало сайтів рекламують та детально описують формули, способи приготування та очікувані ефекти від вживання наркотичних засобів та психотропних речовин. Крім того, через такі канали легко, в один «клік» є можливість замовити доставку до адресату наркотичні засоби та психотропні речовини. Такі схеми сприяють як схилянню до першої спроби наркотичних засобів неповнолітніми та спрощують схему придбання наркотиків. Окрім електронних мереж, розповсюджувачі наркотичних засобів у вигляді оголошень, рекламних акцій, використовуючи різні місця скупчення людей. Такими місцями можуть бути: зупинки громадського транспорту, паркани, стіни будівель, під'їзди, дерева та інші спеціально не прилаштовані для оголошень та листівок місця. Крім того, роздача рекламних буклетів на вулиці із замаскованою інформацією про можливість придбання наркотичних засобів.

Згідно Плану заходів щодо реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків до 2020 року п. 4 Здійснення заходів щодо профілактики вживання наркотиків дітьми і молоддю, які передбачають: проведення заходів інформаційного, освітнього та виховного характеру, зокрема в місцях дозвілля дітей та молоді, у тому числі під час оздоровлення (лекцій, бесід, конференцій, зустрічей, засідань за круглими столами тощо) [5]. Також, дієвим заходом провадження новітніх заходів протидії схилянню до вживання наркотиків неповнолітнім буде вивчення зарубіжного досвіду країн Європи.

У ст. 35 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 року № 60-95-ВР зазначено, що рекламу

наркотиків і психотропів на території України дозволено розповсюджувати виключно у спеціалізованих друкованих виданнях чи будь-яких інших засобах інформації, призначених для медичних, фармацевтичних, наукових працівників у сфері охорони здоров'я. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 8 липня 1999 року № 863-XIV, рекламу наркотиків та психотропів можна здійснювати згідно з нормами Закону України «Про рекламу» від 3 липня 1996 року № 270/96-ВР. Однак, у Законі України «Про рекламу» не йдеться про наркотики та психотропи. Не містить норми щодо відповідальності за незаконне рекламування наркотиків або психотропів і адміністративне законодавство України. Це означає, що рекламування (пропаганда) наркотиків або психотропів держава фактично не контролює, а торговці наркотиками мають можливість уникати відповідальності. Фахівці вважають рекламу і пропаганду наркотиків змістовно ширшими, ніж власне «схиляння до вживання наркотиків». З таким підходом важко не погодитися, адже рекламування та пропаганда наркотиків спрямовані на широке коло осіб з метою залучення їх до вживання наркотиків та/або з метою збуту наркотиків і отримання незаконних прибутків. Активне «засівання» злочинцями Інтернет мережі інформаційними повідомленнями щодо надання віртуальним особам можливості долучитися до вживання наркотичних засобів формує у багатьох з таких осіб потенційних, а згодом і реальних споживачів цих засобів [4, с. 44–45].

Отже, можемо зазначити, що незважаючи на невелику кількість облікованих злочинів, передбачених ч. 2 ст. 315 КК України, поширення вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, як свідчать данні соціологічних досліджень, серед неповнолітніх є доволі високим. Однією з причин є відсутність відповідальності за рекламування та пропаганду наркотиків. Одним із шляхів криміналізації незаконного рекламування та пропаганди наркотичних засобів є доповнення ст. 315 КК України частиною 3 наступного змісту: «Публічні заклики, а також схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з використанням засобів масової інформації чи комунікації та/або друкованої продукції», що буде також одним із заходів протидії наркотизації неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Ю.О. Данилевська, Д.В. Каменський. Психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально правової кваліфікації : практ. посіб. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2013. 288 с.
2. Інтерв'ю головного лікаря-нарколога Львівщини М.О. Кабанчик URL: <http://www.lvivpost.net/lvivnews/n/37861> (дата звернення: 14.05.20200).
3. Результати дослідження Громадської організації “Український інститут соціальних досліджень ім. Олександра Яременка” за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркоманії

(EMCDDA) URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2797060-v-ukraini-divcatapidlitki-pereversili-hlopciv-zi-vzivanna-narkotikiv-unisef.html> (дата звернення: 14.05.2020)

4. В.М. Комарницький, В.О. Криволапчук, Б.І. Бараненко. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст.315 КК України, чинених з використанням мережі Інтернет: навчально-практичний посібник. МВС України. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. 505 с.
5. Про затвердження плану заходів на 2019-2020 роки з реалізації Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 56-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D1%80> (дата звернення: 13.05.2020).
6. Статистична інформація за 2015-2019 роки Генеральної прокуратури України. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 13.05.2020).

О.Б. Попелюк,

завідувач сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень Рівненського НДЕКЦ МВС

ПРИНЦИПИ І ПРАВИЛА ОПИСАННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА МЕТОДОМ СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТУ

Майже щоденно, працівники правоохоронних органів відбирають покази у осіб, які стали свідками кримінальних правопорушень та зуміли повністю розгледіти особу злочинця. Для того щоб отримана інформація від очевидця, суттєво допомогла встановити особу, причетну до скоєння злочину, опитування потрібно проводити за правилами опису словесного портрету.

Словесний портрет – це криміналістичний метод опису особи за зовнішністю, який здійснюють за певною системою під час проведення слідчих та процесуальних дій з метою ідентифікації живих осіб і трупів.

Опис ознак зовнішності згідно із словесним портретом виконується зверху вниз, починаючи з характеристики загальнофізичних даних, таких як стать, вік, антропологічний тип тощо.

У якості методичних принципів, якими доцільно керуватися при опису зовнішніх ознак людини, виділяють такі:

- послідовність опису – проводиться від загального до окремого. Перш за все характеризують тіло в цілому, потім - окремі частини такі як голову, тулуб, кінцівки та їх особливості, далі описують ознаки, які визначають зовнішні прояви життєдіяльності людини (постава, хода, жестикуляція, міміка, мова й поведінка), якщо ж є особливі прикмети такі як шрами, бородавки, татування, ампутації ніг, рук, пальців вони вказуються в

обов'язковому порядку;

- максимальна повнота опису – по можливості описують усі ознаки, сукупність яких дозволяє виділити певну людину із числа інших;

- докладний опис обличчя – проводиться у фас і в профіль як області тіла, що містить найбільшу кількість різноманітних стійких і доступних спостереженню ознак;

- опис окремих елементів складається головним чином за принципом "зверху вниз". Так, при фіксації елементів особи спочатку характеризують волосяний покрив (зачіску), потім чоло й інші елементи. Завершується опис акцентуванням на ознаки підборіддя. Опис одягу проводиться "зверху вниз" і "ззовні до тіла". Наприклад, спочатку описується головний убір, потім верхній одяг, легкий одяг, нижня білизна та взуття. Сторони предмету одягу, речі незалежно від положення в момент опису, визначаються стосовно елементів тіла людини. Так, праву або ліву, лицьову або внутрішню частини одягу визначають по положенню відповідної частини тіла (за принципом: правий рукав – на правій руці). Якщо позначення сторони викликає складнощі, то спеціально вказується орієнтир, щодо якого розміщений об'єкт.

Окремі елементи зовнішності також характеризуються як у фас, так і в профіль. Вказують їхню форму (контур), величину, положення, колір, кількість, ступінь симетрії (парні елементи), а також виразність.

При характеристиці супутніх елементів вказують їхній вид, розміри, матеріал, призначення, особливості виготовлення, ознаки ступеня й характеру носіння одягу, ознаки догляду за одягом, сліди сторонніх речовин, мітки.

При описі супутніх елементів зовнішнього вигляду людини виділяють їхні особливості: нестандартний фасон, яскраві й контрастні кольори, примітні для очей деталі (наприклад, дуже великі краї пальто), дефекти предметів одягу.

Зрозуміло, що для покращення роботи оперативних та слідчих підрозділів, потрібна одна єдина система правил опису особи за ознаками зовнішності. Для цього її упорядковують та потребують чіткого виконання кожного правила, без можливих порушень. Дотримання цих вимог можливо лише за умови, якщо ознаки описують по спеціальній системі (методу) словесного портрета, побудованої на узагальненні оперативної й слідчої практики з використанням даних анатомії людини й порівняльної антропології.

Список використаних джерел

1. Криминалистическое описание внешности человека / [Виниченко И.Ф., Житников В.С., Зинин А.М., Овсянникова М.Н., Снетков В.А.] Учебное пособие. Под общей

- редакцией доктора юридических наук, профессора В.А. Снеткова. – М., МЮИ МВД России, Издательство “Щит – М”, 1999 – 198 с.
2. Дубягина О.П. Оpozнание в практике розыска человека и раскрытия преступлений / Дубягина О.П., Дубягин Ю.П., Логинов С.Г. (научно-методические аспекты). – М. : ООО Издательство «Юрлитинформ», 2006 . – 336 с.
 3. Криминалистическое описание внешности человека / [Зинин А.М., Виниченко И.Ф., Житников В.С., Овсянникова М.Н.] (функциональные и сопутствующие элементы и признаки): Справочное пособие / под ред. проф. В.А. Снеткова. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 242 с., 302 ил.

Д.Ю. Тимошенко,
студентка Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
науковий керівник: **Л.В. Омельчук,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Сфера застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні загалом, і зокрема тримання під вартою як найсуворішого з них, завжди була і залишається однією з найбільш суперечливих і проблемних. Обумовлено це тим, що тримання під вартою супроводжується застосуванням примусу і, відповідно, має правообмежувальний характер.

Як свідчить аналіз слідчої та судової практики, під час застосування тримання під вартою виникають певні труднощі, спричинені неоднозначністю праворозуміння та суперечністю норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Це наочно підтверджує необхідність подальшої активізації наукових пошуків щодо вдосконалення чинного законодавства з метою підвищення ефективності його правозастосування з дослідженого питання.

Проблемні моменти застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою були предметом наукових дискусій у таких вчених, як Н.В. Буланової, І.М. Гуткіна, В.А. Давидова, З.Д. Єнікєєва, В.С. Зеленецького, З.З. Зінатуліна, В.Г. Ключкова, О.В. Кондратьєва, В.М. Корнукова, Ф.М. Кудіна, Ю.Д. Лівшиця, В.Т. Маляренка, В.І. Мариніва, І.Л. Петрухіна, П.П. Пилипчука, І.Л. Трунова, Л.К. Трунової, А.Р. Туманянц, О.Г. Шило та інші.

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який суттєво обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканість. Будучи природним, воно має бути забезпечене підвищеним захистом у сфері кримінального судочинства, а тому й може бути обмежене

лише при дотриманні загальноправових принципів, виходячи із критеріїв розумності та об'єктивності.

Відповідно до статті 183 КПК України, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 цього Кодексу, крім випадків, передбачених частиною п'ятою статті 176 цього Кодексу[4].

Однією із радикальних новацій КПК України 2012 р. стало положення ч. 3 ст. 183, відповідно до якого слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК. При цьому, не зважаючи на позитивні оцінки даного нововведення науковцями [3, с. 17], прикладне застосування зіштовхується з низкою істотних проблем, які на сьогодні залишаються невирішеними, а відтак потребують наукового осмислення.

Перш за все маємо відмітити, що невирішеним залишається питання щодо того, чи мають слідчий, прокурор у клопотанні про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою пропонувати розмір застави? Розглядаючи дану проблему через призму матеріалів слідчої практики та діяльності органів прокуратури, науковці зазначають, що на сьогодні єдиного підходу до вирішення цього питання немає. В одних клопотаннях для розгляду слідчим суддею, судом уже передбачено конкретний розмір застави або його межі, а в інших лише ставиться питання про застосування такого запобіжного заходу. При цьому процесуалістами пропонується все ж попередньо встановлювати розмір застави прокурором, обґрунтовуючи таку необхідність тим, що, складаючи клопотання про застосування цього запобіжного заходу, слідчий, прокурор мають змогу більш повно, ніж слідчий суддя та суд, з'ясувати всі обставини які лежать в основі визначення розміру застави, оцінити наявність ризиків, ризику чи співрозмірність застави для підозрюваного, обвинуваченого. Тому в клопотанні на розгляд суду доцільно пропонувати конкретний розмір застави, обґрунтувавши його конкретними доводами, підтвердження яких перед слідчим суддею, судом є в подальшому обов'язком прокурора [3, с. 7; 2, с. 14].

Також розглядаючи тему даного запобіжного заходу, можна констатувати проблему в частині строків тримання особи під вартою, яка виникає після надходження обвинувального акта до суду.

Так, згідно з вимогами ч. 5 ст. 202 КПК України, вказано, що у разі закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він

перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою [4].

Ми погоджуємося з думкою Ю. Д. Москалюк, яка вважає, що на законодавчому рівні є неврегульованим питання продовження строку тримання під вартою у період з дня надходження обвинувального акта до суду і до початку підготовчого судового засідання [5, с. 144].

Як нам відомо, на практиці найпоширенішим порушенням є недотримання судами розумних строків у кримінальних провадженнях стосовно осіб, яких тримають під вартою іноді понад 6 місяців.

Аналізуючи постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 14 «Про узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» можна дійти висновку, що основними причинами недотримання розумних строків у кримінальному провадженні є відкладення судових засідань через неявку учасників кримінального провадження, неналежна організація роботи суду (суддів), наявність багатоепізодних справ та велика кількість учасників кримінального провадження [7]. Також необхідно звернути увагу на те, що, на відміну від інших причин недотримання розумних строків, неналежна організація роботи суду виникає внаслідок дій або бездіяльності самого суду, на якого покладено обов'язок із забезпечення здійснення кримінального провадження впродовж розумних строків.

Проведений статистичний аналіз судових рішень, що стосуються обрання, зміни чи скасування запобіжних заходів у рамках кримінальних проваджень, вказує, що тримання під вартою є найбільш поширеним видом запобіжного заходу як у цілому, так і щодо абсолютної більшості категорій злочинів, незважаючи на те, що тримання під вартою є винятковим та найбільш суворим запобіжним заходом [1].

Загалом, за спостереженнями вченого В.В.Назарова, взяття під варту як запобіжний захід, застосовують до більш ніж 40% обвинувачених, тоді як у західноєвропейських країнах цей показник сягає лише 4–6% [6, с. 111].

Підводячи підсумок розгляду проблемних аспектів, що виникають під час застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, який суттєво обмежує конституційне право на свободу та особисту недоторканність, слід зауважити на необхідність удосконалення чинного правового механізму його застосування. Отже, запобіжний захід взяття під варту повинен бути надзвичайним, а не найбільш поширеним запобіжним заходом, який слід застосовувати лише у разі, якщо інші запобіжні заходи не можуть відвернути небажану поведінку обвинуваченого та забезпечити його участь у подальших процесуальних діях.

Список використаних джерел

1. Горбаль А. Статистичний аналіз застосування судами запобіжних заходів, 2014-2018.2019 URL: [court-stats-prevention.pdf](#) (дата звернення 12.05.2020).
2. Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні. Віче. 2013. № 22. С. 12–15.
3. Даль А.Л. Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 : Харків, 2017. 20 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон № 4651-VI від 28.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 04.05.2020).
5. Москалюк Ю.Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні. URL: http://asta.edu.ua/files/dysertacii/111/dis_Moskaliuk.pdf (дата звернення 08.05.2020).
6. Назаров В.В. Актуальні проблеми застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Юридичний вісник. 2010. № 4 (17). С. 111–115.
7. Про узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 14. URL: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html (дата звернення 08.05.2020).

МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

С.А. Гончарук, С.А. Шелудько,

викладачі Вінницького коледжу будівництва та архітектури
Київського національного університету будівництва та архітектури

СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЗМІСТУ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Одним з найважливіших напрямків в галузі освіти є розвиток математичної освіти. Це зумовлено фундаментальністю і значимістю її як складової світового науково-технічного прогресу. Вивчення математики в сучасних умовах стає все більш пріоритетним для загальноосвітньої підготовки учасників освітнього процесу. В наш час увага до математичної освіти посилюється у багатьох країнах світу.

Аналіз світового досвіду дозволяє виділити три важливі тенденції розвитку математичної освіти: розуміння необхідності математичної освіти для всіх і широка постановка відповідних досліджень; прагнення до включення загальноосвітніх курсів математики в навчальні плани на всіх ступенях навчання; глибока диференціація математичної підготовки на старших ступенях школи.

Однією з найважливіших проблем є проблема змісту математичної освіти, яка апелює до проблеми розуміння і багатоаспектності математичної освіти. В наш час математична освіта є одним з важливих механізмів трансляції і відтворення культурних цінностей, норм, ідеалів, форма і зміст якого забезпечується національною і світовою історією, мовою, традиціями і відмінностями наукових галузей. Ціннісно орієнтована освіта формує особистість як цілісний суб'єкт культури.

Розуміння значимості змісту математичної освіти дозволяє розглядати його з позиції трьох рівнів: на рівні всього людства, як частини загальнолюдської культури, універсальної мови науки, яка дозволяє описувати і вивчати реальні процеси і явища; на державному рівні як джерело високоосвічених, творчо мислячих особистостей, які здатні розв'язати будь-які задачі в різних наукових галузях; на рівні розвитку особистості як інструментарій в повсякденному житті, джерело розумового

розвитку, формування духовного світу, джерело оволодіння інформаційними технологіями.

Це дозволяє підкреслити універсальність математичних знань, їх цілісність в пізнанні оточуючого світу і розширити уявлення про можливості математики як науки, визначити підходи до розкриття її багатоаспектності, розуміти можливості сучасних математичних знань.

З позиції загальнолюдської культури загальна математична освіта дозволяє за допомогою теоретичного способу осмислення проблем освіти вести змістовний світоглядний діалог. В цьому випадку математику слід розглядати як зручну модель, тому що в ній інтуїтивний і дискурсивний елементи чітко розмежовані. Логічна бездоганність роздумів, що ведуть початок від аксіом до теорем або тверджень можуть зацікавити учасників освітнього процесу. Збагачення їх життєвого досвіду фактами з історії математики, життя і творчості великих математиків дозволить розкрити потенціал математики як науки і розкрити наступні цілі її вивчення: формування наукового світогляду; підвищення загальної культури і розширення світогляду; поглиблення вивчення певного розділу; встановлення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків; розкриття ролі математики в сучасному світі; розвиток у учасників освітнього процесу відчуття прекрасного.

Інший підхід – математика як засіб інтелектуального розвитку людини для її повноцінного існування в суспільстві. Соціальна значимість освіти за допомогою математики досягається підвищенням рівня інтелектуального розвитку людини для її повноцінного функціонування у суспільстві, забезпечення освіченості кожного члена суспільства, що є необхідною умовою підвищення інтелектуального рівня суспільства взагалі.

Розвиток особистості учасника освітнього процесу, його інтелекту, волі здійснюється лише в активній діяльності. Людська психіка не тільки проявляється, але і формується в діяльності, і поза діяльністю вона розвиватися не може [5, с. 412]. В формі нейтрально-пасивного сприйняття, неможна сформувати ні міцних знань, ні глибоких переконань, ні гнучких умінь.

Як в розвитку математичних теорій в цілому, так і в творчості окремих математиків процес пізнання починається з встановлення фактів, виявлення закономірностей на основі спостережень, порівняння обчислень, вимірів тощо. Морва йде про суб'єктивні дослідження учасників освітнього процесу, коли вони стають співучасниками отримання суб'єктивного нового для них знання.

Розвиваюча функція творчої математичної діяльності учнів полягає в тому, що в процесі її виконання відбувається засвоєння методів і стилю математичного мислення.

Прикладна направленість навчання математиці передбачає орієнтацію його змісту і методів на тісний зв'язок з життям, основами інших наук, на підготовку учасників освітнього процесу до використання математичних знань в майбутній професійній діяльності. В наш час під прикладною направленістю прийнято розуміти вимогу до навчання математиці, при якій будуть не тільки засвоєні деякі факти математичної теорії, але і показано, як ця теорія може бути застосована в тій чи іншій області, зовнішній по відношенню до даної теорії.

Крім того, в якості засобів прикладної направленості курсу математики можуть бути розглянуті задачі, що направлені на формування такого рівня математичної культури учасника освітнього процесу, який характеризується: усвідомленим розумінням походження математичних об'єктів; уявленням про можливості застосування математики до розв'язування практичних задач, що виникають в різних галузях знань; уявленням про її застосування в різних сферах діяльності людини.

Один із сучасних підходів полягає в тому, що математика – це мова науки і життя. Математична мова не допускає невизначеності і надмірності інформації. Але формальні мови, як і природні розмовні мови, володіють обмеженими можливостями, тому в повній мірі сила неформалізованих і формалізованих мов проявляється в їх спільному використанні. В цьому синтезі проявляється сила мови математичних абстракцій з використанням реального різноманіття логічних можливостей в математиці.

Структурований зміст математичної освіти з позицій, поданих вище підходів дозволить підвищити цікавість учасників освітнього процесу до математики, засвоїти фундаментальний математичний зміст, сформулювати в учасників освітнього процесу інтелектуальне мислення.

Список використаних джерел

1. Навчальні програми з математики для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. // Збірник програм з математики для до профільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах). ЧІІ. Профільне навчання / Упоряд. Н.С. Прокопенко, О.П. Вашуленко, О.В. Єрміна. Х. : Видавництво «Ранок», 2011. 384 с.
2. Жоль К.К. Вступ до сучасної логіки [Текст]: навч. посібник для студ. гуманітарних спец. вищ. навч. Закладів / К.К. Жоль. К.: Либідь, 2002. 151 с.
3. Математичний аналіз у задачах і прикладах: У 2 ч.: Навч. посіб. / Л. І. Дюженкова, Т. В. Колесник, М. Я. Лященко та ін. К.: Вища шк., 2002. Ч.1. 462 с.
4. Матяш О. І. Система задач на урок як засіб підвищення ефективності навчання геометрії в школі // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб.наук.праць. Вип. 26. Київ-Вінниця, 2010. С. 39-44.
5. Андрущенко, В.П. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 853 с.

Ю.В. Манько,
студент механіко-математичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
науковий керівник: **Є.В. Турчин,**
кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри диференціальних
рівнянь Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОДНА ЗАДАЧА НЕЗБАЛАНСОВАНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Є набір даних по активності клієнтів, які використовують певну онлайн-систему фірми AB-Mega Solutions (назви фірми та онлайн-системи змінено з метою збереження комерційної таємниці). Нашою задачею є прогнозування кількості днів t клієнта із заходженням у систему за 14 днів її використання (у набір даних входили лише ті клієнти, що здійснили принаймні одне заходження за ці 14 днів). Серед цих змінних є як дискретні змінні — загальна кількість сесій, платформа клієнта (iOS, Android, ...) та інші, так і неперервні змінні — тривалість сесії, кількість певних типів дій тощо.

Класифікація є незбалансованою – тобто частки клієнтів у класах дуже сильно відрізняються: максимальна частка припадає на клас “14 днів” (див. гістограму на рис. 1) – 48,9%, три наступні за величиною частки відповідають класам “13”, “12”, “11” (відповідно 10,4%, 6,3%, 4,4%), частка у класі “1” – 4%, у кожному з решти класів – не більше 3,7% клієнтів. Такий дисбаланс сильно ускладнює задачу класифікації.

До кінцевого набору даних нами були включені додаткові незалежні змінні – по кожному клієнту для кожної неперервної змінної були взяті її емпіричні квантілі (0,1-квантіль, 0,2-квантіль, ...) по всіх спостереженнях із даним клієнтом (в результаті був отриманий набір даних з одним записом по кожному клієнту).

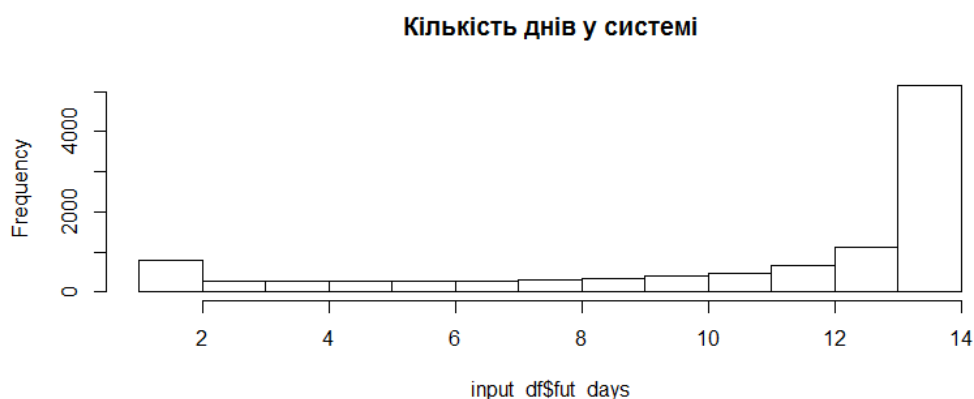

Рис. 1. Гістограма для кількості днів у системі

Спроби класифікувати на велику кількість класів виявилися невдалими (це пов'язано з сильною незбалансованістю набору даних). Тому задачу було спрощено: старі класи були об'єднані і в результаті було отримано два нових класи — “мало заходжень” (від 1 до k днів) і “багато заходжень” (від $(k+1)$ до 14 днів). При цьому ми порівнювали якість класифікації для різних значень k . Таким чином, нова задача є задачею бінарної класифікації.

В якості алгоритму машинного навчання нами було обрано випадковий ліс (див. [1, с. 157]). При навчанні алгоритму виконувалося балансування навчальної вибірки. Розрахунки виконувалися на мові R.

Найкращим k ($1 \leq k \leq 13$) виявилось $k=13$. Результати бінарної класифікації для класів A ="від 1 до 13 днів заходжень" і B ="14 днів заходжень" на тестовому наборі даних подано у табл. 1.

	Класифіковано як А	Класифіковано як В
Належать до А	1221	315
Належать до В	246	1026

Табл. 1. Результати бінарної класифікації

Цьому варіанту відповідають $\text{sensitivity}=0,795$, $\text{specificity}=0,807$, $\text{precision}=0,832$ (в якості “додатного” класу взято клас А) .

Таким чином, алгоритм “випадковий ліс” із додатковим “балансуванням” дозволяє виконувати досить непогану бінарну класифікацію.

Список використаних джерел

1. Zhang C. Ensemble machine learning: methods and applications / C. Zhang, Y. Ma (ed.) – Springer Science & Business Media, 2012.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

О.О. Малай,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії служби безпеки України

БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Пандемія нової коронавірусної інфекції COVID-19 вже зробила безпрецедентний вплив на різні сфери людської життєдіяльності, в тому числі на її сучасний технологічний уклад.

На початку поточного року Всесвітній економічний форум назвав кілька сценаріїв розвитку світової економіки. Серед глобальних негативних факторів були відзначені як труднощі охорони здоров'я, так і виклики кібербезпеки. Також примітною стала підвищена увага до COVID-19 в інформаційному і кіберпросторі, що неминуче позначило проблемні питання кібербезпеки інформаційних систем всіх рівнів - від персонального до міжнародного. У роботі ми розглянемо кореляцію зазначених факторів в умовах пандемії та її вплив на сферу інформаційних технологій.

Актуальність проблематики інформаційної безпеки обумовлена синергетичним ефектом, що визначається, головним чином, двома факторами (рис.1):

- сплеск неймовірної уваги на рівні ЗМІ до проблеми, що призвів до різкого зростання комп'ютерних вторгнень, заснованих на методах соціальної інженерії;
- карантинні заходи, що реалізують сучасні можливості віддаленої роботи, змінюють усталені режими безпечного і сталого функціонування систем в Інтернеті.

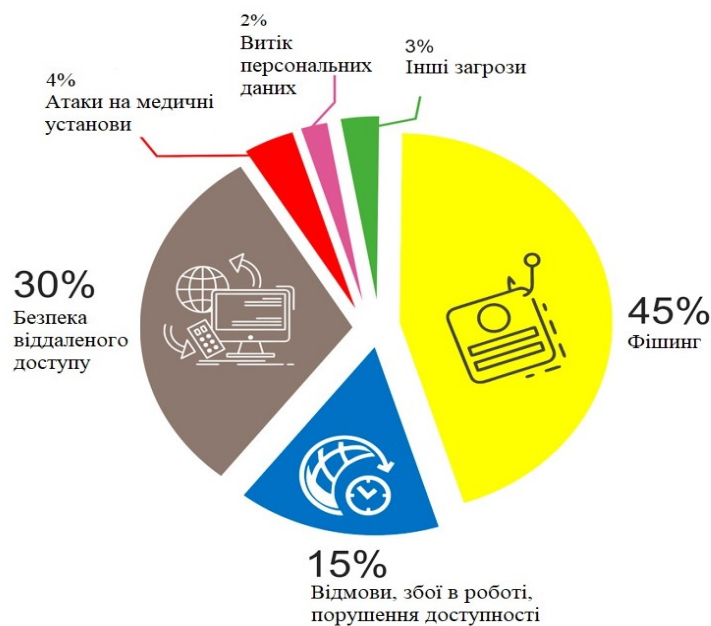

Рис. 1. Розподіл загроз, релевантних COVID-19, відповідно до згадувань про них в Інтернет

Крім зазначеного, відзначається зростання кібератак на організації охорони здоров'я та медико-біологічні НДІ. Найбільш цитований в новинах випадок – зараження в середині березня чеської поліклініки комп'ютерним вірусом-вимагачем [1].

Ще однією загрозою, пов'язаною з карантинними заходами, є витік персональних даних суб'єктів, які перебувають на лікуванні, карантині або самоізоляції.

До інших комп'ютерних атак, пов'язаних з тематикою нового коронавірусу, можна віднести кібератаки на торгові компанії, що працюють через Інтернет.

Розглянемо базові загрози докладніше.

Кібератаки, засновані на методах соціальної інженерії, часто співвідносяться з різними, вкрай хвилюючими ситуаціями, максимально висвітлюються в ЗМІ, наприклад, зі звітками про девальвацію, тероризм, день закоханих тощо. Події, пов'язані з пандемією COVID-19 не є винятком, особливо при нагнітанні обстановки, що пов'язана зі здоров'ям та якістю життя людей. Сьогодні близько 88% актуальних новин в соцмережах присвячені коронавірусу. Негативні емоції стрічки новин можуть бути обтяжені різного роду фейками і зловживаннями у використанні апарату математичної статистики. Наприклад, в березні, дані про коронавірус в західних ЗМІ були завищені в 142 рази в порівнянні з офіційною статистикою [2].

Наведемо приклади популярних типів атак соціальної інженерії, пов'язаних з коронавірусною інфекцією COVID-19:

- розсилка листів по електронній пошті з шкідливим вкладенням або посиланням на шкідливу програму/сайт, з метою фішингу або вимагання грошей. Серед соціальних атак більше 65% становить саме спам-розсилка.¹

- пропозиції по установці шкідливих додатків, наприклад, карти поширення коронавірусу (із зазначенням вигаданих вірусоносіїв поруч з точкою геолокації) – Coronavirus map або Ginp.

- відвідування фейкових веб-порталів, що маскуються під організації охорони здоров'я, благодійні організації, страхові компанії, організації, які розповсюджують противірусні препарати безкоштовно (треба сплатити «тільки за пересилку») та інші.

З точки зору інформаційної безпеки (доступності, цілісності і конфіденційності) комп'ютерних систем в період карантину та самоізоляції, слід вказати на дві проблеми:

- безперебійна робота в разі пікового навантаження на мережу Інтернет;

- масовий віддалений доступ до корпоративної мережі.

Безперебійна дистанційна робота в період пікових навантажень залежить від безлічі технічних факторів: пропускної здатності каналу домашньої мережі, пропускної здатності інтернет-каналу, відповідних можливостей серверного обладнання (і його програмного забезпечення та інформаційних сховищ) на випадок масового зростання числа запитів. Наприклад, в дні карантину значно зросли потреби в хмарних сервісах, до чого не всі провайдери в світі виявилися готові. Спалах нового коронавірусу створив безпрецедентні лавинні навантаження, які приводили до короткочасних збоїв.

Проблеми безпеки віддаленого доступу в момент пандемії нового коронавірусу COVID-19 визначені об'єктивними і суб'єктивними причинами. З одного боку, домашня точка доступу в інтернет за замовчуванням менш складна в плані безпеки, з іншого боку, перехід був несподіваним і різким.

В даний час відомо багато вітчизняних рішень в області інформаційної безпеки і міжнародних рекомендацій з організації безпечного віддаленого доступу[3].

Що стосується корпоративної мережі, яка допускає віддалену роботу, то тут посилення захисту інформації мають більш системний вигляд, який стосується технічного сегменту (наприклад, розгортання підсистем моніторингу та управління класу SIEM, побудова внутрішнього SOC і масштабування DLP-рішень), вирішення організаційних питань (впровадження підсистеми менеджменту безпечної дистанційної роботи, безпечного тайм-менеджменту та ін.), навчання співробітників і контроль їх поведінки. Ці питання добре освітлені в літературі і на інтернет-ресурсах.

Таким чином, можна сказати, що під час спалаху нової коронавірусної інфекції COVID-19 весь ІТ-світ зіткнувся з унікальним викликом в області інформаційної безпеки.

Порушення доступності інформаційних систем загального користування в момент цієї кризи позначили потреби в подальшому поліпшенні національних високостійких архітектур, високотехнологічних програмних систем і перспективних засобів захисту інформації.

У стратегічному плані статистика сплеску кібератак в області соціальної інженерії і масове впровадження дистанційних робочих місць обумовлює необхідність і в удосконаленні нормативно-методичної бази захищеного віддаленого доступу.

Очевидно, що ідея «нової реальності» (дистанційної роботи і навчання) почала масову апробацію, і вона знайде свою нішу в сучасному технологічному укладі, а врахування досвіду захищеної роботи в комп'ютерних мережах в період пандемії буде мати неоціненне значення в організаційному і технічному плані в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Radio Prague International. URL: <https://www.radio.cz/cz/rubrika/zpravy/usa-znepokojuje-hrozba-kyberutoku-na-cesky-zdravotnický-sektor--1>
2. NewsGuard. URL: <https://www.newsguardtech.com/covid-19-resources/>
3. National institute of standards and technology. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-46r2.pdf>

ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

В.Г. Єфімова,

кандидат технічних наук, доцент кафедри фізичної хімії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗРОБКА РЕЦЕПТУРНОГО СКЛАДУ КОСМЕТИЧНОГО КРЕМУ З ЕМУЛЬГАТОРОМ NIKKOMULESE LC

Для досягнення ідеальної структури крему потрібно правильно підібрати співвідношення масел та емульгатора.

У якості емульгатора в наших дослідженнях ми використовували Nikkomulse LC – комплексний емульгатор, що утворює емульсії з рідкокристалічною структурою, які ідентичні багат шаровій ламелярній структурі ліпідів рогового шару шкіри людини.

Переваги цього емульгатора в тому, що він утворює рідкокристалічні емульсії з різними масляними інгредієнтами, зберігає ламелярну структуру при температурі, що наближується до температури тіла людини, збільшує вологоутримуючу здатність шкіри, а також зберігає тривалий зволожуючий ефект у рецептурах з його використанням.

Отже, метою роботи було відпрацювання режимів отримання косметичних кремів з емульгатором Nikkomulse LC, а також виявлення колоїдно-хімічних властивостей вихідних компонентів і характеристиками кінцевої композиції.

У складі фази олії ми обирали олію ши та гранатових кісточок. Олія гранатових кісточок знімає сухість шкіри, особливо у період розбалансування гормонального фону, оскільки пунікова кислота, що входить до складу масла, є селективним модулятором естрогенових рецепторів. Масло зародків пшениці є легким засобом, що консервує.

Відпрацювання режимів отримання емульсійного крему здійснювали з використанням механічного пристрою, що перемішує ІКА RW 20п за стандартною методикою отримання ламілярних емульсій.

Дослідження показали, що всі зразки емульсійних кремів мають колоїдну та термічну стабільність. На наш погляд, оптимальним значенням швидкості перемішування є частота обертання на останньому етапі

перемішування, яке становить від 300 до 400 хв⁻¹, оскільки за меншої частоти обертання у зразках присутні частинки крупного розміру до 5 мкм, а за більшої швидкості обертання у крем потрапляє повітря, що погіршує якість продукту.

Аналіз водневого показника, показав, що зразки, які отримані з використанням консерванту та без нього, свідчать, що емульсійна система даного складу є стабільною. Таким чином, масло зародків пшениці у складі даного косметичного засобу грає роль як корисної складової частини, так і консерванту.

Таким чином в результаті наукових досліджень отримана основа емульсійного косметичного засобу з ламілярною структурою на основі мультатора Nikkomulse LC та олії ши та масла кісточок гранату.

Емульсійні косметичні засоби, що були отримані мають високу колоїдну стабільність та термостабільність. За умов зберігання протягом 60 діб водневий показник практично не змінюється як з використанням консерванту, так і без нього, що свідчить про відсутність окислювальних процесів в емульсії, які призводять до псування готової продукції.

Список використаних джерел

1. Кутц Г. Косметические кремы и эмульсии: состав, получение, методы испытаний/ Г. Кутц. – М.: Косметика и медицина, 2004. – 267 с.
2. Cattley K. Pre-clinical formulation screening, development and stability of acetyl aspartic acid for cosmetic application/ K. Cattley, L. Duracher, P. Camattari, A. Mavon, S. Grooby// International Journal of Cosmetic Science. – 2015. – Vol. 37. – p. 28–33.

ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

УДК 636:619:615.273.5:615.322

Л.О. Франчук-Крива,

кандидат ветеринарних наук, асистент кафедри внутрішніх хвороб тварин і клінічної діагностики Одеського державного аграрного університету

К.С. Шкільова,

студентка факультету ветеринарної медицини та біотехнологій
Одеського державного аграрного університету

Н.В. Семенченко,

студентка магістратури факультету ветеринарної медицини та біотехнологій
Одеського державного аграрного університету

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ З ГЕМОСТАТИЧНОЮ ДІЄЮ

Анотація. Проаналізовано види рослин із кровоспинними властивостями, які поширені на Україні. Визначено, що традиційна флора включає більше 30 видів рослин з гемостатичними властивостями.

Ключові слова: лікарські рослини, кровотеча, кровоспинна дія, тварини.

Постановка проблеми. Кровотеча – небезпечний супутник травм і багатьох патологічних процесів. Серед причин тільки шлунково-кишкових кровотеч у людей виділяють більше ніж 100 нозологій [7, с. 120]. Не менш гострою залишається проблема травматичних кровотеч, які за статистичними даними є причиною майже 40 % смертей впродовж перших 24 годин після травмування [12]. Натомість, у собак і котів, які в анамнезі не мали випадків травмування, отруєння родентицидами або хронічних захворювань, причиною кровотечі є онкологія (лейкемія, міелома, лімфома і ін.) та інфекції (криптококоз, ерліхіоз, бабезіоз тощо) [11, 12]. Кровотечею часто супроводжуються і хронічні захворювання у тварин, такі як цистит, уретрит, пієлонефрит, цироз печінки, гастроентероколіт, цукровий діабет тощо. За результати досліджень Lew-Kojrys S. et al. [6] і нашими спостереження (рис. 1) приблизно у 50 % котів із захворюваннями органів сечовидільної системи макроскопічно спостерігається гематурія.

**Рис. 1. Гематурія у кота з уремичним синдромом
(проведена катетеризація сечового міхура)**

Як правило, поява кровотечі в цих випадках пов'язана з травмуванням слизових оболонок конкрементами, порушенням проникності судинної стінки та зміною хімізму крові, внаслідок авітамінозів або дії ендотоксинів. Кровотечі ускладнюють перебіг основного захворювання і підвищують відсоток летальності серед тварин.

З огляду на вищезгадані проблеми, пошук і створення кровоспинних та капілярозміцнюючих препаратів є досить актуальним завданням.

Стан дослідження. На сьогодні рослини є сировиною для виготовлення більше 60 % лікарських препаратів. Попит на фітопрепарати високий і продовжує зростати. За повідомленням ВООЗ, 80 % населення в світі віддає перевагу рослинним лікарським засобам [2, с. 110]. Привабливість використання фітопрепаратів у терапії пояснюється їх доступністю, м'якістю дії, відсутністю токсичного впливу, можливістю тривалого застосування і різноспрямованістю дії біологічно активних сполук рослини [4; 10, с. 9].

Лікарські рослини з давніх часів використовували як кровоспинні засоби, завдяки їх властивості впливати на різні фази зсідання крові: підвищувати синтез протромбіну, прискорювати перехід протромбіну в тромбін, сприяти перетворенню фібриногену в фібрин [9, с. 154].

Інтерес до дослідження лікарських рослин як гемостатичних засобів почав зростати на початку 2000-х рр. [13, 14]. Пояснюється це відносно невеликим асортиментом зареєстрованих препаратів-гемостатиків, серед яких переважна більшість – синтетичного походження [3, 5].

Підтверджена ефективність місцевих і системних фітопрепаратів-гемостатиків в гуманній медицині [1, 8, 13, 15], викликає необхідність визначити спектр видів рослин, які мають кровоспинну дію, поширені на Україні та можуть бути застосовані у ветеринарній медицині.

Виклад основного матеріалу. Мета роботи передбачала вивчення, поширених на Україні, видів рослин з гемостатичними властивостями. Дослідження проведено шляхом контент-аналізу.

Визначено, що вітчизняна флора включає більше 30 видів рослин з гемостатичними властивостями: кропива дводомна (*Urtica dioica* L.), родовик лікарський (*Sanguisorba officinalis* L.), грицики звичайні (*Capsella bursa-pastoris* L.), зайцегуб п'янкий (*Lagochilus inebrians*), калина звичайна (*Viburnum opulus*), рута запашна (*Ruta graveolens* L.), арніка гірська (*Arnica montana*), подорожник великий (*Plantago major* L.), бузина чорна (*Sambucus nigra*), рутвиця смердюча (*Thalictrum foetidum* L.), аронія або горобина чорноплідна (*Aronia melanocarpa*), ожина сиза або звичайна (*Rubus caesius* L.), барбарис звичайний (*Berberis vulgaris* L.), барвінок малий (*Vinca minor* L.), блошниця звичайна (*Pulicaria vulgaris*), вовчуг польовий (*Ononis arvensis* L.), кропива глуха біла (*Lamium album*), горобина звичайна (*Sorbus aucuparia*), деревій звичайний (*Achillea millefolium*), гіркокаштан звичайний (*Aesculus hippocastanum* L.), журавець болотняний або герань болотна (*Geranium palustre*), приворотень звичайний (*Alchemilla vulgaris* L.), пестрач прямостоячий або калган (*Potentilla erecta* L.), буквиця лікарська (*Betonica officinalis* L.), шипшина звичайна або собача (*Rosa canina* L.), вільха чорна або клейка (*Alnus glutinosa* L.), хвощ польовий (*Equisetum arvense* L.), гірчак перцевий (*Polygonum hydropiper* L.), татарник звичайний або колючий (*Onopordum acanthium*), софора японська або японська акація (*Styphnolobium japonicum*), живокіст лікарський (*Symphytum officinale*), живучка повзуча (*Ajuga reptans*), конюшина лучна (*Trifolium pratense*).

За даними аналізу пропозиції, найбільш традиційними складовими кровоспинних зборів були: кропива дводомна (лист), грицики звичайні (трава), подорожник великий (лист), деревій звичайний (трава), зайцегуб п'янкий (листя, квіти), родовик лікарський (корінь), конюшина лучна (квіти), бузина чорна (квіти), хвощ польовий (трава), гірчак перцевий (трава), ожина сиза (лист), живучка повзуча (трава), татарник звичайний (квіти), арніка гірська (квіти), софора японська (плоди).

За родинною приналежністю рослини з гемостатичними і капілярозміцнюючими властивостями переважно відносились до розових, губоцвітих, айстрових і бобових (табл. 1).

Таблиця 1.

Родини рослин з кровоспинними властивостями

№ з/п	Назва родини		Кількість
1.	Розові	<i>Rosaceae</i>	7
2.	Губоцвіті	<i>Lamiales</i>	5
3.	Айстрові	<i>Asteraceae</i>	4
4.	Бобові	<i>Fabaceae</i>	3
5.	Адоксові, або пижмівкові	<i>Adoxaceae</i>	2

Застосування лікарських рослин в якості етіотропної терапії кровотеч обумовлена вмістом в них біологічно активних речовин: вітамінів і провітамінів (віт. С, віт. К₁ – фітоменадіон), флавоноїдів (рутин, кверцетин), дубильних речовин, органічних кислот, ефірних олій, пектинових речовин, алкалоїдів (ацетилхолін, ахілеїн, лагохілін та ін.), макро- і мікроелементів. При цьому, вони діють як при місцевому застосуванні, так і резорбтивно. Перелічені фітосполуки забезпечують гемостаз, переважно, за рахунок в'язучої, припікаючої, вазоконстрикторної дії, зменшення проникності судинної стінки і участі у зсіданні крові, внаслідок вмісту вітаміну К та іонів кальцію.

Масивні кровотечі вимагають екстреного лікування, в тому числі – хірургічного. Тому фітотерапія за гострого перебігу захворювання ні в якому разі не повинна виключати основного лікування, а лише доповнювати інші методи і засоби гемостазу або бути направленою на підтримання адаптивних систем організму.

Висновки. Визначено, що вітчизняна флора включає більше 30 видів рослин з гемостатичними властивостями. Найбільш традиційними складовими кровоспинних зборів є кропива дводомна, грицики звичайні, подорожник великий, деревій звичайний, зайцегуб п'яний, родовик лікарський, конюшина лучна, бузина чорна, хвощ польовий, гірчак перцевий, ожина сиза, живучка повзуча, татарник звичайний, арніка гірська, софора японська.

Список використаних джерел

1. Аллазов С.А. Применение настоя и настойки лагохилуса при урологических кровотечениях. *Вестник экстренной медицины*. 2015. № 2. С. 35–38.
2. Добрик О.О. Місце фітопрепаратів у лікуванні патології сечової системи. *Современная педиатрия*. 2015. № 3 (67). С. 110–115.
3. Карпюк У.В. та ін. Аналіз обсягів реалізації рослинних лікарських засобів із кровоспинною дією. *Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики*. 2019. Т. 12, № 2 (30). С. 196–201.
4. Лікарські рослини і їх застосування : дов. посіб. / М.С. Харченко та ін. 3-тє вид., випр. та допов. Київ : Здоров'я, 1982. 232 с.

5. Остапець М.О., Шевцов І.І., Лук'янова Л.В. Вивчення гемостатичної активності сухого екстракту трави герані болотної на моделі різаних ран печінки, нирок, матки щурів. *Вісник проблем біології і медицини*. 2015. Вип. 2, Т. 4 (121). С. 187–189.
6. Оценка клинических признаков и причин заболевания нижних мочевыводящих путей у кошек в Польше / Lew-Kojrys S. et al. Зооинформ. Ветеринария. URL: <https://zooinform.ru/vete/articles/otsenka-klinicheskikh-priznakov> (Date of access: 11.28.2017).
7. «Редкие» причины желудочно-кишечных кровотечений: обзор литературы / Кащенко В.А. и др. *Дальневосточный медицинский журнал*. 2016. № 4. С. 119–127.
8. Савицький І.В., Остапець М.О., Знамеровський С.Г. Ефективність застосування лікарського засобу рослинного походження для лікування шлунково-кишкових кровотеч виразкового ґенезу. *Journal of Education, Health and Sport*. 2016. Vol. 6 (11). С. 640–648.
9. Сучасна фітотерапія : навч. посіб. / С.В. Гарна та ін. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 580 с.
10. Франчук-Крива Л.О. Перспективи застосування фітопрепаратів за еймеріозу. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 8–11. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-3>
11. Brooks W. Bloody nose (epistaxis) in dogs and cats. – March 2004. URL: <https://veterinarypartner.vin.com/default.aspx?pid=19239&id=4952051> (Date of access: 11.30.2019).
12. Donley Eric R., Loyd W. Joshua. Hemorrhage control. – June 2019. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK535393/> (Date of access: 06.22.2019).
13. In vivo haemostatic effect of the medicinal plant extract Ankaferd Blood Stopper in rats pretreated with warfarin / Cipil HS, Kosar A., Kaya A. [et al.]. *Clin. Appl. Thromb. Hemost.* 2009. Vol. 15(3). P. 270–276.
14. Paez X., Hernandez L. Topical hemostatic effect of a common ornamental plant, the Geraniaceae *Pelargonium zonale*. *J. Clin. Pharmacol.* 2003. Vol. 43 (3). P. 291–295.
15. Ream Nayal, M. Yasser Abajy, Sandy Takla. Investigating investigating in vitro the hemostatic effect of some medicinal plants. *Res. J. of Aleppo univ.* 2015. Vol. 100. URL: https://www.researchgate.net/publication/328676817_Investigating_In_Vitro_the_Hemostatic_Effect_of_Some_Medicinal_Plants (Date of access: 03.01.2015).

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

**Weronika Dalmata¹, Emilia Kwiecień¹, Ewelina Firlej²,
Mariola Janiszewska³, Małgorzata Kocjan³,**

¹Studenckie Koło Naukowe przy Pracowni Kosmetologii i Medycyny Estetycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

²Pracownia Kosmetologii i Medycyny Estetycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

³Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

ZASTOSOWANIE TOKSYNY BOTULINOWEJ W MEDYCYNIE I KOSMETOLOGII

Wstęp. Toksyna botulinowa jest substancją wytwarzaną przez beztlenowe bakterie Gram dodatnie — *Clostridium botulinum*, na drodze fermentacji beztlenowej. Jest jedną z najsilniejszych toksyn o pochodzeniu naturalnym. Toksyna botulinowa ma działanie neurotoksyczne na organizm człowieka, a zatrucie się nią może przynieść bardzo poważne skutki. Źródłem zatrucia jest zazwyczaj źle konserwowana żywność, taka jak przetwory warzywne, mięso konserwowane ze zbyt małą zawartością cukru lub soli, w których ograniczony został dostęp do powietrza. Mimo, iż laseczka *Clostridium botulinum* może być dla człowieka toksyczna, znalazła ona zastosowanie w medycynie jako środek leczniczy w wielu jednostkach chorobowych. Możemy tę toksynę spotkać również w gabinecie medycyny estetycznej, pod nazwą „botoksu”, który zyskał popularność w ostatnich dziesięcioleciach dzięki swoim właściwościom redukującym zmarszczki [1, 2, 5].

Historia. W 1817 roku Justin Kerner niemiecki lekarz zebrał i opisał przypadki zatrucia substancją, którą nazwał „jadem kiełbasianym”. Wtedy jeszcze nie widział, że to laseczki *Clostridium botulinum* były drobnoustrojem, który wywołał chorobę. Toksyna jadu kiełbasianego została wyizolowana w 1897 roku przez Emila Pierra Marie van Ermengem. W 1960 roku okulista Allan B. Scott poszukując innej metody leczenia zezów, aby zapobiec interwencji chirurgicznej postanowił wykorzystać w tym celu toksynę botulinową. W 1978 roku odbył się pierwszy zabieg z jej zastosowaniem, natomiast w roku 1989 została zatwierdzona przez Food and Drug Administration [FDA] jako substancja lecznicza. Od tamtej pory badania nad wykorzystaniem jadu kiełbasianego w innych jednostkach chorobowych bardzo szybko zyskały na popularności. Dodatkowo Jean Carruthers

okulista z Kanady stwierdził, lecząc skurcz powiek, że zmarszczki znikają po wstrzyknięciu toksyny botulinowej. Od tego momentu rozpoczęły się badania nad skutecznością zastosowania toksyny botulinowej w medycynie estetycznej, która to została dopuszczona w 2002 roku przez FDA do stosowania w celu poprawy wyglądu skóry [1, 3].

Budowa i struktura toksyny botulinowej. Toksyna botulinowa ma osiem serotypów: A, B, C, D, E, F, G, H. W praktyce klinicznej wykorzystuje się jedynie typ A i B, gdyż ich działanie jest najbardziej długotrwałe. Rdzeń toksyny składa się z dwóch łańcuchów: lekkiego i ciężkiego. Łańcuch lekki ma masę cząsteczkową 50 kDa, natomiast łańcuch ciężki 100 kDa. Razem z otaczającymi rdzeń białkami masa cząsteczkowa toksyny to od 500 do 900 kDa. Rozmiar ten nie daje możliwości przenikania przez skórę. Obydwa łańcuchy są połączone wiązaniem disiarczkowym. Kiedy toksyna zostaje wstrzyknięta proteazy tkankowe oddzielają rdzeń toksyny od białek. Następuje wtedy mechanizm wnikania toksyny do złącza nerwowo-mięśniowego [1, 4].

Mechanizm działania. Toksyna botulinowa wiąże się z błoną presynaptyczną obwodowych włókien cholinergicznym w złączach nerwowo-mięśniowych z bardzo dużym tropizmem. Szacuje się, że na mikrometr kwadratowy przypadają setki cząsteczek toksyny. Łańcuch ciężki toksyny łączy się z włóknem nerwowym. Każdy typ toksyny ma swoisty receptor. Toksyna botulinowa B łączy się z synaptotagminą, natomiast typu A wiąże się z białkiem, które jest związane z błoną pęcherzyka presynaptycznego SV2C. Toksyna typu A do komórki jest w stanie wnikać w chwili, gdy z błony presynaptycznej uwolniona zostaje acetylocholina, gdyż receptor SV2C jest umiejscowiony na powierzchni błony pęcherzyka. Toksyna przyłącza się do pęcherzyka. Następnie pęcherzyk ulega endocytozie. Po endocytozie pęcherzyka niskie pH pomaga toksynie dostać się do warstwy lipidowej. Łańcuch ciężki przemieszcza łańcuch lekki z pęcherzyka do cytosolu, gdzie przyłącza się do białek SNARE. Lekki łańcuch ma właściwości enzymatyczne. Białka SNARE, których zadaniem jest transportowanie oraz sekrecja pęcherzyków z acetylocholiną zostają unieczynnione. Doprowadza to do zablokowania uwalniania acetylocholiny poprzez zapobieganie fuzji i pękaniu pęcherzyków. Mięśnie stają się wiotkie i zahamowana jest ich kurczliwość. Zjawisko to jest szczególnie niebezpieczne, jeśli dojdzie do odnerwienia mięśni, które biorą udział w mechanizmie oddychania. Hamowanie przewodzenia jest czasowe [1, 3, 4].

Zastosowanie toksyny botulinowej w medycynie. Od 1978 roku, kiedy odbył się pierwszy zabieg z zastosowaniem toksyny botulinowej aż do dziś jej działanie jest doceniane przez wiele dziedzin medycyny. Stosowana jest w wielu schorzeniach nerwowo-mięśniowych jako alternatywa do leczenia chirurgicznego czy farmakologicznego. Najpowszechniejszym wskazaniem do terapii toksyną botulinową jest nadreaktywność mięśni. Dolegliwość ta występuje w wielu jednostkach chorobowych i polega na niekontrolowanych skurczach mięśni w

różnych obszarach ciała. Stosuje się ją także przy zbyt dużych napięciach czy sztywności mięśni (jest to tak zwana spastyczność mięśni). Dzięki blokowaniu złącza nerwowo-mięśniowego i zatrzymaniu przekazywania impulsów mięśnie zostają rozluźnione. Toksyna botulinowa poprawia kinetykę chodu w spastycznym porażeniu mózgowym. Poprawia stan części pacjentów z chorobą Parkinsona eliminując, bądź zmniejszając drżenie. Powszechnie stosowana jest także w terapii niektórych schorzeń okulistycznych takich jak skurcz powiek. Skuteczność tej metody leczenia to aż 90%. Długotrwała obserwacja pacjentów leczonych tą metodą wykazała, że nawet powtarzana przynosi pożądane efekty. Dystonia szyjna to dolegliwość ograniczająca obrót głowy. Przed zastosowaniem toksyny botulinowej, leczono pacjentów lekami antycholinergicznymi. Przynosiły one jednak ogromną ilość skutków niepożądanych, np. utrata pamięci czy halucynacje. Teraz do leczenia tej dolegliwości stosuje się 4 różne preparaty toksyny A i B, z których każda wykazuje skuteczność i przynosi widoczną poprawę w komforcie życia pacjentów. Nadmierna aktywność mięśnia wypieracza moczu jest powszechna u pacjentów ze zmianami w rdzeniu kręgowym (stwardnienie rozsiane, guzy rdzenia kręgowego, urazowe uszkodzenie rdzenia kręgowego), może mieć też podłoże idiopatyczne. Mechanizm działania toksyny botulinowej w leczeniu tego schorzenia nie jest do końca poznany, jednak uważa się, że toksyna botulinowa działa przede wszystkim poprzez blokowanie uwalniania acetylocholino z przywspółczulnych zakończeń nerwowych indukujących rozluźnienie mięśnia wypieracza. Z przewlekłą migreną mamy do czynienia, kiedy ból głowy w ciągu miesiąca przekracza 15 epizodów bólowych. Jest zaburzeniem, które można leczyć poprzez stosowanie toksyny botulinowej [1, 2, 4, 5].

Zastosowanie toksyny botulinowej w kosmetologii. Głównym zastosowaniem toksyny botulinowej pozostają jednak wskazania kosmetyczne. Według badań International Society of Aesthetic Plastic Surgery z 2015 r. zabieg wstrzyknięcia toksyny botulinowej to najpopularniejszy zabieg na świecie. Jest ona wykorzystywana w celu wygładzenia zmarszczek, które postrzegane są jako oznaka starzenia się skóry. Wstrzyknięcie toksyny w mięśnie, które są odpowiedzialne za ruchy mimiczne twarzy, powoduje ich rozluźnienie i blokowanie skurczy. Toksyna botulinowa jest dopuszczona do stosowania we wszystkich obszarach skóry twarzy i szyi pod warunkiem, że zmarszczki w tej okolicy powstały na skutek zwiększenia napięcia mięśni. Według badań nawet kilkukrotne iniekcje nie powodują trwałego uszkodzenia mięśni [2, 5].

Działania niepożądane w kosmetologii. Istnieje ryzyko lokalnej dyfuzji lub wycieku do krążenia ogólnoustrojowego. Może być to spowodowane nieodpowiednią iniekcją (na przykład zbyt duża objętość płynu, czy zbyt szybkie wstrzyknięcie) lub źle wyznaczonym miejscem iniekcji. Wtedy porażeniu mogą ulec także mięśnie inne niż pożądane. Skutkiem tego może być czasowe opadanie powiek, efekt zamrożonej twarzy. Autonomiczne skutki niepożądane występują rzadko, częściej po toksynie botulinowej typu B (nie jest ona dostępna w Polsce).

Z racji obecności działań niepożądanych i możliwego czasowego oszpecenia pacjenta ważne jest, aby zabiegi z użyciem toksyny botulinowej były wykonywane tylko przez wykwalifikowany personel. Konieczne jest także stosowanie produktów zatwierdzonych i certyfikowanych przez odpowiednie do tego instytucje [2].

Podsumowanie. Toksyna botulinowa, kiedy została odkryta była uważana za truciznę. Na szczęście bardzo szybko zauważono jej dobroczynne właściwości. Dzisiaj jest to częsty sposób poprawy wyglądu, czy leczenia bardzo różnych jednostek chorobowych. Jej atutem jest fakt, że stosowanie jej nie przynosi trwałych skutków ubocznych, jeśli zabieg jest przeprowadzony w odpowiednich warunkach, przez wykwalifikowany personel oraz z użyciem preparatów do tego przeznaczonych. Badania nad jej zastosowaniem nadal trwają, gdyż jej właściwości wskazują, że może być ona idealnym rozwiązaniem dla wielu pacjentów.

Bibliografia

1. Zbrojkiewicz M., Lebiedowska A., Błońska-Fajfrowska B. Toksyna botulinowa w medycynie i kosmetologii – dwustuletnia historia i nowe perspektywy, *Postepy Hig Med Dosw* 2018, 72, 278-289.
2. Pirazzini M., Rossetto O., Eleopra R., Montecucco C. Botulinum Neurotoxins: Biology, Pharmacology, and Toxicology, *Pharmacol Rev* 2017, 69(2), 200-235.
3. Bai L., Peng X., Liu Y., Sun Y., Wang X., Wang X., Lin G., Zhang P., Wan K., Qiu Z. Clinical analysis of 86 botulism cases caused by cosmetic injection of botulinum toxin (BoNT), *Medicine (Baltimore)* 2018, 97(34):e10659.
4. Jabbari B. History of Botulinum Toxin Treatment in Movement Disorders, Tremor Other Hyperkinet Mov 2016, 6, 394.
5. Przyłipiak A. Podstawy medycyny estetycznej. Podręcznik dla studentów kosmetologii, Białystok: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku 2014.

***Bartłomiej Drop¹, Katarzyna Drop², Magdalena Grzechnik³,
Mariola Janiszewska¹, Agnieszka Barańska¹,***

¹ Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

² Katedra Języka, Retoryki i Prawa Mediów, Instytut Dziennikarstwa i Zarządzania Wydział Nauk Społecznych Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

³ Koło Naukowe przy Zakładzie Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

ZNACZENIE ZARZĄDZANIA I JAKOŚCI USŁUG MEDYCZNYCH W PLACÓWKACH OCHRONY ZDROWIA

Wstęp. W większości rozwiniętych krajów ochrona zdrowia stanowi drugi co do wielkości pod względem nakładów finansowych, po ubezpieczeniach społecznych, sektor działalności państwa. Jakość to zagadnienie nieodłącznie związane z ochroną zdrowia, stąd coraz więcej placówek wdraża sformalizowane systemy zarządzania jakością takie, jak np. rodzina norm ISO 9000. Zarządzanie tak szerokim zakresem doskonalenia jakości w obszarze usług medycznych wymaga poszukiwania i adaptowania do warunków ochrony zdrowia odpowiednich narzędzi pomiaru poziomu jakości. Zarządzenie i jakość są kluczowe dla satysfakcji pacjentów.

Cel pracy. Analiza zjawiska zarządzania i jakości usług medycznych w placówkach ochrony zdrowia

Metoda badawcza. Analiza wybranych pozycji literatury

Według Oxford Advanced Learner's Dictionary zarządzanie to w pewien sposób pewna kontrola i podejmowanie ustaleń w danym przedsiębiorstwie lub też pokrewnej organizacji. Wspomniał również, że zarządzanie może stanowić pewien proces kontrolowania, czy też postępowania z innymi ludźmi, czy rzeczami. Zdaniem Oxforda Advanced Learner's Dictionary zarządzanie to w pewien sposób pewna kontrola i podejmowanie ustaleń w danym przedsiębiorstwie lub też pokrewnej organizacji. Wspomniał również, że zarządzanie może stanowić pewien proces kontrolowania, czy też postępowania z innymi ludźmi, czy rzeczami [1]. Zaś znaczenie Cambridge International Dictionary of English rozumiane jest jako kontrolowanie lub też jako organizowanie czegoś [2]. Można dlatego też powiedzieć, że zarządzanie to w pewien sposób, pewne relacje między pracownikami. Cały proces zarządzania jest tworzony dzięki czterem podstawowym funkcją zarządzania. Pierwszą funkcją zarządzania jest planowanie, czyli jest to stawianie nowych celów bądź wyzwań danej organizacji i opisane jej wykonania [3]. Funkcjami zarządzania nie mniej ważnymi są również:

- ✓ organizowanie,
- ✓ kierowanie,
- ✓ motywowanie

- ✓ kontrolowanie [4].

Kolejną ważną definicją rozważaną w postawionym temacie jest jakość zarządzania w usługach medycznych. Jakość zarządzania w ochronie zdrowia można definiować na wiele różnych sposobów. Wiele autorów podaje różne definicje, które w trafny sposób opisują oraz definiują jakość zarządzania w placówkach medycznych. Opolski i Szemborska jakość zarządzania tłumaczą jako pewne cechy i właściwości, które stanowią o zdolności produktu (usługi) do zaspokojenia potrzeb [5]. Jest to także rozumiane jako pewien stopień zgodności leczenia pacjentów z określonym i założonym wcześniej celem [6]. Czynnikiem, które kształtują w odpowiedni sposób jakość w ochronie zdrowia są:

- ✓ wykształcony personel medyczny,
- ✓ nowoczesny sprzęt medyczny,
- ✓ struktura organizacyjna danej placówki,
- ✓ infrastruktura placówki medycznej,
- ✓ metoda wykonywanych zadań a także zabiegów,
- ✓ komunikacja na poziomie personel- pacjenta a także personel-personel,
- ✓ ustalone metody postępowania,
- ✓ porozumiewanie się z personelem medycznym po przeprowadzonym procesie leczenia,
- ✓ sprawność usług medycznych [7].

Ochrona zdrowia to bardzo szeroka forma działalności gospodarczej, dlatego też mówiąc o jakości i w zarządzaniu należy także wspomnieć o sferach medycznych jak również o sferach pozamedycznych. Sfery te kształtują pewien status świadczonych usług.

Sferami, które w bardzo dużym stopniu wpływają na jakość usług medycznych są m.in.:

- ✓ Sfera informacyjna,
- ✓ Sfera techniczna,
- ✓ Sfera medyczna,
- ✓ Sfera marketingu,
- ✓ Sfera zarządzania [8].

Każdą z tych sfer charakteryzuje co innego.

W sferze informacyjnej możemy wyróżnić np.: łączność personelu medycznego z rekonwalescentami, rzetelne informacje dotyczące np. zażywania leków. W sferze technicznej wyróżniamy takie elementy jak: architekturę wnętrza, aparycję personelu medycznego, wygląd gabinetu, czy poczekalni dla pacjentów. Sfera medyczna dotyczy w bardzo dużej mierze łączności (porozumiewania się) między sobą personelu medycznego, oferowane usługi medyczne, wysoki poziom świadczonych standardów. Sfera marketingu opiera się na: dopasowaniu świadczeń medycznych oczekiwań chorego. Kolejną i ostatnią sferą jest sfera zarządzania. Tutaj wyróżnia się równie istotne dla placówek

medycznych elementy, które w wysokim stopniu wpływają na jakość usług medycznych. Są to np.: słuszne spożytkowanie kapitału w ramach budżetu a także administrowanie placówki medycznej [9]. Bezpieczeństwo a także jakość usług medycznych, stanowią ogromną rolę w medycynie. Jest wiele elementów, które składają się na sukces zadowolenia pacjentów możemy wyróżnić m.in.:

- ✓ Rozwój technologii,
- ✓ Rozwój medycyny w tym wiedzy medycznej,
- ✓ Nowe sposoby leczenia (nowe leki),
- ✓ Wdrażanie nowych systemów zarządzania jakością co w rezultacie ma na celu sprawniejsze weryfikowanie błędnych działań i szybkie dążenie do usuwania ich przyczyny, która może pojawić się w przyszłości.

Niewątpliwie zarządzanie i jakość usług ma wielki wpływ na ulepszanie pojawiających się usług medycznych. Na poprawę jakości a także na bezpieczeństwo świadczonych usług mają wpływ systemy zarządzania [10]. Można wnioskować, iż poziom oferowanych usług przez placówki medyczne jest zależna od oczekiwań potencjalnych pacjentów. Pacjenci oczekują m.in.:

- ✓ Wysokich kwalifikacji kadry,
- ✓ Wysokiej klasy sprzętów medycznych,
- ✓ Bezpieczeństwa,
- ✓ Szybkiego dostępu do świadczeń medycznych itp.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) definiuje pacjenta jako osobę, która korzysta z różnego rodzaju świadczeń medycznych, niezależnie, czy dana osoba jest chora, czy też nie [11]. Można rzec, że pacjent jest w pewien sposób klientem oferowanych usług medycznych. Warto również wspomnieć o tym, iż pacjent ma prawa, które do niego należą i dany ośrodek medyczny powinien starać się uszanować je a także przestrzegać ich. Jeżeli prawa pacjenta będą łamane nie można mówić wówczas o skutecznym zarządzaniu jakością. Ważne jest aby słuchać potrzeb pacjentów i starać się im sprostać. Dzięki takiej analizie można sprawdzić, czy wszystkie wymagania pacjentów wobec placówek medycznych oraz zarządzanie i ich jakość przynoszą pożądane efekty [12]. W ostatnich latach można dokładnie zobaczyć, iż zapewnienie odpowiedniej jakości oraz bezpieczeństwa nie powstaje tylko z przeświadczenia pacjentów, ale z samej analizy menagerów ochrony zdrowia i placówek medycznych. Menagerowie, uważają, że jakość i dobre zarządzanie w placówkach medycznych jest jednym z najważniejszych zalet placówek medycznych. Przekłada to się w dużej mierze na zdobyciu nowych pacjentów oraz pozwala to na to, aby utrzymać bardzo dobry standard proponowanych przez nich usług medycznych. Konkurencją można nazwać prywatną opiekę medyczną, która daje pacjentom o wiele lepsze perspektywy leczenia jak również placówki za granicami, ponieważ to one powodują, że chorzy posiadają coraz większe oczekiwania wobec niepublicznych zakładów opieki zdrowia. W konsekwencji publiczne placówki medyczne muszą stawiać czoła nowym technologią oraz usprawniać swoje zaplecze medyczne. W

coraz większym stopniu NFZ (Narodowy Fundusz Zdrowia) zauważa coraz większe potrzeby dysponowania przez placówki medyczne dobrych systemów jakości. Ocena ofert stała się kryterium wzmocnienia tego rezultatu. Dzięki temu usługi medyczne przyczyniły się do wskrzeszania zainteresowania panującymi i istniejącymi standardami w ochronie zdrowia. Skuteczne zarządzanie i jakość przyczyniły się nie tylko do mówienia o tym, ale także do wdrażania nowych certyfikowanych systemów zarządzania wg ISO jak również akredytacji Ministra Zdrowia [13]. Ogromne znaczenie dla ogółu uczestników rynku ochrony zdrowia m.in. odbiorców, podmiotów wykonujących te zadania jak i płatnika ma jakość świadczeń usług medycznych oraz kwestie związane z zarządzaniem [14].

Zarządzanie i jakość stanowią bardzo ważny element sprawnego funkcjonowania ochrony zdrowia oraz odgrywają istotną rolę w proponowanych usługach medycznych. Jakość jest priorytetem dla wszystkich menagerów ochrony zdrowia jak i również wszystkich osób, które mają styczność z polityką zdrowotną. Warto podkreślić, iż nowe technologie w medycynie są nieodłącznym elementem usprawniania całego systemu. Wszelkie działania podejmowane przez ochronę zdrowia powinny w głównej mierze być skoncentrowane na dobru pacjenta oraz jego komforcie zdrowotnym. Pacjent jest głównym obiorcą wszelkich oferowanych usług, dlatego też zarządzanie i jakość powinny stanowić jeden z głównych priorytetów ulepszania całego systemu ochrony zdrowia. Wszelkie usługi medyczne powinny być wykonywane z ogromną dokładnością oraz starannością, aby zapewnić choremu jak najlepsze warunki medyczne. Znaczenie jakości i zarządzania jest bardzo ważnym elementem całego systemu zdrowia, oraz placówek medycznych.

Bibliografia

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary, Oxford University Press, Oxford 1948, str. 95
2. Cambridge International Dictionary of English, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
3. Informacje na temat planowania działalności marketingowej m.in. w: Bukowska-Piastowska A., *Marketing w gabinecie stomatologicznym*, Wyd. Czelej, Lublin 2011, rozdział IV.
4. Alfred Czerwiński Marek Grzybowski Krzysztof Ficoń „Podstawy organizacji i zarządzania” str. 73
5. Opolski K., Szemborska E., Sfery zarządzania jakością w służbie zdrowia, *Antidotum* 9/97, str. 45
6. Holly R.: Ubezpieczenie w organizacji ochrony zdrowia w Polsce. Wydawnictwo KIU, Warszawa 2013, str. 210
7. Opolski K., Dykowska G., Możdzonek M., Zarządzanie przez jakość w usługach zdrowotnych. Teoria i Praktyka, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2005, str. 36–42
Opolski K., Szemborska E., Sfery zarządzania jakością w służbie zdrowia, *Antidotum* 9/97, str. 45
8. Ostrowski T, Bojar I. Systemowy model ochrony zdrowia [w:] *Zdrowie publiczne*. Kulik TB, Latański M. Czelej, Lublin 2002: 119-120

9. Trela Arkadiusz, Zarządzanie jakością w działalności leczniczej, str. 14
10. Wolniak R., Pomiar oczekiwanej i postrzeganej jakości w usługach medycznych; Współczesne Zarządzanie 2/2010, str. 130-132.
11. Rudawska I., Marketing w nowoczesnej opiece zdrowotnej. Wybrane aspekty. Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005, str. 50
12. Czerw A., Religioni U., Olejniczak D., Metody pomiaru oraz oceny jakości świadczonych usług w podmiotach leczniczych. Problemy Higieny Epidemiologicznej 2012, str. 269–273
13. Trela Arkadiusz, Zarządzanie jakością w działalności leczniczej, str. 17.
14. Karolina Garbacz, Dariusz Guziak, „Znaczenie jakości w usługach medycznych w zarządzaniu szpitalem”, str. 13.

***Patrycja Gierszon¹, Robert Chudzik², Joanna Mroczek³,
Adam Michalski⁴, Mariola Janiszewska⁵,***

¹ Zakład Psychologii Stosowanej, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

² Katedra i Klinika Chirurgii Klatki Piersiowej, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

³ III Katedra Pediatrii, Klinika Endokrynologii i diabetologii dziecięcej,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

⁴ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Psychologii Stosowanej,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

⁵ Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

POSTĘP W IMPLANTOLOGII STOMATOLOGICZNEJ

Proces, w którym kość modeluje się wokół i utrzymuje implant w miejscu nazywamy osteointegracją. Został on odkryty przez przypadek w 1952 roku przez szwedzkiego profesora Per-Ingvar Branemark'a, który testował tytanowe wszczepy na królikach, co miało pomóc przy leczeniu złamań kości. Okazało się, że po zagojeniu rany, tytanowych implantów nie można było usunąć, gdyż wrosła w niekość. Następstwem tego zdarzenia były dalsze prace profesora nad biokompatybilnością tytanu w ludzkich kościach i tak narodziła się idea implantu zębowego [1].

Alternatywą dla implantów tytanowych są ceramiczne, cyrkonowe implanty i łączniki. Są one białego koloru, dlatego też dobrze sprawdzają się w przypadkach, gdy dziąsło jest cienkie, a szary cień tytanowych implantów wyglądałby nieestetycznie u pacjentów z wysoką linią wargi. Powierzchnia implantu spełnia kluczową rolę w przyjęciu się wszczepu [2].

Dawniej, tytanowe implanty były maszynowo wycinane i miały gładką powierzchnię, przez co integrowały się z kością znacznie wolniej. Dzisiaj wiadomo, że szorstka powierzchnia jest korzystniejsza dla wrastania się osteoblastów w strukturę wszczepu. Producenci piaskują i wytrawiają powierzchnie implantów, często czyniąc je bardziej porowatymi poprzez pokrycie np. dwutlenkiem tytanu lub innymi biomateriałami takimi, jak hydroksyapatyt, do którego może łatwo przyczepić się matrix kości. Jeżeli taka powierzchnia jest pokryta białkami z krwi

pacjenta w momencie implantacji, ciało nie będzie traktować implantu, jak obcego fragmentu, co doprowadzi do uwieńczonej sukcesem osteointegracji i przyjęcia się implantu. Implanty dodatkowo mają głęboki gwint, który zapewnia stabilność wszczepu w kości i zwiększa powierzchnię osteointegracji [3].

Połączenie implant-łącznik musi być idealne, w przeciwnym wypadku odbudowa protetyczna na implancie nie utrzyma się. Ważne jest również utrzymanie odpowiedniego poziomu tkanki kostnej wokół wszczepu, aby zapobiec mikroruchom. Implant jest sztywno umocowany w kości i nie jest amortyzowany tak, jak naturalny korzeń zęba przez więzadła okuszczeniowe. Większość implantów ma wewnętrzne heksagonalne połączenie z wkładem, które jest bardzo stabilne i nie uszkadza kości otaczającej wszczep [3].

Funkcjonujące w różnych okresach dentystyczne systemy implantologiczne można podzielić na dwie grupy, tj.: wychodzące już z użycia wszczepy podokostnowe i stosowane powszechnie wszczepy śródkostne. Wszczepy podokostnowe (nakostne) umieszczane są bezpośrednio na kości wyrostka zębodołowego, a na wystających z metalowego szkieletu filarach przechodzących przez okostną i błonę śluzową osadzana jest proteza zębowa. Często występujące powikłania spowodowały odstępowanie od stosowania dawnych form nakostnych konstrukcji odlewanych ze stopów chromokobaltowych. Natomiast konstrukcje takie, wykonywane z tytanu przetwarzanego z zastosowaniem nowych technologii (nawigacja, CAD/CAM), według niektórych autorów, mogą być nadal jedną z metod wyboru dla przypadków, gdy zawiodą inne rozwiązania, jak np. utrata kości żuchwy w stopniu uniemożliwiającym implantację cylindrycznych wszczepów śródkostnych. Odmianą takich rozwiązań są tzw. implanty ramowe (wykonywane z tytanu w technologii CAD/CAM), których lokalizacja w połączeniu z augmentacją struktur kostnych umożliwiają procesy osteointegracyjne [4].

Współczesne wszczepy śródkostne wprowadzane są do kości szczęki i żuchwy, a ich lokalizacja w przybliżeniu odpowiada usytuowaniu korzeni zębów naturalnych. Jest to duża grupa wszczepów, różnorodnych pod względem kształtu i rodzaju powierzchni o szerokich możliwościach stosowania ich we wszystkich odcinkach wyrostków zębodołowych. Ze względu na kształt wśród wszczepów śródkostnych wyróżnia się formy cylindryczne w kształcie gwintowanych walców oraz wychodzące z użycia ostrza śródkostne. Wszczepem, który stał się wzorem dla współczesnych implantów śródkostnych, był opracowany w latach 80-tych ubiegłego wieku śrubowy wszczep Branemarka [2].

W praktyce wybór odpowiedniego rodzaju wszczepu (kształtu i wymiarów) zależy od jego lokalizacji, uwarunkowanej konkretną sytuacją anatomii wyrostka zębodołowego, a także rodzaju planowanej konstrukcji docelowego zaopatrzenia protetycznego. Wyniki obserwacji klinicznych i odpowiednich pomiarów wskazują, iż najkorzystniejszy rozkład sił żucia na tkankę kostną i najlepsze efekty funkcjonalne uzyskuje się, stosując cylindryczne formy śrubowe wszczepów tytanowych o specjalnej preparacji struktury ich powierzchni [2].

O utrzymaniu wszczepu w kości bezpośrednio po zabiegu decyduje działanie sił oporowych, które występują pomiędzy wszczepem i warstwami tkanki kostnej. Dlatego zarówno konstrukcja wszczepu, jak i jego lokalizacja oraz technika wprowadzania powinny gwarantować jak najlepszą stabilizację implantu. Jednym z przykładów wszczepów uzyskujących optymalną stabilizację pierwotną do natychmiastowego obciążenia są wszczepy bikortykalne. Implanty te po osadzeniu w kości uzyskują oparcie o dwie warstwy zbite wyrostka zębodołowego, tzn. warstwę korową wewnętrzną i zewnętrzną. Ze względu na to, że wszczepy tego typu utrzymywane są głównie siłami mechanicznymi, co następuje już w chwili ich wprowadzania (stabilizacja pierwotna) – mogą być zaopatrywane koronami nawet bezpośrednio po zabiegu implantacji [2].

Według najnowszych badań nie ulega wątpliwości, że w mechanizmie utrzymania każdego śródkostnego wszczepu dentystycznego (implantowanego do kości) odgrywają rolę zarówno zjawiska fizykomechaniczne zachodzące pomiędzy implantem a strukturami tkanki kostnej (stabilizacja pierwotna mechaniczna), jak i odtwórcze procesy osteointegracyjne struktur kostnych wokół powierzchni wszczepu (stabilizacja wtórna, biologiczna) [5].

Termin „osteointegracja” z biologicznego punktu widzenia to proces czynnego tworzenia się nowej tkanki kostnej- osteogenezy i jej transformacji w dojrzałą histologicznie tkankę kostną oraz nawarstwiania jej na powierzchni wszczepu. Jej to proces dynamiczny, zmienny w czasie, uwarunkowany takimi czynnikami, jak: jakością struktur kostnych, rodzajem materiału, z którego jest wykonany wszczep, jego kształtem, rodzajem gwintu, makro- i mikrostrukturą powierzchni, sposobem wykonania łoża kostnego oraz obciążeniem siłami okluzyjnymi przenoszonymi przez konstrukcję protetyczne wsparte na wszczepach. Natychmiastowa stabilizacja wszczepu, zwana stabilizacją pierwotną, jest terminem określającym siłę zakotwiczenia wszczepu w tkance kostnej bezpośrednio po jego wprowadzeniu i jest zależna od gęstości, ilości tkanki kostnej, rodzaju implantu i techniki użytej do wprowadzenia wszczepu oraz jego lokalizacji w strukturach kostnych. Pierwotna stabilizacja ma charakter zakotwiczenia mechanicznego i jest uzyskana, kiedy wszczep jest oparty o warstwy zbite kości lub zlokalizowany w odpowiednio gęsto ubieleczkowanej tkance kości gąbczastej [6].

Przedwczesne obciążenie wszczepu nadbudową protetyczną skutkujące jego ruchomością, zaburza procesy osteointegracyjne i może prowadzić do wytworzenia się tkanki łącznej pomiędzy powierzchnią wszczepu a łożem kostnym. Przyjęto, że dopuszczalna granica mikroruchów implantu w fazie osteointegracji 100-200 μ może być tolerowana, jednak zależy to od rodzaju powierzchni. Zmodyfikowane powierzchnie porowate zwane osteokondukcyjnymi zwiększają pole przylegania i stymulują osteointegrację. Dzięki temu nowo tworząca się tkanka kostna odkłada się bezpośrednio na powierzchni wszczepu (osteointegracja kontaktowa). Daje to możliwość zredukowania czasu integracji wszczepu i zapewnia mocniejsze jego utrzymanie w tkance kostnej [7].

W dawnych protokołach postępowania zalecano pozostawianie nieobciążonego wszczepu przez okres 3-6 miesięcy, co odnosiło się do wszczepów o gładkiej powierzchni. Metody tej nie kwestionowano do czasu, kiedy pojawiły się wyniki badań histologicznych przeprowadzonych na zwierzętach wskazujących, że okres, w którym zachodzą procesy osteointegracyjne, może ulec znacznemu skróceniu w przypadku stosowania wszczepów o powierzchni zmodyfikowanej, poprzez piaskowanie, a następnie wytrawianie kwasem, co powoduje znaczne zwiększenie pola powierzchni kontaktu tkanki kostnej z powierzchnią wszczepu. W związku z tym, wprowadzono pojęcie odroczonego obciążenia wszczepu (po 2 miesiącach od implantacji), a w przypadku powierzchni modyfikowanych w nanotechnologii natychmiastowego, tj. do 72 godzin po implantacji. Wprowadzenie wszczepu do kości powoduje uraz tkanki, czego konsekwencją są procesy zanikowe w okołowszczepowej tkance kostnej. Powstające wówczas rozrzedzenia struktur kostnych powodują, że pierwotna stabilizacja wszczepu ulega zmniejszeniu. Jeżeli w tym okresie wszczep jest obciążony siłami zgryzowymi, może zostać rozchwilany, konsekwencją czego może być brak integracji kostnej i utrata wszczepu [7].

Przyspieszenie biologiczne procesów osteointegracji wszczepów ma na celu zrekompensowanie spadku pierwotnej stabilizacji, jaki występuje w pierwszym okresie po implantacji. Celem modyfikacji powierzchni wszczepów jest więc uzyskanie, w jak najkrótszym czasie, stabilizacji wtórnej, biologicznej, wyrażającej się nawarstwianiem nowej tkanki kostnej na powierzchni wszczepów, które dzięki temu mogą utrzymać odpowiednią stabilność po obciążeniu konstrukcją protetyczną w trybie natychmiastowym lub wczesnym. Takie założenie legło u podstaw modyfikacji z wykorzystaniem nanotechnologii, polegającej na nanoszeniu na szorstką powierzchnię kryształków fosforanu wapnia-hydroksyapatytu. Tym samym zarzucono wcześniej stosowaną metodę (jako nieskuteczną) pokrywania powierzchni implantu w 100% litym płaszczem fosforanu wapnia. W nowej technice (nano) na implanty można nanieść pojedyncze kryształki hydroksyapatytu wielkości mierzonej w nanometrach co sprawia, że ilość materiału nałożona na jeden implant nie przekracza 10 mikrogramów. Badania przeprowadzone w ośrodku krakowskim wykazały, że po zastosowaniu implantów z taką powierzchnią procesy osteointegracyjne przebiegają znacząco szybciej. Dzieje się tak prawdopodobnie dlatego, że zmodyfikowana mikrostruktura powierzchni wszczepu jest zbliżona do porowatości naturalnej tkanki kostnej, mierzonej w mikrometrach, co powoduje powstawanie efektu „zazębienia” się tkanki kostnej z powierzchnią implantu, w wyniku czego dochodzi do trwałej i szybszej stabilizacji implantu. Jest to zjawisko z praktycznego punktu widzenia korzystne, ponieważ powoduje zmniejszenie ryzyka wystąpienia mikroruchów wszczepu w łożu kostnym po jego obciążeniu [6].

Bibliografia

1. Krauz D., Ziębowicz A., Bączkowski B. Ocena jakości stanu powierzchni wszczepu śródkostnego po jego dezintegracji z kością. *Akt Probl Biomech* 2017, nr 12, s. 51-56.
2. Block M.S. *Implantologia stomatologiczna*. Elsevier Urban&Partner, Wrocław 2008, s. 21-68. ISBN: 978-83-7609-060-3
3. Bruna E. i wsp. *Implantoprotetyka. Zalety. Przeciwwskazania. Rozwiązania praktyczne*. Edra Urban&Partner, Wrocław 2017, s. 13-78. ISBN: 978-83-65625-99-1
4. Drago C., Peterson T. *Implanty dentystyczne. Procedury laboratoryjne krok po kroku*. PZWL, Warszawa 2014, s. 6-11. ISBN: 978-83-200-4667-0
5. Arentowicz G., Jabłoński D. Odległe wyniki leczenia implantoprotetycznego z zastosowaniem różnego rodzaju wszczepów dentystycznych. *Implantoprotet* 2003, nr 1, s. 25-31
6. Majewski S.W. *Współczesna protetyka stomatologiczna. Podstawy teoretyczne i praktyka kliniczna*. Elsevier Urban&Partner, Wrocław 2014, s. 9-28, 61-101. ISBN: 978-83-7609-731-2
7. Ackermann K.L. i wsp. *Implantologia*. Urban&Partner. Wrocław 2004, s. 16-51. ISBN: 83-89581-36-1

*Emilia Kwiecień¹, Edyta Sugier¹, Weronika Dalmata¹,
Ewelina Firlej², Anna Sokołowska²,*

¹Studenckie Koło Naukowe przy Pracowni Kosmetologii i Medycyny Estetycznej,
Wydział Farmaceutyczny, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

²Pracownia Kosmetologii i Medycyny Estetycznej, Wydział Farmaceutyczny,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

TRĄDZIK RÓŻOWATY W GABINECIE KOSMETOLOGICZNYM

Trądzik różowaty jest powszechną oraz przewlekłą chorobą skóry. Dermatoza objawia się wykwitami grudkowymi i krostkowymi o podłożu rumieniowym, z którymi zazwyczaj współwystępują teleangiektazje. Trądzik różowaty stanowi jedną z najczęściej występujących chorób skóry wśród populacji europejskiej i dotyczy w głównej mierze osób w wieku dojrzałym. Patogeneza omawianej dermatozy nie jest do końca poznana, natomiast istnieje szereg różnych hipotez na temat przyczyn powstawania oraz czynników indukujących trądzik różowaty. Wyróżniamy także wiele form leczenia dermatozy będącej tematem niniejszej pracy. Profesjonalna, wielopłaszczyznowa pielęgnacja w gabinecie kosmetycznym powinna stanowić podstawę terapii dla osób z trądzikiem różowatym [1, 2].

Patogeneza powstawania trądziku różowatego. Patomechanizm powstawania trądziku różowatego nie jest do końca poznany, zaś przebieg kliniczny omawianej dermatozy może być odmienny u poszczególnych pacjentów [3]. Zgodnie z obecnym stanem wiedzy możliwe jest wyróżnienie kilku czynników, które istotnie wpływają na podłoże choroby. Jednymi z nich są

zaburzenia naczyniowe polegające na patologii naczyń krwionośnych, która objawia się między innymi charakterystycznym dla trądziku różowatego tzw. rumieniem napadowym. Inaczej zwany “flushing”, czyli zaczerwienienie twarzy pojawia się najczęściej w sytuacjach stresowych, podczas gwałtownych zmian temperatur oraz jako skutek wypicia alkoholu czy spożycia pikantnych potraw [4].

Poza zaburzeniami ze strony układu naczyniowego, innymi czynnikami będącymi podłożem dla powstawania trądziku różowatego są uwarunkowania genetyczne. Najczęściej problem *rosacea* jest obserwowany u ludzi o I i II fenotypie w skali Fitzpatrica (czyli u osób o jasnej karnacji). Zauważono również, że u pacjentów borykających się z wyżej wymienioną chorobą, istnieje 4-krotnie większe prawdopodobieństwo występowania dermatozy również wśród ich członków rodziny w porównaniu do reszty populacji. Dodatkowo trądzik różowaty współistnieje z innymi chorobami przewlekłymi takimi jak np.: migrena, nadciśnienie tętnicze czy depresja. Co więcej w przypadku kobiet zauważono jednocześnie występowanie *rosacea* razem z innymi chorobami o podłożu autoimmunologicznym np. cukrzycą typu 1, reumatoidalnym zapaleniem stawów (RZS) czy stwardnieniem rozsianym. Natomiast u mężczyzn chorych na trądzik różowaty zaobserwowano jego współwystępowanie jedynie z RZS. Poza wyżej wymienionymi czynnikami, kolejnym istotnym uwarunkowaniem stwierdzonym w przypadku przebiegu trądziku różowatego jest obecność u chorych infekcji wywołanej Gram-ujemną bakterią *Helicobacter pylori*. Dodatkowo zaobserwowano, że u osób cierpiących na omawianą dermatozę częściej występują niedobory witaminy D [3].

Wszystkie wymienione uwarunkowania sprawiają, że patogeneza trądziku różowatego jest bardzo złożona, dlatego podstawą terapii pacjentów powinna być odpowiednia diagnoza oraz holistyczne podejście w leczeniu dermatozy.

Klasyfikacja postaci trądziku różowatego. Wyróżniamy kilka głównych odmian trądziku różowatego opracowanych w 2002 r. przez Międzynarodowe Towarzystwo Trądziku Różowatego (*National Rosacea Society*). Można tu wymienić:

- postać rumieniową z obecnymi teleangiektazjami,
- postać grudkowo-krostkową,
- postać przerostowo-naciekową,
- postać oczną,
- ziarniniakowaty trądzik różowaty.

W przebiegu klinicznym choroby możliwe jest również jednocześnie współwystępowanie objawów kilku odmian trądziku, jak również przemiany jednej postaci w drugą [5].

Postać rumieniowa jest jednocześnie pierwszym stadium choroby, która objawia się zaczerwienieniem skóry będącym skutkiem nadreaktywności naczyń krwionośnych na takie czynniki jak: stres, alkohol, promieniowanie UV, gwałtowna zmiana temperatur, spożywanie pikantnych potraw czy reakcja na

drażniące kosmetyki lub leki wpływające na rozszerzenie naczyń krwionośnych. Inną postacią jest odmiana grudkowo-krostkowa, która świadczy o występowaniu drugiego stopnia trądziku różowatego. W obrazie klinicznym możemy zaobserwować krostki i grudki powstające na podłożu rumienia. W porównaniu do trądziku łojotokowego, nie występują zaskórniki, zaś można dostrzec delikatne pogrubienie naskórka oraz obrzęk. Kolejna postać trądziku różowatego to odmiana z dominacją zmian przerostowych, które mogą obejmować różne okolice twarzy. Najczęściej dotyczą obszaru nosa, powiek, uszu, brody oraz czoła. Wyżej wymieniona postać trądziku występuje głównie u mężczyzn w wieku 40-60 lat. Postać oczna w trądziku różowatym zazwyczaj jest poprzedzona wcześniejszym występowaniem zmian skórnych lub może współwystępować z innymi. Objawia się między innymi: zespołem suchego oka, łzawieniem, suchością, swędzeniem, przewlekłym zapaleniem spojówek oraz nadwrażliwością na światło. Ziarniniakowaty trądzik różowaty to kolejna odmiana choroby charakteryzująca się obecnością żółto-brunatnych grudek. Zmiany powstają na podłożu zapalnym i mogą skutkować powstawaniem blizn [4, 5].

Leczenie. Niezwykle ważna jest pielęgnacja skóry w okresie leczenia. Należy sprawdzać składy kosmetyków, by nie zawierały alkoholu, a najlepiej były pozbawione substancji zbędnych i zapachowych. Makijaż powinien być dokładnie zmywany bez mocnego pocierania twarzy płatkami kosmetycznymi. Twarz należy przemywać chłodną lub zimną wodą, ponieważ ciepła może nasilać trądzik.

Leczenie trądziku różowatego może trwać miesiącami i najczęściej wymaga interwencji lekarza, jednak w celu powstrzymania przyczyn nasilających trądzik należy unikać: słońca i promieni UV występujących np. na solariach, picia mocnej kawy czy herbaty, nagłych zmian temperatury, gorących kąpieli i intensywnych ćwiczeń fizycznych oraz ograniczyć ilość spożywanej czekolady. Należy również ograniczyć stres, co w dzisiejszych czasach i szybkim tempie życia może być problematyczne. Warto pamiętać, że trądzik różowaty może być również indukowany innymi lekami np. przez NLPZ, czyli leki przeciwzapalne, wazodilatatory, inhibitory konwertazy angiotensyny, będące lekami obniżającymi ciśnienie tętnicze albo przez statyny, które stosowane są przy hipercholesterolemii lub przy wtórnej profilaktyce zawału mięśnia sercowego.

W pierwszej kolejności lekarz zleca leczenie miejscowe, głównie antybiotyki lub retinoidy. Są to przede wszystkim: erytromycyna, metronidazol i klindamycyna należące do antybiotyków oraz kwas azelinowy, maść z sulfobituminianem amonowym, znana też pod nazwą maści ichtiolowej lub zawiesiny siarkowo-ichtiolowej. W przypadku, jeśli leczenie miejscowe nie przynosi pożądanych efektów stosuje się terapię ogólnoustrojową. Mogą to być antybiotyki tj. erytromycyna, tetracykliny i metronidazol, retinoidy np. izotretynoina. Oprócz tego można zastosować lek z dapsonem, czyli lekiem należącym do grupy sulfonów lub hydroksychlorochinę znaną jako lek przeciwmalaryczny [6, 7].

Bibliografia

1. Chudek E., Urtnowska-Joppek K., Postępowanie w terapii trądziku różowatego Cz. I – Profesjonalna pielęgnacja gabinetowa, Kosmetologia Estetyczna, 2019, vol. 8, s. 441-445.
2. Łączak A. M., Spałek M., Kubisiak-Rzepczyk H. i wsp., Kandydoza i nużyca skóry twarzy imitująca zaostrzenie trądziku różowatego, Przegląd Dermatologiczny, 2019, vol. 106, s. 411-416.
3. Placek W., Wolska H., Trądzik różowaty – aktualne poglądy na etiopatogenezę i leczenie, Przegląd Dermatologiczny, 2016, vol. 103, s. 387-399.
4. Surgiel-Gemza A., Gemza K., Trądzik różowaty – metody terapii oraz ocena skuteczności zastosowania kwasu azelainowego i laktobionowego, Kosmetologia Estetyczna, 5/2018, vol.7, s. 543-550.
5. Czarnecka A., Tymicka J., Trądzik różowaty – postacie kliniczne i leczenie Rosacea – clinical variants and treatment, Postępy Dermatologii i Alergologii, 2005, vol. 22, s. 156-160.
6. Jabłońska S., Majewski S., Choroby skóry i choroby przenoszone drogą płciową, PZWL, Warszawa 2005.
7. Braun-Falco O., Plewig G., Wolff H.H., Burgdorf W.H.C., Dermatologia, red. wyd. pol. Gliški W., Wolska H., Wydawnictwo Czelej, Lublin 2004.

***Izabela Morawska¹, Kamil Szpiech¹, Milena Leziak¹,
Sylwiusz Niedobylski¹, Agnieszka Barańska²***

¹ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Psychologii Stosowanej,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

² Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

ZABURZENIA PSYCHICZNE W STWARDNIENIU ROZSIANYM – WYNIK USZKODZENIA OŚRODKOWEGO UKŁADU NERWOWEGO CZY STRACH PRZED NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ?

Stwardnienie rozsiane to idiopatyczna, wieloczynnikowa, przewlekła i zapalna choroba neurologiczna ośrodkowego układu nerwowego o podłożu autoimmunologicznym. W jej przebiegu następuje degradacja osłonek mielinowych neuronów. Charakteryzuje ją mnogość objawów neurologicznych związanych z wieloogniskowymi, demielinizacyjnymi zmianami mózgu i rdzeniu kręgowym. [1]. Postęp choroby jest rozciągnięty w czasie, zróżnicowany i trudny do przewidzenia. Początkowo występują drobne, odwracalne deficyty neurologiczne, które z czasem ulegają pogorszeniu. Występuje głównie u ludzi młodych, przed 40 rokiem życia oraz jest najczęstszą przyczyną wystąpienia u nich niepełnosprawności fizycznej. Kobiety dotknięte są chorobą dwa razy częściej niż mężczyźni, a choroba zwykle przypada na okres między 20 a 45 rokiem życia. Bezpośrednia przyczyna SM jest nieznana, jednak czynniki genetyczne (predyspozycja genetyczna, płeć) i niegenetyczne (infekcje wirusowe, czynniki

środowiskowe) pozostają w korelacji [1, 2]. Cechą charakterystyczną przebiegu stwardnienia rozsianego jest zmienne nasilenie objawów chorobowych z rzutami zaostrzeń i poprawy klinicznej. Rzadziej obserwuje się stałe narastanie objawów. Ponadto wieloogniskowe uszkodzenie układu nerwowego jest różnoczasowe (rozsiane w przestrzeni i czasie).

Wśród objawów neurologicznych wyróżniamy zapalenie nerwu wzrokowego, zaburzenia widzenia, zaburzenia czucia, niedowład kończyn oraz zaburzenia równowagi i koordynacji ruchowej (10–75%). Najczęstszym pierwotnym objawem SM (w blisko 85% przypadków jest zespół klinicznie izolowany (CIS) spowodowany pojedynczą zmianą istoty białej OUN [3]. Dodatkowo u pacjentów z rozpoznaniem SM dość często zauważalne jest spektrum zaburzeń psychiatrycznych – depresja, lęk, apatia, zaburzenia afektywne, zaburzenia osobowości czy utrata funkcji poznawczych [1, 4]. Mogą być one także wynikiem rozległej, postępującej demielinizacji struktur OUN. W praktyce klinicznej niezwykle istotnie jest prawidłowe ustalenie rozpoznania. Zdarza się bowiem, iż objawy psychiatryczne występują przed potwierdzonym rozpoznaniem SM i mogą zostać sklasyfikowane, jako zaburzenia psychiczne, co wydłuża postawienie prawidłowej diagnozy i czas zastosowania odpowiedniego leczenia. Dodatkowym aspektem utrudniającym diagnostykę, jest młody wiek pacjentów, którym charakteryzują się zarówno przypadki SM, jak i wybrane choroby psychiatryczne [5].

Zaburzenia psychiczne występują w schorzeniach neurologicznych o wiele częściej niż w innych chorobach somatycznych. W populacji pacjentów ze stwardnieniem rozsianym procent osób cierpiących na zaburzenia psychiczne szacuje się na nawet 75% [6]. Wśród badanych zaburzeń znajdują się między innymi depresja, zaburzenia lękowe, nadużywanie alkoholu, zaburzenia afektywne dwubiegunowe, narkomania, psychoza, depresja poporodowa, afekt pseudobulbarowy, zaburzenia funkcji poznawczych oraz zaburzenia emocjonalne takie jak chwiejność emocjonalna, euforia i objawy dysocjacyjne [6–9]. Według przeglądu systematycznego Marrie et al. chorobowość wśród pacjentów ze stwardnieniem rozsianym to 23,7% dla depresji, 21,9% dla zaburzeń lękowych, 14,8% dla nadużywania alkoholu, 5,83% dla zaburzeń afektywnych dwubiegunowych, 4,3% dla psychozy i 2,5% dla narkomanii [7]. Co więcej, wśród dzieci osób z SM również częściej stwierdza się zaburzenia psychiczne [9]. Większość badań skupia się na depresji i zaburzeniach lękowych w przebiegu stwardnienia rozsianego i wskazuje na wyższe ich występowanie niż w populacji ogólnej, mniej badań poświęconych jest na pozostałe zaburzenia w przebiegu SM. Częstsze występowanie zaburzeń psychicznych u pacjentów z SM niesie ze sobą wiele niekorzystnych konsekwencji, dlatego ważne jest ich wczesne rozpoznawanie i leczenie. Chorzy tacy rzadziej pracują, wykazują słabsze zaangażowanie w różne typy aktywności zawodowej i społecznej, częściej

dochodzi w tej grupie do samobójstw. Stopień niepełnosprawności i śmiertelność wśród tych pacjentów są również wyższe.

Zaburzenia psychiczne w stwardnieniu rozsianym mogą wynikać z wielu czynników. Po pierwsze, mogą one być spowodowane obniżoną jakością życia, objawami stwardnienia rozsianego takimi jak męczliwość, czy też zmianami anatomicznymi w mózgu. Zaburzenia te mogą pojawiać się również, jako działanie niepożądane leczenia. Depresja w SM może być odpowiedzią na zmiany zapalne i immunologiczne. Niektóre psychospołeczne czynniki ryzyka zaburzeń psychicznych mogą być związane ze stwardnieniem rozsianym [7]. Do psychospołecznych czynników ryzyka wystąpienia depresji i zaburzeń lękowych wśród pacjentów z SM należą nieodpowiednie radzenie sobie z chorobą czy niewystarczające wsparcie społeczne [5]. Dysfunkcje seksualne pojawiające się u chorych na SM kobiet również mogą zwiększać ryzyko wystąpienia depresji [11]. Według badania Gascoyne et al. do czynników modyfikowalnych zwiększających częstość występowania depresji u pacjentów z SM należą nieprawidłowe odżywianie, nieprawidłowe BMI i niewystarczająca aktywność fizyczna. Pacjenci z SM prowadzący zdrowy styl życia rzadziej chorowali na depresję [12]. Gorszy status socjoekonomiczny (ubezpieczenie, zatrudnienie i wykształcenie) pacjentów z SM również wpływa na przebieg choroby. Wiąże się z większą męczliwością, depresją i zaburzeniami lękowymi [13]. Co więcej, wiąże się on ze zwiększonym ryzykiem progresji choroby [14]. Dalsze badania nad modyfikowalnymi czynnikami mającymi wpływ na zaburzenia psychiczne u pacjentów z SM mogą doprowadzić do lepszego planowania terapii oraz poprawy w leczeniu.

Pomimo wieloczynnikowej etiologii zaburzeń psychicznych w przebiegu MS, na którą składają się między innymi czynniki genetyczne, psychologiczne skutki cierpienia na nieuleczalną chorobę, czy nawet działania uboczne niektórych środków farmakologicznych, bardzo dużą wagę przywiązuje się do psychopatologicznych skutków zmian anatomicznych i fizjologicznych mózgu wywołanych procesami demielinizacyjnymi. Depresja może towarzyszyć MS jako zaburzenie izolowane bądź, jako składowa choroby afektywnej dwubiegunowej obok epizodów manii. Zmianami najczęściej utożsamianymi z depresją korelującą z MS są zaniki istoty szarej płatów czołowych oraz skroniowych, jednak możliwej korelacji dopatruje się również w atrofii oraz obecności plaków w obrębie innych części mózgowia. Autorzy większości eksperymentów dzielili pacjentów z MS na grupy z depresją oraz bez depresji i porównali zmiany w mózgach za pomocą MRI. Oprócz wymienionych stref mózgowia, pacjenci z depresją wykazywali zmniejszone objętości płatów skroniowych i prawej półkuli, ostrość objawów depresyjnych była również skorelowana ze zwiększeniem objętości rogów skroniowych komór bocznych wskazującym na zanik struktur hipokampa. Niektórzy autorzy wskazują na częstszą obecność kombinacji atrofii zakrętu czołowego środkowego lewego oraz zakrętu czołowego dolnego prawego u pacjentów z depresją. Horyzonty w badaniu zmian anatomicznych i

fizjologicznych w mózgu poszerzają nowe metody diagnostyczne, jak obrazowanie metodą tensora dyfuzji. Metoda ta pozwoliła na zobrazowanie relatywnie niższej przepustowości, ilości i gęstości połączeń nerwowych (wyrażonej w zmianach anizotropii frakcyjnej) w pozornie prawidłowej istocie szarej płatów skroniowych, czołowych, w obrębie układu limbicznego, oraz opuszki węchowej [15]. W przebiegu choroby afektywnej dwubiegunowej związanej z MS zmiany anatomiczne i fizjologiczne znajduwane są w podobnych lokalizacjach, co w przebiegu depresji, zmiany w postaci zaników i plaków są jednak bardziej wyrażone w obrębie rogów skroniowych komór bocznych, ciała modelowatego, są też częściej rozproszone po całości istoty białej. [16]. Interesującego odkrycia dokonano badając za pomocą obrazowania metodą tensora dyfuzji pacjentów z zaburzeniami o charakterze manii niecierpiących na MS i porównując ich wyniki z pacjentami z wczesnymi stadiami MS – w ciele modelowatym oraz zakręcie obręczy stwierdzono w obu grupach zmiany w anizotropii frakcyjnej o podobnej lokalizacji i charakterze [17]. Jako choroba afektywna dwubiegunowa bywają błędnie interpretowane objawy innego zaburzenia występującego w MS – afekt pseudobulbarowy (PBA) charakteryzujący się epizodami nieadekwatnej do nastroju ekspresji emocji, najczęściej objawiający się, jako niekontrolowane napady płaczu czy śmiechu w nieadekwatnych sytuacjach. W patofizjologii PBA na podłożu MS wskazuje się zaburzenia w obrębie kory przedczołowej, przedniej części obręczy, torebce wewnętrznej, wzgórzu, jądrach podwzgórzowych, konarach mózgu i mózdzku, jednak jedyną potwierdzoną lokalizacją jest podstawna część mostu [18]. Związek między MS a rozwijaniem się psychozy nie został dobrze wyjaśniony, objawy te w porównaniu do innych współistniejących w MS zaburzeń psychiatrycznych występują dość rzadko, zdarza się jednak, iż są one pierwszym objawem procesów demielinizacyjnych. Hipotezy badaczy wskazują na okołokomorowe okolice czołowo-skroniowe jako punkty, w których zmiany demielinizacyjne powodują występowanie epizodów psychotycznych, co pokrywa się z istniejącymi dowodami, jednak w celu potwierdzenia należy wykonać badania na większych grupach chorych [19].

Zaburzenia psychiatryczne, jako choroby współistniejące z MS nie tylko w sposób obiektywny obniżają, jakość życia pacjentów na niecierpiących, ale również pogłębiają stopień ich niepełnosprawności oraz nasilają epizody zaostrzeń choroby. Pacjenci na nie cierpiący wypadają gorzej podczas oceny za pomocą rozszerzonej skali niewydolności ruchowej Kurtzkiego (EDSS), co jest szczególnie wyrażone u kobiet [20]. Zwiększonemu ograniczeniu możliwości samodzielnego ruchu towarzyszą również częściej występujące zaburzenia równowagi prowadzące do upadków mających potencjał do zwiększania stopnia niepełnosprawności same w sobie, ale również silniejsza percepcja bólu z większą potrzebą jego wyrażania, częstsze zaburzenia snu i obniżenie funkcji poznawczych, co wnosi wkład do ogólnego zmniejszenia sprawności pacjentów oraz obniżenia ich jakości życia.

Zaburzenia psychiatryczne współistniejące ze stwardnieniem rozsianym to często aspekt tej choroby, któremu nie poświęca się należytej uwagi. Należy pamiętać, że wśród pacjentów chorujących na MS zaburzenia psychiczne występują znacznie częściej i manifestują się w zróżnicowany sposób, niekiedy poprzedzając wystąpienie innych objawów charakterystycznych dla choroby podstawowej, co znacząco utrudnia diagnostykę i może opóźnić włączenie odpowiedniego leczenia. Trzeba jednak pamiętać także o zróżnicowanej etiologii zaburzeń psychiatrycznych w przebiegu MS – podstawą dla ich wystąpienia są zmiany organiczne, stosowane leki czy też nagła zmiana stylu życia. Niezwykle ważne dla powodzenia terapii jest, więc wczesne wykrycie, diagnoza i włączenie odpowiedniego leczenia. Istotny jest fakt, że część czynników zwiększających występowanie zaburzeń psychiatrycznych jest modyfikowalna, z tego też względu w trakcie leczenia należy, więc pamiętać o takich rzeczach jak prawidłowe odżywianie czy też aktywność fizyczna. Istotna jest w tym miejscu współpraca lekarza specjalisty neurologii z dietetykami, psychologami, psychiatrami, którzy mogą wspomóc proces diagnostyczny i leczniczy zaburzeń psychicznych, ale także działać prewencyjnie. Jest to niesamowicie ważne biorąc pod uwagę fakt przewlekłości choroby oraz dużego zagrożenia niepełnosprawnością.

Bibliografia

1. Sparaco, M., Lavorgna, L. & Bonavita, Psychiatric disorders in multiple sclerosis. J Neurol (2019). <https://doi.org/10.1007/s00415-019-09426-6>
2. Goldenberg MM. Multiplesclerosisreview. P T. 2012;37:175–84. PMID:22605909
3. Hauser S, Josephson S. Harrison's neurology in clinical medicine. 3rd ed. New York, NY: McGraw Hill Professional; ISBN: 978-0-07-181501-7
4. Shin JS, Kwon YN, Choi Y, Lee JY, Lee YI, Hwang JH, Choi SH, Kim SM. Comparison of psychiatric disturbances in patients with multiple sclerosis and neuromyelitis optica. Medicine 2019;98:38(e17184).
5. Chwastiak L.A., Ehde D.M.: Psychiatric issues in multiple sclerosis. Psychiatr. Clin. North Am. 2007; 30: 803-817
6. Florkowski A, Chmielewski H, Gałęcki P. Zaburzenia psychiczne w stwardnieniu rozsianym. Aktual Neurol 2009;9:264–6
8. Marrie RA, Reingold S, Cohen J, Stuve O, Trojano M, Sorensen PS, et al. The incidence and prevalence of psychiatric disorders in multiple sclerosis: A systematic review. Mult Scler J 2015;21:305–17. <https://doi.org/10.1177/1352458514564487>
9. Kurkowska-Jastrzębska I, Mirowska-Guzel D. Zaburzenia poznawcze w stwardnieniu rozsianym i możliwości terapii Cognitive disturbances in multiple sclerosis and therapeutic approaches. vol. 4. 2008
10. Razaz N, Tremlett H, Marrie RA, Joseph KS. Peripartum depression in parents with multiple sclerosis and psychiatric disorders in children. Mult Scler 2016;22:1830–40. <https://doi.org/10.1177/1352458516631037>
11. Boeschoten RE, Braamse AMJ, Beekman ATF, Cuijpers P, van Oppen P, Dekker J, et al. Prevalence of depression and anxiety in Multiple Sclerosis: A systematic review and meta-analysis. J Neurol Sci 2017;372:331–41. <https://doi.org/10.1016/j.jns.2016.11.067>
12. Hösl KM, Deutsch M, Wang R, Roy S, Winder K, Niklewski G, et al. Sexual Dysfunction

- Seems to Trigger Depression in Female Multiple Sclerosis Patients. *Eur Neurol* 2018;80:34–41. <https://doi.org/10.1159/000492126>
13. Gascoyne CR, Simpson S, Chen J, van der Mei I, Marck CH. Modifiable factors associated with depression and anxiety in multiple sclerosis. *Acta Neurol Scand* 2019;140:204–11. <https://doi.org/10.1111/ane.13132>
 14. Wang Y, Tian F, Fitzgerald KC, Bhattarai J “Jackie,” Naismith RT, Hyland M, et al. Socioeconomic status and race are correlated with affective symptoms in multiple sclerosis. *Mult Scler Relat Disord* 2020;41. <https://doi.org/10.1016/j.msard.2020.102010>
 15. Harding KE, Wardle M, Carruthers R, Robertson N, Zhu F, Kingwell E, et al. Socioeconomic status and disability progression in multiple sclerosis: A multinational study. *Neurology* 2019;92:E1497–506. <https://doi.org/10.1212/WNL.00000000000007190>
 16. C. Solaro, G. Gamberini, and F. G. Masuccio, ‘Depression in Multiple Sclerosis: Epidemiology, Aetiology, Diagnosis and Treatment’, *CNS Drugs*, vol. 32, no. 2, pp. 117–133, Feb. 2018, doi: 10.1007/s40263-018-0489-5.
 17. A. Iacovides and E. Andreoulakis, ‘Bipolar disorder and resembling special psychopathological manifestations in multiple sclerosis: a review’, *Curr. Opin. Psychiatry*, vol. 24, no. 4, pp. 336–340, Jul. 2011, doi: 10.1097/YCO.0b013e328347341d
 18. N. Piaggio, S. Schiavi, M. Martino, G. Bommarito, M. Inglese, and P. Magioncalda, ‘Exploring mania-associated white matter injury by comparison with multiple sclerosis: a diffusion tensor imaging study’, *Psychiatry Res. Neuroimaging*, vol. 281, pp. 78–84, Nov. 2018, doi: 10.1016/j.psychresns.2018.09.005
 19. J. Parvizi, K. L. Coburn, S. D. Shillcutt, C. E. Coffey, E. C. Lauterbach, and M. F. Mendez, ‘Neuroanatomy of Pathological Laughing and Crying: A Report of the American Neuropsychiatric Association Committee on Research’, *J. Neuropsychiatry Clin. Neurosci.*, vol. 21, no. 1, pp. 75–87, Jan. 2009, doi: 10.1176/jnp.2009.21.1.75
 20. C. R. Camara-Lemarroy, B. E. Ibarra-Yruegas, R. Rodriguez-Gutierrez, I. Berrios-Morales, C. Ionete, and P. Riskind, ‘The varieties of psychosis in multiple sclerosis: A systematic review of cases’, *Mult. Scler. Relat. Disord.*, vol. 12, pp. 9–14, Feb. 2017, doi: 10.1016/j.msard.2016.12.012
 21. K. A. McKay et al., ‘Psychiatric comorbidity is associated with disability progression in multiple sclerosis’, *Neurology*, vol. 90, no. 15, pp. e1316–e1323, Apr. 2018, doi: 10.1212/WNL.00000000000005302

**Magdalena Zawiaślak¹, Marcin Zaniuk¹, Tomasz Krysa¹,
Patryk Zimnicki¹, Katarzyna Drop²,**

¹ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Psychologii Stosowanej,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

² Katedra Języka, Retoryki i Prawa Mediów, Instytut Dziennikarstwa i Zarządzania
Wydział Nauk Społecznych Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

OKRELIZUMAB – SZANSA NA PRZEŁOM W TERAPII STWARDNIENIA ROZSIANEGO

Stwardnienie rozsiane (SM) jest najbardziej rozpowszechnioną zapalną chorobą układu nerwowego, dotykającą ponad 2 miliony ludzi na całym świecie. Obecnie SM jest chorobą nieuleczalną, a jedyną możliwością terapeutyczną są próby hamowania progresji choroby oraz zmniejszenia nasilenia objawów [1]. W ostatnich latach odnotowano również wzrost wykrywalności SM, co świadczy o zwiększonych możliwościach diagnostycznych współczesnej medycyny. Zauważono również wzrost przeżywalności chorych, świadczący o licznych sukcesach terapeutycznych [2]. Pomimo tego, że patogenеза stwardnienia rozsianego jest obiektem badań licznych naukowców, dokładna etiologia choroby nie została jeszcze ostatecznie wyjaśniona. Wśród czynników mogących zwiększać ryzyko zachorowania wymienia się czynniki genetyczne, nieprawidłowości w funkcjonowaniu układu immunologicznego, a także czynniki środowiskowe, takie jak niedobór witaminy D, promieniowanie ultrafioletowe typu B (UVB), zakażenie wirusem Epsteina – Barra (EBV), dziecięcą otyłość oraz palenie papierosów [3].

Szczyt zachorowań na stwardnienie rozsiane przypada na okres pomiędzy 20 a 40 rokiem życia, kobiety chorują niemal trzy razy częściej niż mężczyźni. Charakterystyczną cechą patologiczną stwardnienia rozsianego są okołozłne zmiany zapalne, których obecność prowadzi do rozwoju płytek demielinizacyjnych. Zmiany te najczęściej zlokalizowane są w obszarze okołokomorowym, w okolicach mostu oraz rdzenia kręgowego [1]. Przyczyną występowania zmian demielinizacyjnych jest reakcja autoimmunologiczna, której skutkiem jest powstawanie zmian zapalnych i demielinizacji włókien nerwowych. Nacieki zapalne zawierają limfocyty T, w których dominują komórki wykazujące ekspresję MHC klasy I CD8+, a także limfocyty B oraz komórki plazmatyczne [4]. We wczesnych stadiach choroby aksony są dość dobrze zachowane, jednak w miarę jej postępu dochodzi do nieodwracalnego ich uszkodzenia. Symptomatologia stwardnienia rozsianego jest bardzo bogata, a sam przebieg choroby jest nieprzewidywalny i cechuje go osobnicza zmienność. Ta bogata symptomatologia i różnice w przebiegu choroby wynikają z różnorodnej lokalizacji zmian demielinizacyjnych. Wśród objawów neurologicznych najczęściej występują: zaburzenia widzenia oraz czucia, osłabienie siły kończyn, zaburzenia chodu, dysfunkcja pęcherza moczowego oraz wiele innych. Na obraz choroby

składają się również objawy nieswoiste takie jak spastyczność, zmęczenie, osłabienie, zaburzenia czynności seksualnych, wahania nastroju – od depresji po euforię, a także upośledzenie funkcji poznawczych [5].

Obecnie wyróżnia się trzy główne postacie stwardnienia rozsianego: remisyjno-rzutową, pierwotnie postępującą oraz wtórnie postępującą. Najczęściej występującą, zwłaszcza w początkowych fazach choroby postacią jest remisyjno-rzutowa (RRMS). Charakteryzuje się ona trwającymi od kilku dni do kilku tygodni okresami zaostrzenia (rzutami) choroby, po których następuje remisja. Pierwsze rzuty cofają się bez pozostawienia trwałych zmian, jednak w miarę postępu choroby każdy kolejny rzut pozostawia po sobie trwałe ubytki neurologiczne. Postać remisyjno-rzutowa u większości pacjentów przechodzi stopniowo w postać wtórnie postępującą (SPMS), cechującą się stałą progresją objawów, bez występowania okresów remisji. Postać pierwotnie postępująca (PPMS) charakteryzuje się stopniowym narastaniem objawów od samego początku choroby. [1] Pomimo klinicznych różnic pomiędzy RRMS i postępującym MS, zmiany patologiczne są widoczne w obu, jednak w większym stopniu w postaci remisyjno-rzutowej. Skład nacieku zapalnego w RRMS i postępującym MS jest podobny, chociaż odsetek komórek B i komórek plazmatycznych jest wyższy w postępującym MS, z czego wynikają różnice w skuteczności terapii poszczególnych postaci choroby [6]. Stwardnienie rozsiane jest chorobą o postępującym charakterze, dlatego też stan kliniczny chorych należy regularnie oceniać. Szczególnie ważna jest ocena stanu zdrowia chorego w kontekście skuteczności stosowanego leczenia. Do oceny stworzonych zostało wiele testów i skal. Jedną z najbardziej znanych i najczęściej wykorzystywanych jest, stworzona przez J. Kurtzkego, Rozszerzona Skala Niepełnosprawności (ang. Expanded Disability Status Scale/EDSS) [7]. Stan chorego można oceniać wykorzystując testy oceniające koordynacje ruchową np.: czas wykonania 25 krokowego spaceru (ang. The timed 25-foot walkt), nine-hole peg test (9HPT), Purdue Pegboard Test [8]. Przebieg choroby można monitorować też przy wykorzystaniu badania obrazowego metodą rezonansu magnetycznego. Wynik badania MRI jest istotnym elementem procesu diagnostycznego oraz jest ważnym czynnikiem prognostycznym. To badanie, jako jedyne, daje możliwość przyżyciowej oceny całości ośrodkowego układu nerwowego [9].

Obecnie jedynymi możliwościami leczenia SM jest terapia polegająca na hamowaniu progresji choroby oraz próby zmniejszenia nasilenia już występujących objawów. Głównym celem terapeutycznym jest zapobieganie rozwojowi niepełnosprawności chorego, w związku z czym leczenie powinno zostać wdrożone niezwłocznie po ustaleniu rozpoznania. Aktywność SM ocenia się na podstawie rocznego wskaźnika rzutów, progresji odnotowanej w badaniu MRI (liczba nowych ognisk, ich objętość i rozmieszczenie oraz narastanie zaniku) a także, wspomnianego wyżej, postępu niepełnosprawności ruchowej [10]. W leczeniu remisyjno-rzutowej postaci stwardnienia rozsianego używa się leków

pierwszego rzutu, takich jak interferony (interferon β 1a, interferon β 1b oraz pegylowany interferon β 1b) oraz octan glatirameru, których skuteczność jest porównywalna, a także leki stosowane doustnie – teryflunomid i fumaran dimetylu. Wśród leków drugiego rzutu, stosowanych w przypadku przeciwwskazań bądź braku poprawy po stosowaniu leków pierwszego rzutu, wyróżniamy mitoksantron, fingolimod oraz dwa przeciwciała monoklonalne – alemtuzumab oraz natalizumab. Mechanizm działania wyżej wymienionych przeciwciał monoklonalnych jest różny – alemtuzumab, będący humanizowanym przeciwciałem monoklonalnym IgG1 κ przeciw glikoproteinie CD52 powoduje supresję limfocytów T CD3+ oraz B CD19+. Natalizumab z kolei jest rekombinowanym humanizowanym przeciwciałem przeciwko integrynie α 4, dzięki czemu pozwala na zablokowanie przenikania limfocytów do tkanki objętej procesem zapalnym, co wpływa na jego redukcję [11].

Przeprowadzono również liczne badania dotyczące skuteczności innych przeciwciał monoklonalnych w leczeniu stwardnienia rozsianego. Dakalizumab, działający poprzez blokowanie działania receptora dla interleukiny 2 (znanego jako CD25) jest skutecznie stosowany w terapii immunosupresyjnej po przeszczepie nerki. Wykazano również jego skuteczność w leczeniu stwardnienia rozsianego w połączeniu z interferonami, przejawiające się znaczną redukcją występowania zmian w badaniach obrazowych. Przeciwciała anty-CD20, rytuksymab i okrelizumab, hamujące aktywność limfocytów B wykazujących ekspresję antygeny CD20 również znajdują zastosowanie w leczeniu stwardnienia rozsianego. Wykazano znaczny spadek ilości limfocytów B CD20+, a także redukcję zmian widocznych w badaniach obrazowych [12]. Lekiem, który daje szansę na przełom w terapii stwardnienia rozsianego jest okrelizumab. To przeciwciało monoklonalne, skierowane przeciwko limfocytom B, wykazującym ekspresję antygeny CD20. Okrelizumab znajduje zastosowanie zarówno w leczeniu postaci remisyjno-rzutowej jak i pierwotnie postępującej, która do tej pory opierała się wszystkim znanym metodom leczenia. W postaci pierwotnie postępującej wykazano korzystny wpływ okrelizumabu na opóźnienie progresji niepełnosprawności [13].

Okrelizumab łączy się z antygenem CD20 na powierzchni limfocytów, powodując ich deplecję, dzięki czemu hamuje niszczenie mieliny przez hiperreaktywne limfocyty B, redukując stan zapalny oraz aktywność choroby. Zmniejsza liczbę rzutów, a także może łagodzić nasilenie już występujących objawów choroby. Dodatkowo jest bezpiecznym lekiem, nie wywołującym poważnych działań niepożądanych [14]. Schemat podawania okrelizumabu obejmuje premedykację za pomocą metyloprednizolonu oraz leku przeciwhistaminowego. W pierwszej dawce podaje się 300mg okrelizumabu, po dwóch tygodniach kolejne 300mg, po czym schemat podawania obejmuje jedną dawkę 600mg co 6 miesięcy. Okrelizumab został dopuszczony przez Food and Drugs Administration do leczenia stwardnienia rozsianego w 2017 roku, a w

Europie przez European Medicines Agency od 2018 [15]. Od tego czasu przeprowadzono wiele badań, porównujących zarówno jego skuteczność do efektów uzyskiwanych przy stosowaniu innych leków, jak i jego skuteczność w monoterapii. W badaniu przeprowadzonym w 2019 roku wśród pacjentów Uniwersyteckiego Szpitala w Colorado sprawdzono, jakie wyniki daje roczna terapia z użyciem okrelizumabu. Przeprowadzono badania retrospektywne 100 pacjentów z rozpoznaniem stwardnieniem rozsianym, którym przepisano okrelizumab i na podstawie badań laboratoryjnych, obrazowych oraz historii choroby wyciągnięto wnioski dotyczące stosowania leku. Większość badanych (80%) cierpiało na rzutowo-remisyjną postać SM, 16% wtórnie postępującą, a 4% pierwotnie postępującą. W trakcie terapii u 10% pacjentów pojawiła się limfopenia $<500/\text{mm}^3$, a u 1% neutropenia $<1000/\text{mm}^3$. W trakcie infuzji leku u części pacjentów (9,2% podczas pierwszej i 7% podczas drugiej) pojawiła się reakcja uczuleniowa, ze względu na którą należało przerwać stosowanie ocrelizumabu. Tylko u 2% pacjentów wystąpił rzut choroby. Wyniki powyższego badania sugerują, że ocrelizumab jest bezpiecznym i efektywnym lekiem w terapii stwardnienia rozsianego [16]. Badanie przeprowadzone przez F. Barkhofa i in. w 2019 roku sprawdza, w jaki sposób stosowanie okrelizumabu wpływa na obraz choroby w rezonansie magnetycznym u pacjentów z rzutowo-remisyjną (RRMS) postacią SM. Porównano wyniki pacjentów chorujących na RRMS stosujących ocrelizumab, placebo oraz interferon β -1a. Ocrelizumab zredukował liczbę ognisk wzmacniających się po podaniu środka kontrastowego zawierającego gadolinę, w obrazie T1-zależnym już w czwartym tygodniu stosowania w porównaniu do placebo oraz w ósmym tygodniu w porównaniu do interferonu. Dodatkowo, okrelizumab zredukował również liczbę zmian widocznych w obrazie T2-zależnym zarówno w porównaniu do placebo, jak i interferonu w przedziale 4-8 tygodni stosowania [17].

Okrelizumab znacznie zmniejsza aktywność choroby dzięki hamowaniu limfocytów B CD20+. Badanie przeprowadzone w 2018 roku w niemieckim Hannover sprawdzało, czy lek jest w stanie również zahamować aktywność limfocytów T CD20+. W tym celu przebadano krew pacjentów ze zdiagnozowanym SM przed rozpoczęciem terapii okrelizumabem oraz dwa tygodnie po rozpoczęciu terapii przy użyciu cytometrii przepływowej. Wyniki wykazują, że już po podaniu jednej dawki (300mg) ocrelizumabu zachodzi efektywna deplecja zarówno limfocytów B CD20+ jak i T CD20+. Wyniki badania świadczą o wysokiej skuteczności leku w stosunku do obu populacji limfocytów, co wpływa na jego wysoką efektywność w leczeniu SM [18]. Skuteczność okrelizumabu można ocenić również na podstawie występowania markerów degeneracji tkanki nerwowej, czyli lekkich łańcuchów neurofilamentów (NFL) występujących w płynie mózgowo-rdzeniowym (PMR) oraz osoczu. W 2019 roku przeprowadzono badanie na 100 pacjentach ze zdiagnozowaną rzutową postacią SM, którzy leczeni byli okrelizumabem w dawce 600mg co 24 tygodnie. Pobrano

próbki płynu mózgowo-rdzeniowego dwukrotnie w dwunastotygodniowych odstępach przed rozpoczęciem terapii, w 12., 24. oraz 52. tygodniu po pierwszym podaniu leku. Wyniki badania potwierdzają korelację poziomu NFL zarówno w PMR jak i osoczu z ilością widocznych w obrazie T1-zależnym złogów gadolinowych oraz nowych bądź powiększających się zmian widocznych w sekwencji T2-zależnej. Okrelizumab wyraźnie zredukował poziom NFL w PMR oraz osoczu, a także ilość limfocytów B CD20+ oraz T CD20+ w PMR. Wyniki badania potwierdzają skuteczność okrelizumabu w hamowaniu toczącej się degeneracji włókien nerwowych oraz redukcje stanu zapalnego z nią związanego, a także niemal całkowitą deplecję limfocytów B CD20+ oraz częściową deplecję limfocytów T CD20+ [19].

W 2017 roku Hauser i współpracownicy opublikowali pracę porównującą skuteczność terapii okrelizumabem i terapii interferonem β -1a u pacjentów z postacią remisyjno-rzutową stwardnienia rozsianego. Do porównania skuteczności obu terapii badacze wykorzystali wyniki badania klinicznego, badania obrazowego metodą rezonansu magnetycznego oraz kwestionariusza wypełnionego przez chorego. Badanie kliniczne oceniało pogarszanie się stopnia sprawności chorych oraz poprawę stopnia sprawności. Stwierdzono różnicę w tempie narastania stopnia niepełnosprawności między grupami. Pacjenci leczeni okrelizumabem wykazywali wolniejsze tempo pogarszania się stopnia sprawności niż pacjenci leczeni interferonem β -1a. Po 12 tygodniach terapii stwierdzono, że do pogorszenia sprawności doszło u 9,6% chorych leczonych okrelizumabem, natomiast w grupie chorych leczonych interferonem ten odsetek wyniósł 13,6%. Drugim aspektem, który porównano był wpływ terapii na poprawę stanu chorych. Stwierdzono, że po 12 tygodniach terapii 20,7% chorych leczonym okrelizumabem zgłasza poprawę sprawności, natomiast w grupie chorych leczonych interferonem β -1a taki stan rzeczy zgłasza 15,6% chorych. W obu przypadkach, dokonana analiza statystyczna danych wykazała statystyczną istotność tych zmian. Analiza wyników ankiet wypełnianych przez chorych nie wykazały statystycznie istotniej różnicy między wynikami porównywanych grup. Różnice między grupami stwierdzono również podczas porównywania wyników badania obrazowego metodą rezonansu magnetycznego. U pacjentów leczonych okrelizumabem stwierdzono mniej obszarów wzmocnienia po podaniu kontrastu gadolinowego w obrazach T1-zależnych w porównaniu z grupą chorych leczonych interferonem β -1a. Różnica była znaczna i wynosiła 94% mniej zmian u pacjentów leczonych okrelizumabem. Częstość występowania działań niepożądanych w trakcie leczenia okrelizumabem i interferonem β -1a była porównywalna - działania niepożądane zgłosiło 80,1% uczestników badania przyjmujących Okrelizumab oraz 80,9% uczestników przyjmujących interferon β -1a. Najczęstszymi działaniami niepożądanymi zgłaszanymi przez uczestników badania były: reakcje po wstrzyknięciu, zapalenie jamy nosowo-gardłowej, infekcje górnych dróg oddechowych. Dla porównania, w innym badaniu

badającym działanie okrelizumabu, działania niepożądane zgłosiło 95.1% uczestników przyjmujących lek [20]. Same działania niepożądane były zbliżone w obu badaniach i na pierwszym miejscu znalazły się problemy związane ze wstrzyknięciem leku [19]. Badanie przeprowadzone przez Montalbana i współpracowników [14] oceniało skuteczność terapeutyczną okrelizumabu u pacjentów z postacią pierwotnie postępującą stwardnienia rozsianego. Porównywano wyniki badań grupy chorych przyjmujących okrelizumab do wyników chorych przyjmujących placebo. Stwierdzono, że u grupy chorych przyjmujących lek tempo narastania niepełnosprawności było niższe niż u chorych przyjmujących placebo. W ciągu 12 tygodni do nasilenia niepełnosprawności doszło u 32.9% chorych przyjmujących okrelizumab, natomiast w grupie chorych przyjmujących placebo odsetek ten wynosił 39.3%. Po 120 tygodniach oceniono czas pokonania 25 kroków u osób biorących udział w badaniu. Uśredniony wynik dla obu grup porównano z wynikiem sprzed rozpoczęcia badania. W grupie przyjmującej Okrelizumab czas wydłużył się średnio o 38.9%, w porównaniu do 55.1% wzrostu średniego czasu w grupie chorych przyjmujących placebo.

Dotychczas przeprowadzone badania na temat skuteczności terapeutycznej okrelizumabu pokazują, że jego wpływ na progresję choroby jest lepszy w porównaniu z niektórymi stosowanymi obecnie lekami. Okrelizumab ma też podobny profil bezpieczeństwa do stosowanego obecnie interferonu β -1a. Ważną cechą okrelizumabu jest jego skuteczność w leczeniu postaci pierwotnie postępującej SM, w której dotychczas nie zauważono znacznej skuteczności terapeutycznej w przypadku innych leków.

Bibliografia

1. Reich D.S., Lucchinetti C.F., Calabresi P.A.: Multiple Sclerosis; N Engl J Med. 2018 Jan 11; 378(2): 169–180.
2. Browne P., Chandraratna D., Angood C., Tremlett H., Baker C., Taylor BV., Thompson AJ.: Atlas of Multiple Sclerosis 2013: A growing global problem with widespread inequity. Neurology. 2014 Sep 9;83(11):1022-4
3. Ascherio A.: Environmental factors in multiple sclerosis. Expert Rev Neurother. 2013 Dec;13(12 Suppl):3-9.
4. Greenfield AL, Hauser SL. B-cell therapy for multiple sclerosis: entering an era. Ann Neurol. 2018 Jan;83(1):13-26.
5. Kamińska J, Koper O.M., Piechal K., Kemonia H.: Stwardnienie rozsiane – etiopatogeneza i możliwości diagnostyczne. Postepy Hig Med Dosw (online), 2017; 71: 551-563
6. Lassmann H. Pathology and disease mechanisms in different stages of multiple sclerosis. JJ Neurol Sci. 2013 Oct 15;333(1-2):1-4.
7. Walczak A., Arkuszewski M., Adamczyk-Sowa M.: Rozszerzona Skala Nieprawności (EDSS, Expanded Disability Status Scale) — według J. Kurtzkego.
8. Kostiukow A., Malak R., Rostkowska E., Samborski W.: Wykorzystanie testów koordynacji ruchowej w diagnostyce wybranych jednostek chorobowych.
9. Reich D.S., Lucchinetti C.F., Calabresi P.A.: Multiple Sclerosis. N Engl J Med. 2018 Jan 11;378(2):169-180.

10. Losy J., Bartosik-Psujek H., Członkowska A., Kurowska K., Maciejek Z., Mirowska-Guzel D., Potemkowski A., Ryglewicz D., Stępień A.: Leczenie stwardnienia rozsianego Zalecenia Polskiego Towarzystwa Neurologicznego; ViaMedica
11. Alimohamadi S., Vollmer B., Nair K., Sillau S., Corboy J., Vollmer T., Alvarez E.: Ocrelizumab Safety and Effectiveness in the One Year Treatment of Multiple Sclerosis Compared to Other Disease Modifying Therapies (P3.2-053)
12. Sarnecki K., Stadnik M., Krysiak R., Okopień B.: Przeciwciała monoklonalne w leczeniu modyfikującym przebieg postaci remitująco-rzutowej stwardnienia rozsianego – stan obecny a perspektywy na przyszłość; Aktualn Neurol 2012, 12 (1), p. 30-39
13. Montalban X., Hemmer B., Rammohan K. i wsp. Efficacy and safety of ocrelizumab in primary progressive multiple sclerosis — results of the placebo-controlled, double-blind, phase III ORATORIO study. 31th Congress of The European Committee For Treatment and Research in Multiple Sclerosis. 7–10 październik, 2015. Barcelona, Hiszpania.
14. European Medicine Agency: Streszczenie EPAR dla ogółu społeczeństwa
15. McCool R., Wilson K., Arber M., Fleetwood K., Toupin S., Thom H., Bennet I., Edward S.: Systematic review and network meta-analysis comparing ocrelizumab with other treatments for relapsing multiple sclerosis; Multiple Sclerosis and Related Disorders; Volume 29, April 2019, Pages 55-61
16. Alimohamadi S., Vollmer B., Nair K., Sillau S., Corboy J., Vollmer T., Alvarez E.: Ocrelizumab Safety and Effectiveness in the One Year Treatment of Multiple Sclerosis Compared to Other Disease Modifying Therapies (P3.2-053)
17. Barkhof F., Kappos L., Wolinsky J.S., Li D.K.B., Bar-Or A., Hartung H., Belachew S., Han J., Julian L., Sauter A., Napieralski J., Koendgen H., Hauser S.L.: Onset of clinical and MRI efficacy of ocrelizumab in relapsing multiple sclerosis
18. Gingele S., Jacobus T.L., Konen F.F., Hümmert M.W., Sühs K., Schwenkenbecher P., Ahlbrecht J., Möhn N., Müschen N., Bönig L., Alvermann S., Schmidt R.E. Stangel M., Jacobs R., Skripuletz T.: Ocrelizumab Depletes CD20+ T Cells in Multiple Sclerosis Patients
19. Cross A., Bennett J., von Büdingen H.C., Carruthers R., Edwards K., Fallis R., Fiore D., Gelfand J., Giacomini P., Greenberg B., Hafler D., Harp C., Assman B., Herman A., Ionete C., Kaunzner U., Lock C., Ma X., Musch B., Pardo G., Piehl F., Weber M., Ziemssen T., Bar-Or A.: Ocrelizumab treatment reduced levels of neurofilament light chain and numbers of B cells in the cerebrospinal fluid of patients with relapsing multiple sclerosis in the OBOE study (S56.008)
20. Stephen L. Hauser, M.D., Amit Bar-Or, M.D., Giancarlo Comi, M.D., Gavin Giovannoni, M.D. : Ocrelizumab versus Interferon Beta-1a in Relapsing Multiple Sclerosis. N Engl J Med 2017; 376:221-234

*Klaudia Żak¹, Michał Piwoński¹, Dominika Psiuk¹,
Justyna Wróblewska¹, Agnieszka Barańska²,*

¹ Studenckie Koło Naukowe przy Zakładzie Psychologii Stosowanej,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

² Zakład Informatyki i Statystyki Medycznej z Pracownią Zdalnego Nauczania,
Uniwersytet Medyczny w Lublinie

BEZPIECZEŃSTWO STOSOWANIA LEKÓW MODYFIKUJĄCYCH PRZEBIEG CHOROBY W TERAPII STWARDNIENIA ROZSIANEGO U KOBIET CIĘŻARNYCH

Według dostępnych badań, ciąża wydaje się mieć protekcyjne działanie na przebieg stwardnienia rozsianego (łac. sclerosis multiplex, SM), co może mieć swoje podstawy w zmianach funkcjonowania układu odpornościowego kobiety, które mają chronić rozwijający się płód. Obserwuje się niższy poziom niepełnosprawności u kobiet z historią wielokrotnych porodów i / lub osiągnięcie określonego poziomu niepełnosprawności w dłuższym okresie od momentu diagnozy. [1,2] Celem pracy jest przedstawienie bezpieczeństwa stosowania leków modyfikujących przebieg choroby w terapii stwardnienia rozsianego u kobiet ciężarnych.

Badania wykazały, że odsetek poronień u pacjentek ze stwardnieniem rozsianym wynosi około 20% podobnie, jak w populacji ogólnej. Dostępne dane potwierdzają, że stwardnienie rozsiane nie powoduje wzrostu ryzyka wrodzonych zaburzeń u potomstwa. Procent poronień pozostaje na podobnym poziomie przed i po wystąpieniu pierwszych objawów stwardnienia rozsianego, niezależnie od stosowania leków modyfikujących przebieg choroby (DMDs). Osłabienie, senność i zmęczenie, u ciężarnych pacjentek z SM wymaga oceny neurologicznej. Zwraca się także uwagę na zwiększone ryzyko zakrzepicy żyłnej wynikającej z niedowładu kończyn dolnych. Poza tym, nie stwierdza się zwiększonego ryzyka porodu przedwczesnego, hipotrofii lub śmierci wewnątrzmacicznej płodu [3].

Podejście terapeutyczne różni się od przebiegu i postaci choroby. W klasycznym SM leczenie rozpoczyna się od DMD pierwszego rzutu (leki pozajelitowe, tj. interferony beta i octan glatirameru (GA) oraz leki doustne, tj. fumaran dimetylu lub teryflunomid). Jeśli to konieczne, terapia jest nasilana, gdy leczenie nie jest efektywne. Pacjenci z wysoką aktywnością choroby mogą od samego początku wymagać bardziej agresywnych immunoterapii przy użyciu natalizumabu, fingolimodu, kladrybiny lub ocrelizumabu (wszystkie są lekami drugiego rzutu w Polsce) lub alemtuzumabu [4].

Jeżeli chodzi o planowanie ciąży, zaleca się co najmniej rok przerwy pomiędzy diagnozą, a podjęciem decyzji o reprodukcji. Ten okres jest niezbędny do ustalenia przebiegu i aktywności SM. Dobra odpowiedź na DMD jest definiowana jako brak dowodów na aktywność choroby, zarówno klinicznie, jak i

radiologicznie, przez około dwa lata. Uzyskanie takiej odpowiedzi to właściwy moment na podjęcie decyzji o zajściu w ciążę. Chociaż ciąża ma działanie immunomodulujące na SM, badania wykazały, że nie należy go zalecać w przypadkach stwardnienia rozsianego o dużej aktywności i agresywnym przebiegu. Niezależnie jednak od nasilenia choroby, zaleca się stosowanie wysoce efektywnej antykoncepcji z uwagi na potencjalną teratogenność DMDs. Pacjentki z SM bez unieruchomienia kwalifikowane są do kategorii I - brak restrykcji, jeśli chodzi o metodę antykoncepcji. Zaznacza się jednak możliwość wystąpienia działań niepożądanych tabletek antykoncepcyjnych (m. in. żylna choroba zakrzepowo-zatorowa, choroby naczyniowe) bądź zastrzyków domięśniowych z octanu medroksyprogesteronu o przedłużonym uwalnianiu (przede wszystkim zmniejszenie masy kości), dlatego wskazuje się na większe bezpieczeństwo i zasadność stosowania podskórnych implantów z etonogestrelem jako metodę antykoncepcji [4–6].

Octan glatirameru (GA) zgodnie z rekomendacjami jest lekiem bezpiecznym we wczesnym etapie ciąży i może być stosowany podczas ciężkiego przebiegu choroby, jak również podczas karmienia piersią [4]. W badaniu Sandberg-Wollheim i wsp. dotyczącym bezpieczeństwa stosowania leku w ciąży 5402 przypadków zostało poddanych analizie. 138 (2,55%) ciąż było obarczonych wadami wrodzonymi dziecka, spośród nich 25 skutkowało przerwaniem ciąży lub śmiercią płodu. Częstość wad wrodzonych w przypadkach opisanych w badaniu nie różni się znacznie od populacji ogólnej (2,44%) [7].

Według rekomendacji interferony beta (IFN-beta) można stosować podczas karmienia piersią oraz w ciąży w razie ciężkiego przebiegu choroby [4]. Praca Hellwig i wsp. porównująca częstość występowania chorób wrodzonych u dzieci, których matki podczas ciąży przyjmowały interferony beta, w porównaniu do ogółu populacji wykazała, że częstość występowania defektów jest porównywalna w obu grupach. Spośród 2447 ciąż 948 miało znany przebieg i zostało poddanych analizie. Odsetek spontanicznych śmierci płodu i odsetek żywych urodzeń z wadami genetycznymi wynosił odpowiednio 10,65% (n=101) i 1,79% (n=17), z kolei w populacji ogólnej wartości te przyjmują odpowiednio 10-21% oraz 2,1-4,1% [8].

Następnym lekiem stosowanym w leczeniu stwardnienia rozsianego jest fumaran dimetylu (DMF). Obecnie zalecane jest przerwanie terapii z użyciem substancji przed planowaną ciążą [4]. W badaniu porównującym częstość występowania nawrotów choroby w czasie ciąży i porodu u kobiet przyjmujących leki modyfikujące chorobę 81 ciąż zostało poddanych analizie, z czego 4 pacjentki przyjmowały DMF przed ciążą. Podczas trwania ciąży w 11 przypadkach nastąpił nawrót choroby, z czego 2 przypadki dotyczyły pacjentek przyjmujących DMF. W okresie porodu żadna pacjentka przyjmująca DMF nie wykazała nawrotu choroby, który wystąpił u 14 kobiet przyjmujących interferony, natalizumab lub fingolimod [9].

Teryflunomid jest przeciwwskazany w ciąży. Zostało przeprowadzone badanie dotyczące wpływu teryflunomidu podawanego w pierwszym trymestrze ciąży na jej przebieg [5]. 222 ciąż zostało poddanych analizie, z czego 47 (21,17%) skutkowało spontanicznym obumarciem płodu i jest to wynik porównywalny z częstotliwością zgonów płodu w ogólnej populacji (10-21%). Zarejestrowano 4 (1,80%) przypadki wrodzonych anomalii, co jest wynikiem zbliżonym do populacji ogólnej (2,1-4,1%) [10].

Innym lekiem przeciwwskazanym w ciąży jest natalizumab. W badaniach Portaccio i wsp. opisano 92 ciąż, spośród których 69 było narażonych na lek w początkowych tygodniach. W tej grupie zaobserwowano 12 (17,39%) spontanicznych śmierci płodu i 7 przypadków wad wrodzonych (10,14%), w tym zespół Downa oraz stopa końsko-szpotawa. Odsetek spontanicznych śmierci i odsetek wad wrodzonych były większe porównując do ogólnej populacji (odpowiednio 17,39% w porównaniu do 10-21% i 10,14% w porównaniu do 2,1-4,1%) [11]. Zbadano również wpływ leku na pacjentki, które przerwały leczenie natalizumabem na okres ciąży. Spośród 74 ciąż u pacjentek leczonych wcześniej natalizumabem zaobserwowano co najmniej jeden nawrót choroby w 36,48% ciąż, tymczasem w grupie kontrolnej, którą stanowiły kobiety nieleczone lub leczone immunomodulująco – jedynie u 10% pacjentek [12].

Fingolimod nie może być stosowany w czasie ciąży. Pacjentki podczas terapii i do dwóch miesięcy po jej zakończeniu powinny stosować skuteczną antykoncepcję. Ze względu na brak informacji dotyczących wpływu leku na przebieg ciąży u kobiet nie można wykluczyć negatywnego działania gdyż w badaniach na modelach zwierzęcych wykazano, że przenika on przez barierę łożyskową i wpływa na angiogenezę, kardiogenezę i neurogenezę [4]. W badaniu nad bezpieczeństwem stosowania leku w ciąży 717 przypadków poddano analizie, spośród których urodziło się 462 (64,4%) zdrowych dzieci, 101 (14,1%) ciąż zakończyło się poronieniem, a 28 (3,9%) ciąż zakończyło się urodzeniem dzieci obarczonych wadami genetycznymi. Częstość wad wrodzonych w przypadkach opisanych w badaniu nie różni się znacznie od populacji ogólnej (3,2%–5,3%) [13].

Według rekomendacji nie ma bezwzględnych przeciwwskazań do stosowania alemtuzumabu u pacjentek ciężarnych, jednak ze względu na jego szkodliwy wpływ na reprodukcję na modelach zwierzęcych, należy go podawać w sytuacji, gdy korzyści przeważają nad potencjalnym ryzykiem dla płodu. W jednym z dostępnych badań opisano wpływ działania leku na przebieg ciąży u pacjentek, które przyjmowały go przed rozpoczęciem ciąży. W momencie analizy wyniki były znane u 183 pacjentek na 193 otrzymujące alemtuzumab. 66% pacjentek urodziło zdrowe dzieci, w pozostałej grupie liczba poronień (22%) oraz porodów martwych płodów (15) nie różniła się znacząco w porównaniu do populacji ogólnej (22–26%) [14].

Kladrybina jest lekiem, który jest przeciwwskazany u kobiet w ciąży chorujących na SM ze względu na działanie teratogenne potwierdzone w badaniach na modelach zwierzęcych. Przed podaniem leku należy wykluczyć ciążę, a w trakcie terapii należy wdrożyć skuteczną antykoncepcję. Kobiety, które zaszły w ciążę podczas leczenia kladrybiną, powinny natychmiast przestać przyjmować lek i wykonać badanie ultrasonograficzne płodu w kierunku wykluczenia wad wrodzonych [4].

Podobne zalecenia dotyczą ocrelizumabu – zarówno w trakcie terapii, jak i przez 12 miesięcy po jej zakończeniu należy przyjmować leki antykoncepcyjne. [4].

Mitoksantron (MITO) jest lekiem, który może powodować azoospermie u mężczyzn i brak miesiączki u kobiet. Nie powinien być stosowany w ciąży, ponieważ w badaniach na modelach zwierzęcych wykazano jego działanie teratogenne. Podczas terapii należy stosować skuteczną antykoncepcję. Mężczyźni i kobiety nie powinni planować ciąży przez 6 miesięcy od zakończenia terapii [4]. W badaniu dotyczącym działania mitoksantronu na zdolność reprodukcji u pacjentów chorych na SM, wykazano że nie ma on wpływu na płodność – nie zmniejsza szans zajścia w ciążę, nie zmienia jej przebieg, ani nie zwiększa ryzyka poronienia. Porównując pacjentów, którzy zdecydowali się na dziecko przed zastosowaniem terapii MITO do pacjentów, którzy zdecydowali się na dziecko po zastosowaniu terapii MITO zaobserwowano, że ilość ciąż donoszonych nie różni się znacząco (przed zastosowaniem MITO – ciąż donoszonych 98/102, czyli 96%; 32/35, czyli 91% w grupie po zastosowanej terapii). U pacjentów przed terapią MITO zauważono większy odsetek poczęć - 102 na 106 (97%) osób udało się zajść w ciążę, podczas gdy po terapii MITO było to możliwe w 35/40 przypadków (88%). Zauważono również różnicę w sposobie przyjścia dziecka na świat – u pacjentek przed terapią MITO u 77 (78,6%) dzieci odbył się poród drogami natury oraz 21 (21,4%) cięć cesarskich, zaś w grupie po terapii MITO przeważał odsetek cięć cesarskich wynosił – 46,9% (15 pacjentek), zaś porodów drogami natury – 53,1% (17 pacjentek) [15].

Konieczne jest przeprowadzenie większej ilości badań w celu określenia wpływu nowych leków na bezpieczeństwo, potencjalne zagrożenia zarówno dla płodu, jak i dla matki. Na ten moment zalecenia wskazują na przerwanie leczenia przed planowaną ciążą, z wyjątkiem zaawansowanej, szybko postępującej choroby. W takiej sytuacji zazwyczaj powinno nastąpić do zmiany przyjmowanych leków, na te, które uznano za bezpieczne tj. octan glatirameru oraz interferon beta. W razie konieczności można dołączyć inny z leków alternatywnych, ale należy wybrać ten, który został poparty największą ilością przeprowadzonych badań. Należy traktować taką ciążę, jako ciążę o wysokim stopniu ryzyka i zaoferować interdyscyplinarną opiekę nad pacjentką.

Bibliografia

1. Gold SM, Voskuhl RR. Pregnancy and multiple sclerosis: from molecular mechanisms to clinical application. *Semin Immunopathol*, 2016 Nov 1;38(6):709–18.
2. D’hooghe MB, Haentjens P, Nagels G, D’Hooghe T, De Keyser J. Menarche, oral contraceptives, pregnancy and progression of disability in relapsing onset and progressive onset multiple sclerosis. *J Neurol*, 2012 May 1;259(5):855–61.
3. Finkelsztein A, Brooks JBB, Paschoal FM, Fragoso YD. What can we really tell women with multiple sclerosis regarding pregnancy? A systematic review and meta-analysis of the literature. *BJOG Int J Obstet Gynaecol*, 2011;118(7):790–7.
4. Kalinowska A, Kułakowska A, Adamczyk-Sowa M, Czajkowski K, Kurowska K, Pietrzak B, et al. Recommendations for neurological, obstetrical and gynaecological care in women with multiple sclerosis: a statement by a working group convened by the Section of Multiple Sclerosis and Neuroimmunology of the Polish Neurological Society. *Neurol Neurochir Pol*, 2020;54(2):125–37.
5. Banwell B, Giovannoni G, Hawkes C, Lublin F. Editors’ welcome and a working definition for a multiple sclerosis cure. *Mult Scler Relat Disord*, 2013 Apr 1;2(2):65–7.
6. Ferrero S, Pretta S, Ragni N. Multiple sclerosis: management issues during pregnancy. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*. 2004 Jul 15;115(1):3–9.
7. M. Sandberg-Wollheim, O. Neudorfer, A. Grinspan, B. Weinstock-Guttman, J. Haas, G. Izquierdo et al. Pregnancy Outcomes from the Branded Glatiramer Acetate Pregnancy Database. *Int J MS Care*, 2018;20(1): 9–14.
8. K. Hellwig, Y. Geissbuehler, M. Sabidó, C Popescu, A. Adamo, J. Klinger et al. Pregnancy outcomes in interferon-beta-exposed patients with multiple sclerosis: results from the European Interferon-beta Pregnancy Registry. *J Neurol*, 2020.
- A. Zanghì, E. D’Amico, G. Callari, C. Grazia Chisari, G. Borriello, L.M. Edoardo Grimaldi et al. Pregnancy and the Postpartum Period in Women With Relapsing-Remitting Multiple Sclerosis Treated With Old and New Disease-Modifying Treatments: A Real-World Multicenter Experience. *Front Neurol*, 2020;11:105.
9. S. Vukusic , P.K Coyle, S. Jurgensen, P.Truffinet, M. Benamor, S. Afsar et al. Pregnancy outcomes in patients with multiple sclerosis treated with teriflunomide: Clinical study data and 5 years of post-marketing experience. *Mult Scler*, 2019
10. E. Portaccio, P. Annovazzi, A. Ghezzi, M. Zaffaroni, L. Moiola, V. Martinelli et al. Pregnancy decision-making in women with multiple sclerosis treated with natalizumab: I: Fetal risks. *Neurology*, 2018;90(10):e823-e831
11. E. Portaccio, P. Annovazzi, A. Ghezzi, M. Zaffaroni, L. Moiola, V. Martinelli et al. Pregnancy decision-making in women with multiple sclerosis treated with natalizumab: II: Maternal risks. *Neurology*, 2018;90(10):e832-e839
12. Y.Geissbühler, J.Vile, G. Koren, M. Guennec, H. Butzkueven, H. Tilson, T. M. MacDonald, and K. Hellwig et al. Evaluation of pregnancy outcomes in patients with multiple sclerosis after fingolimod exposure, 2018
13. R. Alroughani, A. Altintas, M. Al Jumah, M. Sahraian, I.Alsharoqi, A.AlTahan, et al. Pregnancy and the Use of Disease-Modifying Therapies in Patients with Multiple Sclerosis: Benefits versus Risks, 2016
14. J. Frau, G. Coghe, P. Casanova, C. Sardu, L. Lorefice, G. Fenu et al. Pregnancy planning and outcomes in patients with multiple sclerosis after mitoxantrone therapy, 2018

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

О.А. Топорович,

слухач Національної академії Служби безпеки України

ЗНАЧЕННЯ ПРИКОРДОННИХ СЛУЖБ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ – УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

Забезпечення національної безпеки будь-якої держави, у тому числі України, починається з державного кордону. Саме надійна охорона кордону й інших елементів прикордонного простору є неодмінною умовою й найважливішою передумовою забезпечення національної безпеки.

Складовою частиною національної безпеки виступає прикордонна безпека, на яку істотний вплив здійснює міжнародна ситуація, що склалася у конкретний історичний період. До особливостей сучасної світової ситуації слід віднести загострення глобальних проблем, які суттєво впливають на національну безпеку, в тому числі на прикордонну безпеку. При цьому ефективно забезпечення прикордонної безпеки суспільства правомірно розглядати в якості одного з відповідей на глобальні виклики сучасності.

Слід зазначити, що у літературі не тільки відсутнє поняття прикордонної безпеки суспільства, але й немає чіткого розмежування понять безпеки суспільства, особистості й держави як таких. Під прикордонною безпекою офіційно розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави в прикордонному просторі. У деяких публікаціях у визначення включають ще й захищеність державного кордону й прикордонної території [5, с. 4]. У деяких роботах є твердження, що прикордонна безпека є одним із найважливіших компонентів національно-державної безпеки у цілому [6, с. 160], а з іншого – складовою частиною міжнародної безпеки, що трактується як стан міжнародних відносин, за якого забезпечується нормальна життєдіяльність світового співтовариства, стабільний розвиток і співробітництво народів, держав, міжнародних організацій, надійна захищеність життєво важливих інтересів кожного із них від загроз, що виникали. Прикордонна безпека залежить від рівня, стану й динаміки прикордонних відносин. Під

прикордонними відносинами розуміються відносини між суб'єктами соціального процесу, обумовлені фактором державного кордону, а також фактором розмежування юрисдикції держав у зовнішніх прикордонних просторах [9, с. 50]. Це відносини між громадянами із приводу знаходження й діяльності у районах, що примикають до кордону, порядок їх перетинання. Це відносини між суміжними країнами із приводу проходження державного кордону, що, як правило, мають правове оформлення й закріплені юридично. До них відносяться – режим державного кордону, прикордонний режим у пунктах пропуску, режим виняткової економічної зони, режим континентального шельфу.

Згідно з Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженою Указом Президента України від 14.03.2016 року № 92/2016 [3], Державна прикордонна служба України є важливою складовою сектору безпеки і оборони держави, пріоритетним завданням забезпечення національної безпеки якої є захист та надійна охорона державних кордонів, у тому числі і від проявів міжнародної організованої злочинності, у вигляді нелегальної міграції, контрабанди товарів, наркотиків, зброї, торгівлі людьми тощо.

Для експлікації поняття прикордонної безпеки суспільства представляється необхідним співвіднести його також з поняттям національної безпеки. Уперше термін «національна безпека» був вжитий президентом США Т. Рузвельтом в 1904 році в посланні конгресу «Про встановлення контролю над Панамським каналом». Розроблявся цей термін у дослідженнях американських учених Е. Мея, А. Уолферса, Б. Рассела, Т.Моргана тощо. У сучасній закордонній літературі поняття «національна безпека» трактується як комплексна безпека суспільства, збереження його основних ідеалів, недоторканності, свободи й своєрідності. У США національна безпека визначається як такий стан суспільства, за якого «...Сполучені Штати зберігаються в якості вільної нації, йдотримується недоторканність її основних інститутів і цінностей» [1, с. 520]. За сферами суспільного життя, в яких проявляються небезпеки й загрози національним інтересам, виділяють військову, політичну, економічну, інформаційну, прикордонну, соціальну, духовну, екологічну й інші види національної безпеки. Особливе місце серед них займає прикордонна безпека. Оскільки Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, саме на неї законом покладено завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України, протидія незаконній міграції на державному кордоні України, участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом тощо. Реалізація закріплених законом функцій – це за своєю суттю

оперативно-службова діяльність Державної прикордонної служби України [7, с. 155].

Спираючись на аналіз змісту понять «суспільство», «безпека», «національна безпека», «прикордонна безпека», «безпека суспільства», «суспільні відносини», «прикордонні відносини» і інших, можна запропонувати визначення прикордонної безпеки суспільства як такий стан прикордонних відносин, яке забезпечує нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз, а також сприяє максимально можливій реалізації національних інтересів. Представляється, що запропоноване визначення прикордонної безпеки суспільства може бути використане в якості інструментарію для подальших досліджень соціальних процесів у прикордонній сфері. Ці дослідження здобувають особливу практичну значимість у сучасних умовах, оскільки ефективне забезпечення прикордонної безпеки суспільства є одним з діючих відповідей на глобальні виклики нашого часу (тим більше за складних епідеміологічних умов).

Список використаних джерел

1. Ананьїн О. В. Прикордонна безпека України в сучасних умовах. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки* : наук. вісн. : зб. наук. пр. Спецвипуск / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, УАН ; голов. ред. В. М. Вашкевич. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. С. 517-521.
2. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. Київ : НІСД, 2015. 58 с.
3. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України : Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/418.html>.
4. Лейда Б. В. Прикордонні аспекти попередження воєнної загрози для України. *Зб. наук. пр. Хмельницький* : Академія ПВУ, 2000. № 14. Ч. 2. С. 37-40.
5. Литвин М. М. Інтегрований прикордонний менеджмент у сучасних умовах. *Наука і оборона*. 2010. № 2. С. 3-7.
6. Мельников О. Г. Діяльність Державної прикордонної служби України як складова системи національної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць ДРІДУ НАДУ. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 1 (35). С. 151-161.
7. Михайлова Ю. О. Роль та місце Державної прикордонної служби у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки України. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 4. С. 152-158.
8. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
9. Сіцінський А. С. Державна прикордонна служба як правоохоронний орган спеціального призначення. *Статистика України*. 2003. № 4 (23). С. 48-52.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 327

Д.О. Меньшакова,

аспірантка кафедри міжнародних відносин
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ЯДЕРНИЙ СТАТУС ФРАНЦІЇ В БЕЗПЕКОВОМУ БАЛАНСІ НАТО БЕЗ ДОГОВОРУ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ РСМД

Анотація. В статті досліджено наслідки припинення дії Договору про ліквідацію ракет середньої і малої дальності для Євроатлантичної архітектури безпеки, та роль Франції, як ядерної держави, в цьому процесі.

Ключові слова: ядерний статус Франції, РСМД, євроатлантична безпека, НАТО.

Постановка проблеми. В архітектурі безпеки Євроатлантичного регіону Договір про ліквідацію ракет середньої і малої дальності (РСМД) відіграє ключову роль, оскільки результатом його імплементації стала ліквідація класу ядерної зброї, яка впродовж 80-х років ХХ століття становила реальну небезпеку для світу. Саме тому припинення дії Договору 2019 року створює нові реалії для безпекового середовища світу і потребує переосмислення зобов'язань держав членів-НАТО, зокрема Франції, як ядерної держави.

Стан дослідження. У вивченні питання ядерного статусу Франції та його ролі в безпековій архітектурі регіону, неможливо не звернути увагу на праці таких дослідників як В.Л. Коль, Д. Одене, А. Баргмана, Б. Тертре. Безумовно, проведення дослідження базується на ґрунтовному вивченні внутрішніх документів Франції, як то «Біла книга» з питань оборони та безпеки 2013 року та «Стратегічний огляд оборони та національної безпеки» 2017 року. Вищезазначені роботи склали теоретичну основу статті.

Мета статті полягає в оцінці ролі Франції як ядерної держави в реаліях нового світового порядку, загострення потенційних загроз з боку Росії та Китаю, необхідності збереження стабільності регіону та забезпечення колективної безпеки.

Підписання Договору про ліквідацію ракет середньої та малої дальності (РСМД) стало наріжним каменем європейської та євроатлантичної безпеки. Укладання договору 1987 року ознаменувало зміни у радянсько-американських відносинах. Відтак, саме цей документ став частиною низки угод про контроль над озброєнням, що пізніше і визначали євроатлантичну архітектуру безпеки після Холодної війни. Як результат, вимоги до стримування НАТО та її оборонних позицій були кількісно знижені, що, в свою чергу, дозволило союзникам альянсу та їхнім колишнім супротивникам скористатися вигодами нового мирного середовища безпеки.

Виходячи з цього, закінчення Договору про РСМД у серпні 2019 року, після офіційного виходу з нього обох учасників, стало лакмусовим папірцем, що демонструє радикальне погіршення ситуації європейської та глобальної безпеки. В цьому контексті, припинення його дії неможливо розглядати окремо від агресивних дій Росії, її амбітної військової модернізації та зусиль, прямо чи опосередковано покладених на підриг європейського безпекового порядку. Слід зазначити, що Договір перестав стримувати російську поведінку саме в той час, коли Північноатлантичний альянс заглибився у вирішення стратегічних проблем Східного напрямку, зокрема щодо розповсюдження ракет середньої дальності в Азії [1].

Внаслідок цього, сьогодні Альянс може тільки прийняти наслідки припинення дії Договору. Відтак, нині державам-членам НАТО необхідно бути готовими до можливих військових викликів з боку Росії, а також розробити нові вимоги до країн-членів Альянсу задля підтримки стримування та захисної позиції НАТО таким чином, щоб він відповідав своєму призначенню. Разом із цим, виникає необхідність, адаптувати тактику НАТО з контролю над озброєнням до мінливих геополітичних, стратегічних та технологічних реалій. Важлива роль в цьому відводиться саме Франції, яка неодноразово підтверджувала свою готовність допомагати розв'язувати міжнародні кризи, підтримуючи своїх партнерів та захищаючи їхні інтереси в галузі безпеки, забезпечувати захист своїх європейських партнерів, зокрема завдяки веденню тісного діалогу з Великою Британією, як другою ядерною державою в європейському безпековому просторі [2].

В той самий час, варто наголосити на збільшенні зобов'язань Франції у сфері ядерної безпеки, зокрема через вихід Великої Британії з Європейського Союзу, оскільки це відобразиться на зменшенні військових потужностей ЄС, а також вплине на стратегічну спроможність

забезпечувати проведення одночасних військових операцій. Тим не менш, Велика Британія є учасницею Європейської ініціативи втручання, в цьому контексті важливим є факт ефективної двосторонньої співпраці між Сполученим Королівством та Францією, що надає другій перевагу, порівняно з Німеччиною в непроголошеній боротьбі за лідерство в рамках Європейського Союзу [3].

У зв'язку зі змінами, що відбуваються сьогодні в Євроатлантичному безпековому середовищі Франція покладає на себе ще більше зобов'язання як держава-член Європейського Союзу і як учасниця Північноатлантичного договору.

Так, Франція, як держава з вищим військовим потенціалом, бере на себе більші зобов'язання щодо співпраці у сфері безпеки й оборони в рамках ініціативи Постійного структурного співробітництва Європейського Союзу, започаткованої 2017 року. Зокрема, реалізація вищезазначених проєктів стає гарантією створення і імплементації законодавчих ініціатив, спрямованих на гарантування захисту і оборони ЄС, в тому числі й за рахунок збільшення фінансування військових бюджетів [4].

Другим амбітним проєктом, не останню роль в якому відіграє Франція, стала Європейська ініціатива втручання, проголошена президентом Франції 26 вересня 2017 року та розпочата 25 червня 2018 року, спрямована на розвиток загальної європейської стратегічної культури. В результаті, до ініціативи долучились десять європейських країн, що мають достатній військовий потенціал та політичну волю брати участь у подіях на міжнародній арені, ними стали: Бельгія, Велика Британія, Данія, Естонія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія і Франція відповідно. Метою Ініціативи стала розбудова європейського потенціалу для спільного ведення спеціальних і багатосторонніх військових операцій та місій в межах ЄС, НАТО та ООН задля розв'язання всіх криз, що можуть вплинути на європейську безпеку.

В рамках НАТО, Франція повністю бере на себе відповідальність у рамках збалансованого розподілу тягарів альянсу, серед них фінансування оборонних зусиль Республіки, метою якого є збільшення оборонного бюджету до 2% від ВВП, що визначається Законом про військове програмування на 2014-2019 роки [5].

Разом із цим, з точки зору військової спроможності, Франція є одним з небагатьох союзників Альянсу, яка володіє всім спектром оборонних інструментів. Національні пріоритети оборонної спроможності і надалі сприятимуть підтримці та модернізації цього інструменту оборони у відповідності з цілями, узгодженими як НАТО так і Європейським Союзом.

Не слід забувати і про безпосередню участь Франції у сприянні загальної безпеки Альянсу та Європи завдяки своїм операціям у Сахелі та Леванті. Відтак, своїми оперативними зобов'язаннями Франція сприяє

політичному та військовому авторитету НАТО. Отже, можна наголосити на тому, що з припиненням дії Договору про ліквідацію РСМД роль Франції в євроатлантичному безпековому регіоні стала ще більш значущою [6].

Внаслідок зміни безпекового середовища, з'являється все більше нових викликів для згуртованості членів Північноатлантичного договору. Тим не менш, навіть виключно збільшення конвергенції між державами-членами Північноатлантичного альянсу може стати ключовим чинником стійкості та ефективності альянсу у мінливому світі після припинення дії Договору РСМД, прикладом цього може стати саме Франція, яка сумлінно виконує всі покладені на неї зобов'язання [7].

Тим не менш, для забезпечення гарантування безпекового балансу в Євроатлантичному регіоні, Альянсу необхідно приділити значну увагу: зміцненню звичайних можливостей, інвестуванню в протиповітряну та протиракетну оборону, забезпеченню того, щоб ядерне стримування НАТО залишалося безпечним, надійним та ефективним, покращенню розвідки, спостереження та зондування, а також проведенню тренувань. Однак союзникам також необхідно врахувати, що реалії нового світового порядку можуть вимагати від них ще більших зусиль, ніж раніше, адже, з точки хору звичайних озброєнь, найбільшим безпековим викликом для НАТО стає забезпечення його здатності зміцнювати найбільш уразливих союзників під час можливого конфлікту.

Висновки. Беззаперечно, відтепер, у зв'язку з припиненням дії Договору про ліквідацію РСМД, а також збільшенню потенційних загроз, всім європейським союзникам по НАТО, зокрема і Франції, доведеться приділити ще більше уваги тому, як на безпеку в Європі впливає збільшення турбулентності безпекового середовища не тільки в Європі, а й в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Франція відіграє ключову роль в забезпеченні і гарантуванні стабільності Євроатлантичної архітектури безпеки, поглиблюючи мультилатеральне співробітництво зі своїми партнерами по ЄС та НАТО, поглиблюючи інтегрованість в обидва об'єднання, збільшуючи присутність в регіонах, приділяючи більше уваги питанням оборонного фінансування та участі у військових операціях та спільних військових проєктах. Стриманий оптимізм може бути викликаний тим, що за історію свого існування НАТО та ЄС продемонстрували надзвичайну стійкість, сталість цілей та здатність до досягнення консенсусу між союзниками як до підписання Договору про ліквідацію РСМД, впродовж 30 років його дії, так має залишатись і після.

Список використаних джерел

1. The End of the INF-Treaty: Context and Consequences [Електронний ресурс]: D.Audenaer // Security policy brief. – 2019. – No. 111. – Режим доступу до журн.: <http://aei.pitt.edu/98648/1/SPB111.pdf>
2. Otan / Union européenne: quelle coopération ? [Електронний ресурс]: Toute l'Europe. – 2020. – Режим доступу: <https://www.touteleurope.eu/actualite/otan-union-europeenne-quelle-cooperation.html>
3. La France appelle à «un nouveau chapitre» après le Brexit [Електронний ресурс]: Ambassade de France à Londres. – 2020. – Режим доступу: <https://uk.ambafrance.org/La-France-appelle-a-une-nouvelle-chapitre-apres-le-Brexit>
4. PeSCo The French Perspective [Електронний ресурс] : O. de France // The French Institute for International and Strategic Affairs. – 2019. – Режим доступу: <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2019/02/Ares-37.pdf>
5. La France et l'OTAN : présentation [Електронний ресурс]: La France à l'OTAN Représentation Permanente de la France auprès de l'OTAN . – 2020. – Режим доступу: <https://otan.delegfrance.org/La-France-et-l-OTAN-presentation>
6. Fulfilling the Promise of the NPT [Електронний ресурс] : Arms Control Association / D. G. Kimball // – 2020. – Режим доступу: <https://www.armscontrol.org/act/2020-05/focus/fulfilling-promise-npt>
7. France's Foreign Policy Outlook 2020 [Електронний ресурс]: Institut Montagne – 2020. – Режим доступу: <https://www.institutmontagne.org/en/blog/frances-foreign-policy-outlook-2020>

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

<i>Д.О. Бурковець, Ю.М. Лимар,</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «АЖУРНА ПИЛКА» НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	3
<i>Л.І. Ворона,</i> ЗАКЛАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСЕРЕДКИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ	5
<i>Г.А. Зміївський, В.І. Горбунов,</i> МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОНЛАЙН-СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ТАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	8
<i>А.О. Клочко, Є.О. Судніков, А.А. Прокопенко,</i> ВІДКРИТА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ	12
<i>Н.В. Мельниченко, Н.П. Чепурна,</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ВЧИТЕЛІВ-БІОЛОГІВ	14
<i>О.І. Муц, І.М. Вінічук,</i> ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	16
<i>А.М. Никифоров,</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАННЯ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	21
<i>Д.В. Радткіна, О.В. Тарасова,</i> ВПЛИВ НАВИЧОК «SOFT SKILLS» НА МОДЕРНІЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ	23
<i>С.О. Ушаткіна, О.В. Тарасова,</i> РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	26
<i>В.О. Храпко, О.В. Тарасова,</i> РОЗВИНЕНІ ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ ЯК ОЗНАКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГА.....	29

<i>Н.А. Черниш, О.Ю. Ільченко,</i> ПРАВОВА ОСВІТА ОФІЦЕРІВ ТА ЇЇ ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИКІВ	31
<i>І.А. Шеліга, Л.М. Кравець,</i> ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ГРИ.....	35

Розділ 2

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

<i>Г.В. Жукова,</i> ФІЛОСОФСЬКЕ БАЧЕННЯ ПОЗААКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ – ПОТРЕБА ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ.....	42
---	----

Розділ 3

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

<i>А.Я. Жидачин,</i> ФЕНОМЕН ГРУПОВОГО ТИСКУ.....	45
<i>V.D. Slepanska,</i> THE CONCEPT OF PSYCHOLOGICAL RIGIDITY AND METHODS OF IMPROVING COGNITIVE FLEXIBILITY AMONG IT WORKERS.....	47
<i>А.Д. Толочко, О.М. Власова-Чмерук,</i> ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ ПРОФЕСІЙНИХ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК МЕТОДОМ ЩОДЕННИКОВОЇ ТЕРАПІЇ.....	49

Розділ 4

ЖУРНАЛІСТИКА

<i>Н.Є. Манич, К.О. Галенко,</i> РОЛЬ ФІРМОВОГО СТИЛЮ У ПРОСУВАННІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ (НА ПРИКЛАДІ ПРИВАТНИХ ШКІЛ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ)	52
<i>Н.Є. Манич, А.С. Пінаєва,</i> КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ФІРМОВОГО СТИЛЮ БРЕНДУ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ «АГУША»	57

Н.Є. Манич, А.О. Тріш, ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ЗАКЛАДІВ ШВИДКОГО ХАРЧУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ «ФОРФУД»).....	62
М.О. Коралевич, О.М. Білоус, ЛЬВІВСЬКЕ СУСПІЛЬНЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ	67

Розділ 5 ПРАВО

А.В. Вільховецький, А.О. Стаднік, СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ГРАФОПОБУДОВНИКАМИ	71
О.В. Линник, Д.Ю. Тимошенко, ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	74
К.Г. Малишевська, Т.В. Шевченко, ДЕТЕРМІНАНТИ СХІЛАННЯ ДО ВЖИВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ	77
О.Б. Попелюк, ПРИНЦИПИ І ПРАВИЛА ОПИСАННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА МЕТОДОМ СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТУ	81
Д.Ю. Тимошенко, Л.В. Омельчук, ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ	83

Розділ 6 МАТЕМАТИКА ТА СТАТИСТИКА

С.А. Гончарук, С.А. Шелудько, СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЗМІСТУ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ.....	87
Ю.В. Манько, Є.В. Турчин, ОДНА ЗАДАЧА НЕЗБАЛАНСОВАНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ	90

Розділ 7 ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

<i>О.О. Малай,</i> БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	92
--	----

Розділ 8 ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

<i>В.Г. Єфімова,</i> РОЗРОБКА РЕЦЕПТУРНОГО СКЛАДУ КОСМЕТИЧНОГО КРЕМУ З ЕМУЛЬГАТОРОМ NIKKOMULESE LC	99
--	----

Розділ 9 ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

<i>Л.О. Франчук-Крива, К.С. Шкільова, Н.В. Семенченко,</i> ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ З ГЕМОСТАТИЧНОЮ ДІЄЮ	101
--	-----

Розділ 10 ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

<i>Weronika Dalmata, Emilia Kwiecień, Ewelina Firlej,</i> <i>Mariola Janiszewska, Małgorzata Kocjan,</i> ZASTOSOWANIE TOKSYNY BOTULINOWEJ W MEDYCYNIE I KOSMETOLOGII	106
<i>Bartłomiej Drop, Katarzyna Drop, Magdalena Grzechnik,</i> <i>Mariola Janiszewska, Agnieszka Barańska,</i> ZNACZENIE ZARZĄDZANIA I JAKOŚCI USŁUG MEDYCZYNYCH W PLACÓWKACH OCHRONY ZDROWIA.....	110
<i>Patrycja Gierszon, Robert Chudzik, Joanna Mroczek,</i> <i>Adam Michalski, Mariola Janiszewska,</i> POSTĘP W IMPLANTOLOGII STOMATOLOGICZNEJ	114
<i>Emilia Kwiecień, Edyta Sugier, Weronika Dalmata,</i> <i>Ewelina Firlej, Anna Sokołowska,</i> TRĄDZIK RÓŻOWATY W GABINECIE KOSMETOLOGICZNYM	118

<i>Izabela Morawska, Kamil Szpiech, Milena Leziak, Sylwiusz Niedobylski, Agnieszka Barańska,</i> ZABURZENIA PSYCHICZNE W STWARDNIENIU ROZSIANYM – WYNIK USZKODZENIA OŚRODKOWEGO UKŁADU NERWOWEGO CZY STRACH PRZED NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ?.....	121
<i>Magdalena Zawisłak, Marcin Zaniuk, Tomasz Krysa, Patryk Zimnicki, Katarzyna Drop,</i> OKRELIZUMAB – SZANSA NA PRZEŁOM W TERAPII STWARDNIENIA ROZSIANEGO	127
<i>Klaudia Żak, Michał Piwoński, Dominika Psiuk, Justyna Wróblewska, Agnieszka Barańska,</i> BEZPIECZEŃSTWO STOSOWANIA LEKÓW MODYFIKUJĄCYCH PRZEBIEG CHOROBY W TERAPII STWARDNIENIA ROZSIANEGO U KOBIET CIĘŻARNYCH.....	134

Розділ 11 ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

<i>О.А. Топорович,</i> ЗНАЧЕННЯ ПРИКОРДОННИХ СЛУЖБ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ – УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД.....	139
---	-----

Розділ 12 МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>Д.О. Меньшакова,</i> ЯДЕРНИЙ СТАТУС ФРАНЦІЇ В БЕЗПЕКОВОМУ БАЛАНСІ НАТО БЕЗ ДОГОВОРУ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ РСМД	142
--	-----

Підписано до друку 29.05.2020. Формат 60х84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Charter». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 8,84.
Зам. № 2905/20-8. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., пол., анг.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, просп. Соборний, 109.

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40**